

GÂNDIREA

ANUL X

No. 1—2

1930

1930

GÂNDIREA

ARMONIA EMINESCIANĂ

DE

TUDOR VIANU

Considerată în feluritele ei manifestări, în afectele ei cele mai reprezentative, în tendințele ei ideale, în împletirea motivelor ei, în influențele pe care le-a suferit, în analogiile care o unesc cu alte literaturi străine, poezia lui Eminescu nu-și trădează și ultima taină a farmecului ei. Seducția ei profundă este de ordin muzical. Toate analizele consacrate poeziei lui Eminescu se opresc astfel în fața întrebării despre natura și semnificația armoniei eminesciene. Dar tocmai aceasta este întrebarea cea mai grea și până la un punct iresolvabilă. Căci toate întrebările cu răspunsuri posibile și relativ ușoare, presupun în obiectul întrebării un cuprins rațional. Armonia este însă irațională. Cântecul adânc al ființei uimite, tragice sau fericite, izvorește în însuș punctul contactului ei original cu viața și mintea pentru a-l înțelege se vede lipsită de orice element cunoscut mai înainte și în raport cu care, el ar putea deveni și un obiect al inteligenței, nu numai, cum se întâmplă de fapt, al puterilor care resimt și vibrează consonant. Ceeace se poate spune așa dar despre armonia eminesciană lasă neatins fundul lucrurilor. Dar până la aceste vecinătăți, câteva lucruri se pot totuși spune.

„Percepția mea este mai întâiu fără obiect clar și definit“, notează odată Schiller, observând în ce fel decurge la el procesul creației. „O anumită stare de suflet muzicală îl anticipează și produce în mine ideia poetică“. Despre aceasta ar trebui să spunem așa dar că n'ar fi decât transpunerea în plan simbolic și rațional al sugestiei muzicale care poetului îi apare mai întâiu. Această sugestie muzicală primordială constituie sâmburele cel mai adânc al inspirației lirice, dar în acelaș timp atmosfera în care se dezvoltă și care stăruie în amintirea cititorului, chiar când detaliul imaginilor și al ideilor au dispărut. Un adevărat, un mare poet liric este totdeauna creatorul unei armonii unice și Eminescu face parte printre aceștia. Un curent melodic se desprinde din opera lui, pe ale cărui unde putem pluti fără nici o știință despre felul țărurilor printre care ne poartă. Dar o astfel de armonie este totdeauna diferită de aceea exterioară și reductibilă la elemente prosodice. Față de aceasta din urmă, armonia eminesciană trebuie din capul locului deosebită.

Ca mai toți poeții romantici, Eminescu a fost și el un inovator prosodic. Revoluția romantică se întorsese la timpul ei și împotriva alexandrinului tradițional și încă dela Chenier, care își impunea programul: „Sur des penses nouveaux faisons des vers antiques“, vechile metruți antice, deveniră niște tipare noi ale versificației. Un alt izvor îl dădură literaturile meridionale și orientale și astfel sonetul, glossa, ghazelul, etc., începură să închidă inspirația cea nouă. Eminescu folosește unele dintre aceste antecedente

și astfel odată cu poezia lui avem primele sonete reușite ale literaturii române, după cum glossa spaniolă, folosită uneori și de L. Tieck, se încetățenește la noi, împreună cu versul și strofa safică (Oda în metru antic), pe care le întrebuițase uneori, printre poeții germani, un Klopstock, un Platen și un Lenau în seria „Odelor“ sale. Exuberanța prosodică este cu toate acestea mai mică la Eminescu, decât la alți poeți mai bătrâni, la un Bolintineanu de pildă și farmecul muzical al poeziei sale nu trebuie căutat în varietatea ritmurilor și în combinarea lor ingenioasă. Armonia eminesciană este de o altă calitate.

Pentru a ne edifica asupra acestei armonii un fapt capital ne vine în ajutor. Muzica specific eminesciană nu se aude din primul moment în versurile poetului nostru. Abia după șirul poeziilor din „Familia“, unde influențe pornind deopotrivă din Bolintineanu și din Alecsandri au putut fi adeseori constatate, ceva din farmecul muzical al poeziilor de dragoste de mai târziu, al „Luceafărului“ sau al „Scrisorilor“ începe să fie perceput. În poemele acestei epoci, în „Venere și Madonă“, în „Epigonii“, în „Inger și Demon“, în „Împărat și Proletar“, se întâlnesc mai toate „licențele poetice“ ale lui Eminescu, versurile sale imperfecte, asonanțele la finele versurilor și solecismele din cuprinsul lor. S'ar spune că pentru a se afirma, armonia eminesciană are nevoie să spargă tiparele rigide ale corectitudinii, atât de puțin au comun între ele armonia externă, pe care prosodia școlară o poate cunoaște în elementele ei analizabile și armonia internă, proprie inspirației lui Eminescu, de firea căreia nu ne putem apropia decât pe căi cu totul diferite. Prosodia distinge în adevăr elemente generale, grupuri tipice de accente și îmbinări tipice de ale acestora, cum pot apărea în întipărirea formală a oricărei inspirații poetice. Ceeace este propriu și unic în fenomenul armoniei se înțelege însă că nu se poate reduce la aceste elemente generale. Forma, concepută ca un înveliș unitar sub care se pot adăposti conținuturi dintre cele mai variate, forma generală, obiectivă și oarecum detașată de conținutul lucrurilor pe care le exprimă, este aceea pe care și-o reprezintă prosodia. Există însă și o altă formă, internă și coincidentă cu principiul adânc al inspirației, cu sentimentul de viață care l-a urmărit pe poet.

O astfel de formă este manifestarea sensibilă a unui asemenea sentiment de viață și pentru a ne da seama de firea ei, trebuie să încercăm a pătrunde dincolo de stratul impersonal al alcătuirilor prosodice, până în centrul însuș al inspirației. Dar cu acestea trecem la un alt aspect al lucrurilor. Armonia internă, despre care e vorba aci, deși este un fenomen muzical, nu este un simplu fenomen sonor. Numai cine socotește că muzica este o îmbinare de sonorități, poate crede că problema pe care armonia eminesciană o pune, poate fi rezolvată printr'o analiză a accentelor și a felului particular în care accentele se grupează în poezia lui Eminescu. O astfel de procedare presupune o reprezentare nu numai simplistă, dar direct greșită despre natura muzicii. Amatorul cel mai vulgar care, la auzirea unui marș militar, se simte cutreerat de un fior, are chiar el prilejul să constate că auzul nu este singurul organ de percepere al muzicii, că aceasta poate impresiona și alte regiuni ale sensibilității sale și că ecoul ei se poate urmări până în straturile difuze ale cenesteziei. Cercetătorul operii lui Eminescu care ar voi așa dar să desvolte cu toată consecvența punctul de vedere al unei analize fiziologice, cum este aceea pe care o practică, chiar fără s'o știe, atunci când încearcă să simplifice problema armoniei la una din sonorități, un astfel de cercetător ar trebui să analizeze și înmiitele reacții pe care poezia lui Eminescu le descătușează în cenestezia cititorului său. Față de dificultatea de neînving a unei asemenea teme, transpunerea problemei armoniei eminesciene în planul semnificației ei ideale, comportă un răspuns cu mult mai posibil și mai ușor de dat. Căci muzica are și o asemenea semnificație deală. Care este însă felul special al acestei semnificații în cazul armoniei create de poezia lui Eminescu?

Studiile întrunite în lucrarea de față s'au străduit să pună în lumină câteva din ideile socotite indispensabile unei bune înțelegeri a poeziei lui Eminescu și care în acelaș timp definesc situația sa în literatura românească, mai cu seamă față de înaintașii săi. În adevăr, mai toți înaintașii lui Eminescu, un Gr. Alexandrescu un V. Alecsandri, un I. Heliade-Rădulescu, un V. Cârlova, dar și un Iancu Văcărescu, se aseamănă între ei prin câteva trăsături comune, pe care marea faptă poetică inovatoare a lui Eminescu le contrazice deopotrivă. Toți acești poeți alcătuiesc un grup compact și omogen, prin credința lor în civilizație, prin orientarea lor spirituală către viitor, printr'o atitudine progresistă și în definitiv optimistă, alimentată de acea conștiință a latinității rasei, resimțită ca un element de mândrie și ca o cheazășie în încercările și scăderile vremii contemporane. O astfel de structură spirituală este fixată încă de un Iancu Văcărescu în oda „La pecetia pe pravila lui Caragea” (1819):

Ah, de-am putea-a-ne dobândi
Și câte-avem pierdute
Atunci ce duhuri n'ar gândi
Ce guri ar mai fi mute!

Atunci-acest corb sărman
Iar acvilă s'ar face
Și-orice Român ar fi Roman
Mare'n rășboiu și pace.

Ideia civilizației, în înțelesul restrâns al civismului, afirmat ca o speranță întăritoare în joshnicia cetățenească a prezentului, îi inspiră lui Gr. Alexandrescu, poema „Anul 1840”. Latinitatea își găsește cântărețul său în V. Alecsandri. Atât de puternică este orientarea progresistă către viitor, la poeții cari îi preced lui Eminescu, încât ruinele însăși, după firea specială a fiecăruia dintre ei, sunt evocate ca niște mărturii ale gloriei trecute, menite să rușineze pe contemporani, ca la I. Heliade-Rădulescu (O noapte pe ruinele Târgoviștei), sau să stimuleze avântul spre mai bine al națiunii, ca la Gr. Alexandrescu (Trecutul la mânăștirea Dealului).

Astfel de trăsături revin și la Eminescu, dar fără niciun alt amestec numai în unele din poeziile tinereții ca „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie”, sau „Junii corupți”, poeme inspirate de entuziasm civic sau de accentul satirei reformatoare, aprins de amintirea trecutului măreț și de conștiința latinității.

În „Epigonii”, poetul aduce însă ultimul salut pe care socotește că înaintașii îl merită, tocmai pentru avântul și optimismul recunoscut în firea lor:

S'a întors mașina lumii; cu voi *viitorul* trece;
Noi suntem iarăși *trecutul* fără inimi, trist și rece;
Noi în noi n'avem nimică, totu-i calp, totu-i străin!

Indată însă ce cugetarea și sentimentul pesimist al existenței în luptă încă cu civismul revoluționar în „Înger și Demon” și „Împărat și Proletar”, reușește să îl elimine cu desăvârșire și să se afirme în toată puritatea lor, poezia lui Eminescu pășește pe drumurile sale cele mai proprii. Din acest moment, tendințele ei ideale contrazic într'un chip categoric tendințele pe care le-am recunoscut caracteristice și comune celor mai de seamă dintre poeții înaintași.

Atitudinea spirituală a lui Eminescu nu se va mai orienta niciodată da aci înainte către viitor și către civilizație Ea se va îndrepta pururi către trecutul istoric și către cel anistoric, al basmului. Atmosfera poeziei sale nu va mai fi apoi aceea a devenirii și a progresului, ci, după cum am arătat în cursul acestei lucrări, aceea a eternității, așa cum rezultă dintr'o viziune statică și eleatică a vieții, în care progresul numai poate

ocupa niciun loc. Abia prin fapta eminesciană, literatura românească va cunoaște astfel adevăratul răgaz contemplativ al poeziei și atmosfera de vis, închipuire și veșnicie, în care ea poate înflori mai bine. Dar drumurile reacțiunii lui Eminescu vor cunoaște și etape mai înaintate.

Civilizația este rațiune, progres al instituțiilor prin desăvârșirea treptată a rațiunii. Atitudinea spirituală a lui Eminescu orientată într'un sens opus civilizației va reflecta și ceea ce precedă și se opune rațiunii, origina lucrurilor și coincidența contrariilor. Am arătat cum în intuiția erotică această tendință ajunge să presimtă unitatea adâncă a voinței cu durerea și odată cu aceasta fenomenul pur al voinței de a trăi, încordarea vieții deopotrivă cu sine în suferință ca și în fericire. În sfârșit, pentruca ultima dintre legăturile cu care civilizația ne ține strânși, să fie desfăcută, poezia lui Eminescu cunoaște tovărășia mângâitoare a omului cu natura și adormirea chinuitoarei conștiințe de sine în ritmurile și legănările ei materne. Abia cu Eminescu și datorită atitudinii sale anticivilizatorii, poezia românească ajunge astfel să cunoască nu numai lumea trecutului și a basmului, dar a iubirii și a naturii, cu o adâncime față de care, toate realizările anterioare nu ne pot apărea decât cu totul palide.

Față de toate acestea se poate spune acum că armonia eminesciană nu este decât expresia muzicală a unei astfel de desfaceri din rigorile civilizației și ale rațiunii; un fel de reîntoarcere în fluxul lucrurilor înainte de diferențierea și închegarea lor. Poetul însuși nu o aude decât în stările crepusculare ale minții, ca în „Melancolie” :

În van mai caut lumea-mi în obositul creier
Căci răgușit, tomnatec vrăjește trist un greier.

Alteori el o regăsește în aromeala clipelor care precedă pierderea conștiinței : „Cu murmururile lor blânde, un isvor de „*horum-harum*” sau de sub păturile groase ale somnului, ca în „Povestea Codrului” :

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Și prin somn auzi-vom buciium
Dela stânele de oi

sau în extazul și pierderea de sine a iubirei ca în „Făt-frumos din Teiu” :

Numai murmurul cel dulce
Din isvorul fărâncat
Asurzeșie melancolic
A lor suflet îmbătat

sau în sfârșit ca un acompaniament al supremei odihne în moarte :

Și nime 'n urma mea
Nu-mi plângă la creștet,
Doar moartea glas să dea
Frunzișului veșted.

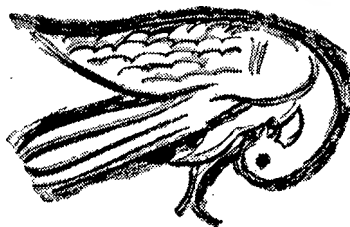
Nu este de sigur o întâmplare că toate aceste momente muzicale sunt asociate în poezia lui Eminescu cu niște clipe de diminuare a conștiinței de sine și cu un fel de coborîre din starea personalității lucide, construită și stăpână pe destinele ei. Această stare de personalitate, după cum am arătat-o și altădată, este pentru Eminescu o iluzie pe care știe s'o recunoască cu jalea întrebării despre înțelesul pierdut al existenței trecute, ca în „Melancolie” sau cu uimirea care contemplă mărturiile umile ale vieții care a fost, ca în „Scrisoarea I”. Iluzia este acum divulgată. „Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg”, ne spune poetul în „Scrisoarea IV”. Un bun mai prețios, mai mângâietor

câștigă el prin desfacerea de toate legăturile care țin strânse laolaltă elementele persoanei, de legăturile rațiunii și ale civilizației. Armonia eminesciană este expresia acestei desfaceri. Ea este expresia unei renunțări, resimțită în punctul în care presentimentul odihnei apropiate complică durerea cu farmec și cu fericire.

Murmurul vocalelor latine, sunetul buciului, cântecul greerului și al isvorului, glasul frunzișului sunt astfel numai sunete izolate și oarecum simbolice a unei armonii mai ample, a muzicii lumii, percepută odată cu desfacerea persoanei și cu înaintarea spre moarte. Armonia eminesciană, în întregimea ei, este deci independentă de toate aceste glasuri. Ea este mai de grabă echivalentul muzical al întregii inspirații eminesciene, a erotismului, a naturismului, a reacționarismului său și de aceea felul ei adevărat nu ni se poate destăinui atunci când o privim ca pe un fenomen sonor izolat, ci numai când o considerăm în totalitatea tendințelor ideale din care se întrețese.

Am arătat că pentru înaintașii lui Eminescu constelația spirituală comună consta dintr'o orientare progresistă unită cu conștiința latinității rasei. Am arătat însă cum această tendință este contrazisă de poezia lui Eminescu, în dezvoltarea ei treptată și până la punctul în care reacțiunea care se înjghebează prilejuește aspectele cele mai caracteristice ale eminescianismului. O altă constelație spirituală este introdusă odată cu Eminescu și ea asociază gândul metafizic cu sentimentul naturii, reacționarismul, erotismul și muzica: o îmbinare de tendințe deosebite de acelea întrunite în constelația apuseană și latină, singura pe care intelectualul român din veacul trecut o cunoștea înainte de Eminescu, dar care, după el, a revelat șirului de generații, adăpate la isvorul adâncii și turburătoarei inspirații noi, prezența unui uniuers moral, deosebit. Această subită răsturnare de perspectivă a eliberat în sufletul nostru o provizie de forțe subiective, puternice și proaspete. Ceeace s'a numit îndată după moartea poetului, „răul eminescian”, era mai de grabă o criză de creștere.

Privită în lumina celor patru decenii de când poetul a plecat dintre noi, opera lui Eminescu ar putea primi pe întâia sa pagină, inscripția cu care Schopenhauer introduce cartea despre lumea ca reprezentare, cuvintele lui Rousseau: „Ieși din copilărie, prietene, trezește-te!” Discutabilă a fost așa dar alarma care deplângea urmările „curentului eminescian”, căci recrudescența de jale și meditație a epocii nu era decât semnul după care se putea recunoaște descătușarea unui mare depozit de energii interioare. Boala timpului era a unei plinătăți chemate la viață. Mii de oameni își pot reaminti astăzi de momentul adolescenței lor când au zăcut de răul eminescian, de acea jale subtilă și învăluitoare, din care farmecul nu este absent, pe care expresia artistică o înobilează și sub a cărui sugestie muzicală inzul simte adâncindu-se experiența sa intimă. Prima tinerețe este însă totdeauna o boală, o criză acută declarată într'un anumit prag hotărîtor al existenții. Printre ruinele formelor liniștite de viață, în mijlocul căroră copilăria se desfășurase cu placiditate, omul încearcă atunci să se facă stăpân peste clocotul nouilor sale puteri. Din poezia lui Eminescu s'a răspândit astfel o contagiune necesară, în lipsa căreia tânărul de altădată ar fi rămas școlarul neștiutor din ajun, dar pe care bărbatul de mai târziu a trebuit poate s'o întrecă.

CÂNTĂREȚI BOLNAVI

DE

LUCIAN BLAGA

Purtăm fără lacrimi
o boală în strune —
și mergem deapururi
spre soare apune

Ni-e sufletul spadă
de foc stinsă 'n teacă.
Ah iarăși și iarăși
cuvintele seacă.

Vânt veșnic răsună
prin cetini de zadă.
Purces-am în lume
pe punți de baladă.

Străbatem amurguri
cu crini albi în gură.
Inchidem în noi un
sfârșit subt armură.

Purtăm fără lacrimi
o boală în strune —
și mergem deapururi
spre soare apune.

Răni ducem — isvoare —
deschise subt haină.
Sporim nesfârșirea
c'un cântec, c'o taină.

P O E S I I

DE

D. CIUREZU

RUGĂCIUNE

Doamne,

Spun oamenii că Tu cu Sfântu-Petru-odată
Ai coborât la noi pe drumuri lungi de țară
Doi bieți moșnegi mărunți, cu trăiști la subțioară
Porniți domol, la drum, prin lumea toată.

V'ați potolit dogoarea'n ciuturi de fântâni
— Fântânile cu cumpeni de'a noi —
Ați odihnit la umbră cu mierlele 'n zăvoi
Și-ați picotit cu noaptea și basmele la stâni.

Vroiați să știți din rânduirea voastră
Ce s'a ales pe-un bulgăr de pământ,
Unde pădurile se leagănă de vânt
Și Jiu-și poartă unda'n veac, albastră.

Și-ați întâlnit un om cu plugu'n câmp
Și va 'npărțit din azima lui săracă.
Pe mâna lui lumini de promoroacă
Punea privirea voastră în răstâmp.

Și lanul lui de aur a crescut,
Cu spicul plin, cât vrabia de greu,
Și n'a știut c'a fost un Dumnezeu
Acel ce-a stat o clipă și-a plecat...

Doamne,

Pe malul rupt, strălucitor de soare,
Și-acum coboară Jiul către șes,
Și eu Te-aștept cântând cu plugu'n mers,
Să-Ți văd pe câmp nălbirea de picioare.

Și rodul meu să-l plec credinței Tale
Cu sufletu-mi, c'o vorbă de demult,
Că Tu cu Sfântu-Petru odată ai trecut
Și Te-ai pierdut prin țară, cu apele la vale.

VREAU CAP DE OM

Aud cum geme în taină fântâna dela poartă
Când cumpăna înalță vârcolaci,
Când luna 'nsângerată varsă maci
Pe prispă mea și'n inima mea moartă.

„Vreau cap de om, Vreau cap de om“
Fântâna dela poartă-mi cere 'ntruna,
Și văd din prispă cum mănâncă luna
Un bot de mal și-un vârf urât de pom.

Ce vrea moroiul cățarat pe chei
De joacă strâmb pe ciutura fântânii?
Mi sunt bolnave 'ndemnurile mâinii
Și ciorile se bat pe ochii mei.

Na-l gură de fântână, e uscat
Sufletul pe care-l ceri întruna
În apa-î moartă nu mai râde luna
Și nu mai vin cărările din sat.

O frunte de pripas bătând în porți
S'apleacă ostenită lâng-un pom...
„Vreau cap de om, Vreau cap de om“
— Fântâna mea se bucură de morți. —

DRUMUL MORTILOR

Vărsați găleți de apă peste drum
Trec morții pe cărări necunoscute
Pe margini de hotare nebătute
Cu viața toată — un năpârstoc de scrum...

„Lăsați-mi banul de argint în mâini
Vin vămile văzduhului în cale,
Pământul din mine în văi se prăvale
Și inima-mi rupe o haită de câini.

Din adâncimea mea privesc pe râu
Cum stratul meu se duce val încet
Cu un inel lucind curat pe piept
Și-alătura de mine-un pumn de grâu.

Pe 'ntinsul larg, albastru, brumăriu,
Nu mai cunosc pe nimeni și nimic,
Doar veșnicia lasă câte-un pic
Să cadă rob în sufletul meu viu“...

Vărsați găleți de apă peste drum
Trec morții pe cărări necunoscute
Pe margini de hotare nebătute
Cu viața toată-un năpârstoc de scrum.

D E S P O V Ă R A R E A

DE

OSCAR WALTER CISEK

din limba germană de EMANOIL BUCUȚA

Picioare de cărăbuș îi alergară pe obraz și îl treziră. Se întinse cât mi țî-i omul, azvârli gângania la pământ și o călcă, răsând. Îi pierise somnul. Apoi se privi, își jucă mușchii dela brațe și își frecă picioarele păroase.

La fereastră odihnea dimineața, odihnea largă și încă neîndemânică. Se apucă să fluere, se opri, gândindu-se deodată la ceva, și își răsfrânse buzele nepăsătoare. Ridică în dreptul chipului lucios de sudoare un ciob de oglindă, în care strâmbăturile lui se revărsară pline și împăcate. Dupăce-și trase ghetetele, una de praf, se spală într'o găleată de tinichea sgomotoasă și stropi de jur împrejur într'un mare cerc, odaia. Pe masa așternută cu o mușama ciuruită se vedea găina jumulită, o grămadă albastră-deschis. Când se întorsese azinoapte, se gândise la drumurile lungi și mai băjbăise odată pe strada destrămată de întuneric, anume ca să tae gâtul vietății care abia piuisse, într'un coteț adormit din vecini.

Locuitorii satului nu-l priviseră nici așa bucuroși și ocăriseră bombănind în urma lui când lălăia șovăitor pe drumuri, ca un dulap greoiu pe care ardea capul roșu bolovănos. Fuseseră uneori chiar nedrepti și răsvrătiți față de insul care râdea cu hohot în toate părțile, pentrucă orice muștrare aluneca neluată în seamă, ca un petec de hârtie, peste nepăsarea lui rotundă. Dar mulți se împăcară pe urmă din nou, fără vorbă, cu năbădăiosul și se umpleau de uimire când îl priveau la potcovitul cailor. Felul cum astâmpăra nerăbdarea picioarelor armăsărești cari azvârleau cu desnădejde, deștepta mirare și băeții ar fi căscat toată ziua gura la el, dacă omul n'ar fi fost de multe ori grosolan și fără înțelegere față de uluiala lor.

Acum obrazul i se topi mai moale într'un zâmbet, la gândul că departe de cele din urmă case ale marei aşezări, avea să frigă nesupărat găina furată şi să înceapă s'o înfulice.

În sacul de piele pe care îl luă în spate, se mai îngrămădeau şi alte lucruri de mâncare, pentru că drumul prin bărăgan trebuia să fie o săptămână încheiată. Iar oraşul cel mai apropiat, în care vrea să se bage la un meseriaş, se găsea aşa de departe că adesea atâţia călători nu văzuseră, încă şi mai mult timp înainte să ajungă, decât legăna-rea în vânt a ierbei câmpului. Dar pe când scotea printre dinţi o melodie săltăreaţă ră-mănea încredinţat, în nepăsarea lui, că lungimea asta nu putea să fie pentru el decât un joc fugar, un fleac, la care-i dai un picior scui-pând.

Şi când se găsea pe scara scârţâitoare, care cotea repede în groapa zidurilor, îşi descoperi părinţii, pe tatăl întors țeapăn spre el, pe mama lacrimătoare. Dar nu voia să ştie de rămas bun şi cobori cu pasul mai ușor. Ziua de vară era senină şi strălucitoare când ieşi în stradă, care sfâșiata de aripile metalice ale rândunicilor, sta înaintea lui răbdătoare. Dogoarea îi curgea în întâmpinare ca o dulce undă. El nu se uită înapoi, ci se duse. Îşi vâri degetele prin căptușala măcinată a hainei și tropăi mai grăbit spre capul satului. Atunci văzu că oameni îi alergau în cale, în grămezi iute fărâmițate, că de cealaltă parte, în preajma bisericii, fluturau ca niște steaguri pânze de flacăra, un stâlp greu de fum se răsuca în sus și arunca scânteii galbene ca niște semințe pe fundul moale al cerului. Ardeau hambare de grâne, strigăte multe se învârtejeau unul în altul copiii treceau clătînându-se cu găleți pline. Oameni țarau gemând scări lungi, goniți de femei care-și smulgeau părul. El nu scoase nici un sunet, rămase numai pe loc, privi. Pălăria mare de pae îi ținea o umbră binefăcătoare pe obrazul încheiat fără colțuri. Închis în carnea abia înfierbântată, călca repede peste urmele de roate sfărâncioase, pe când fumul se înălța ca o clădire nepătrunsă peste neputincioasele acoperișuri ale locului.

Din deschizătura unei uși se desfăcu atunci făptura unei femei. Brațele desnădăjduite se smulgeau din umerii plângătoarei, care prinse, aplecată înainte, mersul lui cu întreruperi. Ea îl privi drept, cu un obraz răvășit isteric. Suspina îndurerată, în izbucnirea gemetelor, îi apucă mâna, își cuibări la pieptul lui capul umed, cu părul bălaiu fluturat în ochi. Bălbăia neconținut două silabe, destrămate de emoție, lovea cu pantofii de păslă în pământ așa că pulberea șoselei se împrăștiă în toate părțile. Privirea lui trecu peste ea. Vrea s'o împingă în lături, dar degetele ei se încheștară de surtucul pătat de ulei. Femeea se vâetă: Am să crăp ca o vită. N'ai voe să pleci. Nu te las. N'am să te las să pleci mai departe.

Și căutătura ei se risipi ca întunerecul unei galerii dărâmate. O izbucnire de greață își făcu atunci loc din el, o apucă aspru de mână și îi făcu vânt la pământ, strigă: Ce vrei dela mine? Mă duc. Ți-am rămas dator cu ceva?

Ce strigi tu!? Peste trei luni am să-ți nasc copilul. — Ceva o înăbuși, căzu tăios în creerul ei chinuit, El nu răspunse decât atât: Are să să-și facă drum și fără mine. Dela una ca tine nu-mi trebuie copil.

Și vru să plece mai departe, dar ea se spânzură ca un lucru mort de piciorul lui greu, i se aruncă iară și iară înaintea pasului, strigă, cu fiecare frântură de vorbă fierbinte și plină de ură: Îndrăznești să dai așa de rușinos într'o femeie? Mi-ai zdrobit oasele! Mi-ai învinețit și mi-ai scrântit degetele! Am să-ți sparg capul cu pietre, ucigașule!

Am să-ți trag una, să rămâi lată, zise el cu dispreț silit și liniștit. Desfăcu pumnii, cari-i țineau pantalonii, se feri scurt de ingenuchiată și alergă o bucată, pe când ocări urlate din câteva case îl izbiră în frunte. El rămase nepăsător la fiecare lovitură.

Trăsăturile răscolite ale femeii se învâlvorară de goană îndărătul lui. Dădea din

măini, amenința răgușit: când te-i întoarce, am să-ți asvârl cu vitriol în ochi. Și femeia ailaltă a ta, pe care ai lăsat-o ca un păcătos, are să-ți arunce cu vitriol în obraz.

Dar pe urmă obosit rămase găfâind îndărăt, nimeri într'o grămadă de pietriș răsunător, își întinse țeapăn trupul și se prăbuși în șanț. Ceva răsări atunci în el, necunoscut, teamă de o întâmplare care era primejdioasă și de care nu s'ar fi putut apăra cu pumnii. Stătu locului, se văzu deodată în gând cu fața arată, în ale cărei brazde dospea vitriolul, cu găurile ochilor holbate goale. Voi să facă doi, trei pași înapoi, să-i spuie oricum câteva vorbe liniștitoare femeii. O mișcare de fereală îl descătușă atunci de toate și, ca după o mâncare prea grasă, își șterse buzele, hohoti. Își aruncă sacul de piele pe celălalt umăr, bombăni ceva. Și porni fără pă sare mai departe, cu pumnii moi și adâncindu-se încet și în pace, în propria greutate vârtoasă a sângelui.

Ulițele și potecile mai puținele care se pierdeau treptat, umbrite de crăci sărace, prin grădini de zarzavat potopite de praf și pe după garduri de scândură și de răchită, ca un jghiab cenușiu de apă, nu le luă în seamă, ci își întoarse mersul spre o curea de gărlă, dela care un drum puțin umblat scotea în bărăgan. Soarele, care smulgea toate lucrurile din semeția scufundată în sine, n'avea cu el nimic, îl ardea și îi simțea numai căldura copleșitoare. Păpurișuri și ierburi gălbejite, împrăștiate ca niște petece tocite de pâslă în jurul vinelor căscate ale pământului uscat, nu arătau ochilor lui, care se întorceau dela ele adesea, decât ceva fără noimă și la fel. Simțurile acum în fierbere îl și purtaseră în orașul depărtat, prin cârciumi, pline de larma plutașilor trași în ele, și la femeii, care-i plăcuseră de-atâtea ori, cu grăsimea lor leneșă. I se năzărea că vede cai cari asvârleau, tractiruri pe jumătate dărăpănate și o dragoste cu ghiare catifelate, cu jurăminte zâmbitoare, cu un inel de metal și cu nopți calde în șoproane de fân. Pe urmă se puse să viseze de străzi de oraș auind înăbușit și se gândi cu mulțumire la găina, pe care avea s'o scoată la întâiul pom și s'o frigă într'o frigare cioplită la iuțelă dintr'o cracă.

Nesfârșirea auitoare a bărăganului, care începea dincolo de un șir de movile dimpotrivă, se păstra departe de conștiința strâmt îngrădită a ceasului acestuia. Ea însemna în afară de mirosul și de gustul lui, numai un leșin neclintit, o reprezentare depărtată și neînchegată, incuiată și fără taină. Stătea ca un lucru fără înțeles, un fel de mică piedică în fața ființei lui rămasă încordată în sine însăși. Își luau undeva zborul pasări, pete întunecate de pulbere într'un cerc de un albastru închis. Nu le vedea nimeni și el nu se găsea pentru asta aci. Întâlni un trunchiuleț uscat, îl târi după el până la un pom, adună crăci și întezi focul. Pe urmă fripse găina, se uită cu mulțumire cum îi picau păsării din boboroșala pielii rumenite stropi de grăsime, mănca o bu ată zdravănă de pâine, bău, plecă mai departe. Căci nu simțea nici urmă de oboseală și voia să poposească numai adânc înăuntrul bărăganului.

Ceasuri întregi trebuie să fi mers, și soarele sfărâmasă jumătate din bolta cerului, când îl întâmpinară câțiva oameni oboșiți, meșteșugari sau haimanale, care îi cerșiră miorlăind puțină apă. Răspunse numaidecât că n'are la el, pentru că își închipuise că avea să-i tae curând calea o gărlă. Oamenii numai carne și oase se uitară unul la altul cu priviri fără înțeles, isbucniră într'un râs firav și întrebară numai cât mai era până la întâiul sat și fură mulțumiți cu minciuna lui că ar mai fi avut numai încă un ceas de umblet repede. Ba ridicară mâna și la țeșturile lor de căciuli sparte, când îi aținti neprietenos și posomorit deodată, în semn că nu trebuie să mai audă nicio a doua întrebare. Făpturile lor se scufundară curând în dosul șirului de movile, foarfeci mici deschise și închise.

Înainte lui sta sub arșiță bărăganul. Sub ghete, care loveau ca bulgării, suna înăbușit drumul. Cei din urmă pomii puiră săraci din coaja plesnită a pământului, și el

ii lăsa neluați în seamă, înapoi. Dar căldura stăpâna pretutindeni și ajunse o casnă pentru mădulare, crudă și nespus de fărnăică. Apoi se revărsă ca o apă-tare clocotită peste pământ. El își scoase suspinând legătura de gât colorată, se șterse cu ea de sudoare pe piept, își luă haina pe mână. Dar trupul se făcu mai greu și mai nătâng în razele înjositoare, de care nu era chip să scape nicăeri. Soarele îl apăsa la pământ. Adăpost înaintea lui nu se afla, străbătea prin vestminte, prin cămașe, prin pie'e. Învălvora sângele și îl făcea să scadă în sine, neputincios. Nu te puteai împotrivi și erai o lespede fără voință în undele de vânt care te loveau încărcate de căldură. El nu mănca nimic, bău și iară bău. Din pieptul cu păr din belșug izvora apa ca dintr'o pădure. Căută cu anevoință patru crăci și își întinse deasupra haina, se furișă dedesupt și adormi. Iar în vis, care îl cărări într'o fugă de amețală, ținu praznic, sultan fericit, într'o horă de femei multe luminoase.

Soarele lucea pe el, de aur întunecat și pieziș când se trezi și ridică haina desfăcută cu obrazul deschis rotund de căscat. O gânganie mare cleioasă sugăa la brațul lui. O suflă scuișând și era puțin mirat că vietatea asta mai putea să trăiască aici. Apoi mănca plescăind toată găina și asvârli oasele departe împrejur, își șterse buzele groase cu dosul palmei și își linse iară mâna. Răsufli, pentru că soarele nu mai stătea ca o cratiță înroșită pe pălăria lui de pae. Își tăe un băț dintr'una din crăci și porni, și merse și merse mai repede, ceasuri, până când noaptea, treptat, alunecă pe giulgiul cenușiu al bărăganului, întunericul îl înfășură mai de aproape și târziu somnul își clădi iară în crăcile mute ale creerului lui, un cuib.

În dimineața următoare câțiva nori se arătară pe cer. El se ridică dela pământ, mestecă o bucățică de cașcaval și porni din nou. Nu mai făcuse niciodată drumul ăsta pe jos. Copil, călătorise odată prin ținut, într'o căruță, dar nu-și mai aducea aminte de călătorie. Și pentru că se gândi la maicăsa plângăreață, care-i povestise deseori de pustietatea drumului acestuia, o izgoni în treacăt din aducere aminte. Era plictisit să stea să se gândească la virtutea ei jalnică, atunci când viața țâșnea din el atât de largă și de sângeroasă. Ca un trunchiu mânat înainte, își pripi mersul, dar bărăganul se schimbă acum într'o împotrivire, se făcu un neprieten rău, care trebuia călcat în picioare. Când poposi iară, cărduri de ciori fâlfăiră în apropiere. Uneori lângă drum stăteau făcuți grămăjoare bulgări uscați și arătau așa parcă haimanalele care-l întâlneră ieri și-ar fi făcut din ele perne ca să poată dormi mai boerește.

În plosca de tablă, care se găsea pe fundul sacului, se clătina încă apă destulă pentru zilele următoare, dar s'ar fi spălat bucuros în vreun râu sau cel puțin în vreo biată șuviță de gărlă. Cine știa aici cât ținea un ceas? Rămase o neștire leneșă, ca să se uite, și după o clipă își dădu seama că era supărat și chiar ciudat de amărât. Poate că tot ar fi fost mai bine să fi rămas în sat și să nu fi stârnit nimic. Ar fi putut să trăiască mai departe liniștit cu femeia, și copilul nu l-ar fi stingherit întru nimic.

Ziua creștea mai limpede în văzduh, dar bărăganul se întindea ca lepra. Odată, ca să audă ceva, flueră, scoase un țipăt ascuțit în sus, în albastrul înalt fără margini. Dogoarea parcă umbla să dea foc pălăriei de pae și mădularele lui picurau sudoarea. Nemăsurată era vâlvoarea asta crâncenă a pământului pârjolit, care-i arunca în față grămezile de ruine ca niște cenușă. Intinsul fără culoare obosea ochii, cari ar fi fost mulțumiți de ivirea unui schilod de arbor pitic. Dar omul neînfrânat rămase împietrit în umilința lui. Se gândea mereu la plăcerile orașelor și un fior de poftă i se prelinse pe ceafă. Dărâmurile dinnaintea lui nu însemnau încă ceva biruit și el, care se încredea în siguranța liniștită a propriei puteri, nu era o bucată răsleată, azvârlită încoace și

uitată, gura lui scrâșni. Alergă, atât cât mai era în stare, adormi, un sac de culoarea pământului, lângă drum.

Când se deșteptă, simți în vine un gol necunoscut mai înainte și slăbiciune și o bucată de pâine cu dinții înfomețați și o înghițitură. Și după aceea se uită pânditor în jur, pentru că singurătatea se schimbase pentru simțurile lui într'un zid. Deosebi departe o umbră care se prefăcu treptat într'un om care se apropia repede. Apoi se așază iară și așteaptă pe străin, bând câteva înghițituri din plosca de tablă. Soarele lumina acum pe omul de culoare întunecată, drept în obrazul osos. Amândoi tăcură. Străinul șovăia ca un om beat, cu o mână îngropată țepăn în buzunarul hainei, desculț și zdrențaros. Așa veni aproape de tot de el.

Ai apă, ceva de băut? strigă tare și privi pe cel de jos rugător și amenințător. Acesta se sculă în capul oaselor și răspunse alene că n'are. Ce vrea adică dela el? De ce se uită așa? Trebuia să-și caute mai bine de drum. Se purtă ca și cum ar fi fost singur și se uită încolo. Dar străinul se dădu aproape de tot de el, îi azvârli câteva cuvinte ascuțite în obraz, țipă că minte și că-l văzuse mai înainte bând dintr'un vas.

El găsi ușor răspunsul, că fuseae tot ce mai avea. Dar n'are să-i dea lui nici o socoteală. Se poate cărăbăni de acolo.

Dar înainte să fie în stare să se dămirească bine, străinul se feri îndărăt cu doi pași, gemând și rânjind zăpăcit, scoase un revolver din buzunar; clipa trecea turbată și deodată se pătrunse și de gândul celei mai aprige primejdii, sări asupra omului, îl doborî la pământ, voi să-i smulgă arma. Celălalt se apără cu îndârjire. Lupta se făcu mai crâncenă cu fiecare izbitură și brânciu și încheștare. Un pumn de dezgrădinare pocni falca străinului, dar acesta era foarte voinic și luptă încind mai departe. Se mușcară ca doi câini, se trântiră pe jos, sa dădură de-a rostogolul pe drum, amândoi cu mâna zgârcită pe armă, fiecare în răgetul de furie al celuilalt. Trupurile lor se azvârliră unul în altul, se încordară înălțându-se subțiate, în împotrivire. Căutăturile se zdrobiră între ele, arma era colțuroasă și caldă. O împușcătură bubui, între ei. Străinul căzu pe spate și obrazul i se sfâșie într'o strămbătură jalnică.

El întârzia acolo, cu revolverul în mână, despovărat năpraznic și răsând fără știre, numai din dinți. Clipele vâjâiau în jur și se descâlceau numai cu încetineală. Tocmai se uită după sacul lui de piele și își bătea praful depe pantalonul ferfenițit, când ochii i se opriră pe cel care trăgea să moară, se zbătea și se zgârcea. O ușoară curiozitate se adună în el. Că nu-și descoperi decât o zgâriitură pe dosul mâinii și care ardea puțin, îl înveseli. Se uită țintă la omul în suferință, se înfioră. Căscă ochii, se dădu câțiva pași mai aproape. O vreme o petrecu așa, tâmp și mut. Străinul răsufla greu, bolborosea lucruri fără noimă. De sub cămașă îi curgea sânge, șiroia negru pe smocurile slăbănoage de buruiiană. Se clătină, se aplecă peste rănit și simți sub propriile coaste o apăsare nestăpânită, care îl umplea din ce în ce mai mult. Ce vrea să zică pățania asta? Ființa dinaintea lui se întinse și tresări, un maldăr de mădule chinuit, a cărui durere era adâncă și vecină morții. Niciodată nu văzuse asta, singurătatea și neapărarea morții. Privi cu inima strânsă împrejur. Ar fi vrut să strige după cineva, dar pustiul cenușiu al bărăganului îi era căluș pe limbă.

Și atunci se aruncă asupra vâetătorului, îl rugă să se lase să-i desfacă hainele și descătărămă în friguri cureaua de pe mijlocul străinului, și-i smulse vesta și cămașa, văzu inelul de pulbere dela rana din deșert, din care se scurgea râșorul cel roșu. Apăsă degetele pe deschizătură, voi să oprească sângele, dar îndureratul răcni ca un nebun. Alergă de cealaltă parte la sac, scoase plosca de tablă și-și rupse o fâșie din cămașă.

Vărsă apă deasupra și spală rana. Ii puse plosca la gură omului care horcăi. Acesta bău câteva înghițituri și buzele îi tresăriră moale, petece vinete.

Atunci el zâmbi, fericit un pic, zâmbi încurcat, căci ființa de aici era acum departe de cele întâmplate și o biată jertfă. Un fior îl alergă, pe când se izbea cu palma, ca un lucru străin, în frunte. Ca un om care se îneacă într'o mlaștină, strigă două, trei vorbe, se mărturisi că n'avusese gând să-l ucidă, să-i facă atâta rău. Și își dădu deodată cu durere seama că omul ăsta nu se poate să moară, cu nici un preț. Aude sau n'aude asta? Îngână el mai apoi. Are să se vindece, să se vindece foarte curând.

Multă vreme mai spală rana, îi așeză sacul sub cap. Se lăsă jos lângă omul care suferea și ale cărui trăsături schimonosite deodată nu i se mai părură respingătoare, și se uită căutător peste bărăgan, care i se arată schimbat întru câtva. Departe vâsleau câteva păsări și ar fi crezut aproape într'o minune, într'o scăpare ciudată. Ce s'ar fi întâmplat a'tminteri cu bietul suflet? Își chinui creerul, pentru că n'auzise niciodată cum se tae gloanțele din carnea omenească. Acoperi din nou rana, care nu mai sângera așa de rău. Atunci abia băgă de seamă că soarele mai, mai apusese. Seara năvălită năprasnic lăsa din stăvilare întuneric peste întinderea fără hotare. Ceva, care sta să piară din el, îl ajunse ca pe un pornit la fugă, și întrebă dacă rana îl mai doare la fel. Celălalt strivi o îngăimare între buzele uscate.

N'avusese de gând să-l omoare, strigă el desnădăjduit. I-ar da ajutor cât ar putea mai bine. Atunci liniștea îi străpunse ceafa ca un cuțit și se înfrigură; apoi acoperi pe străin cu haina lui. Noaptea căzu înfundat, o boltă de fier, nesfârșit de împovărată.

Sedea acolo, cu mâna în mâna străinului și somnul nu-l căuta. Odată aprinse un chibrit și lumină obrazul sfărâmat de durere. Din loc în loc nori acoperiră cerul; se uimi de licărirea stelelor și de focul lor de aur, pe care i se părea că nu-l mai văzuse niciodată.

Când ziua înălbi ușor, străinul era puțin mai liniștit și dormea. Îi umezi buzele cu degete jilave, care se puneau tremurătoare pe pielea asprită. Nespus de lung păru timpul până când soarele fu aruncat învâlvorat peste zare. Iarba avea o gîngășă bură de rouă și el se aplecă, îi mirosi dulceața sărăcăcioasă, punându-și obrazul deasupra. Încet răcoarea se pierdu. Își șterse de pe mâini umezeala sclipitoare și, arcurit, moțâi.

Ochii străinului erau deschiși, când se trezi și sări în sus uluit. Apucă mâna scuturată de friguri și o privire străluci încoace în nedeslegata lui așteptare. Și numai spaima întrebă atunci din el, dacă-i e ceva mai bine, ceva mai bine. Și dacă rana mai doare așa de rău. Da, îi ieși cu greu răspunsul, a dormit.

N'ar vrea să bea apă? Și îi și întinse plosca. Un pic de apă, Da. — Bău lacom, se încovrigă, șopti că trebuie să se prăpădească aici ca un păcătos.

Atunci el se simți scormonit adânc și descoperit și strigă la celălalt înjurând și cu glas ascuțit că n'avea să moară, că e numai mișel și slab. Și mai liniștit se puse la îndemână cu slugărnica sfială să-l ducă acasă sau cel puțin până la orașul vecin.

Soră-mea locuește în orașul vecin, zise străinul.

Soră-ta locuește în orașul vecin, în orașul vecin. — Dădu din cap, pierdut, pentru că i se părea că niciodată n'avea să ajungă. Pe urmă se chibzui însă că nu putea să mai fie chiar așa de departe până acolo, își încordă mădularele și simți că se umflau încă vâjnoase sub haine. Luă câteva mușcăături din pâine și întrebă dacă mai era departe până la un puț și dacă nu se găseau case în apropiere. Două zile trebuia să mergi până să dai de un puț, iar case nu se aflau pe-aici, zise rănitul și-și ridică puțin partea de sus a trupului, mușcându-și buzele.

În jurul ambilor oameni se căsca uriașul gâtlej al bărăganului, de pe-acum scobit departe de lumină. Vântul tremură scurt lovindu-se de făpturile lor și sboruri rare de păsări împrăștiate tăiau în văzduh semne stranii.

Acum îl îngrozi suferința omului ăstuia, care gemu din nou. Îl întrebă dacă nu-i e foame, dacă nu putea să-i înmoaie pâine în apă, și să i-o dea.

Celălalt scutură numai din cap, scânci. Atunci se simți ca și cum clipa trebuia în sfârșit să se însenineze, în sfârșit să se înveselească și prinse în el încredințarea : era tare. Nu mai știa, câtă putere mai avea la îndemână. Aici nu puteau să mai rămâie. Era să ia îndată în spate pe rănit. Ceva, care părea acum dat la oparte, se inflăcăra din nou în el. Tresări, și întrebă apoi dacă soră-sa avea o odaie în care ea ar putea să-l îngrijească, și câți ani avea soră-sa, câți ani. Nesățios așteptă răspunsul, a cărui întârziere îl neliniști. N'auzi, fricosule ? strigă el. N'auzi prietene ?

Rănitul se văetă că nu e surd, că aude. Soră-sa are o casă, în care e destul loc. Are să-l primească, odată ce e așa de nemernic. Și pe urmă : Soră-sa e tânără, mult mai tânără decât el, n'are decât un copil de doi ani.

Avu o clipă un zâmbet desfrânat, se gândi la brațe moi, dar după aceea îl apucă o greață de sine însuș, asvârli gândul ca o boală din minte și zise tulburat că trebuiau să pornească, dar mai întâiu voia să-i lege din nou rana. Străinul îngână o mulțumire, pe care nu putea s'o ție departe cu nicio mișcare. Se simți ca prins asupra faptului, voi să bâigui ceva și se uită încolo, în lungul drumului de bărăgan. Anevoie se încarcă apoi cu trupul ros de durere, care-i atârna greu pe spate.

La început povara nu-l împiedecă prea mult la umblat, dar curând simți o neîndurată oboseală în mădulare. Nu mersese încă cine știe ce, dar sudoarea de pe frunte i se cuibări în sprâncene, îi picură în ochi. Așa nu mai putea să vadă bine și trebuia să bage de seamă să nu se abată din drum. Trupul rănitului îi zăcea în spate ca o piatră înroșită. Și împiedicat și tras așa către pământ, se clătina însă mai departe și se îmbărbătă și se sperie, când se poticni de vreo piatră, și voia să uile oboseala, iscodind după un pom sau după un om. Dar trebui să-și mărturisească foarte curând că puterile îl părăseau neașteptat de repede. De aceea așeză lângă drum pe omul care se văeta slab, ca să poată să răsufle de câteva ori din adânc și neîmpovărat. Și după ce își șterse apa din ochi, deși trupește încă apăsător, găsi câteva cuvinte mici de mângâiere pentru cel în suferință. Pentru că astăzi vedea că până și el nu era decât foarte slab și sărăcăcios apărât de nemărginirea priveliștei. În timp ce uda din nou fașa de legătură, nu știa că starea care-l stăpânea era umilinta când găsi la gâtul străinului o cruce de alamă de un fir, o ținu și o întoarse o clipă în degetele necioplite. Dar tot atunci, mulțumit pentru întâia oară de albastrul necuprins al cerului, avu părerea că se colorase așa de obrazul lui și își trecu degetele peste bărbie, se uită la el uimit.

Ca să-și potolească setea, mănca un dumaticat. Rănitul zăcea alături fără mișcare. Îl ridică din nou în spinare și se ținu de urmele slab cotite ale drumului, care părea că flutură ușor în vânt. Liniștea domnea înăbușită la urechi și nu-și auzea decât propriul găfâit. Odată, un copac leșinat fremătă, la oparte mult de cale și mișcându-și crăcile ca niște picioare de păianjen. Urma se întindea înainte-i fără sfârșit, ca și cum ar fi fost trasă rotund în jurul pământului, rotund în jurul unei veșnicii. I-ar fi plăcut mai mult să înceapă să alerge, dacă mădularele astea neputincioase nu i-ar fi atârnat de plumb în jur.

Atunci se prăbuși la pământ, injurând. O piatră colțuroasă îl lovise în genunchiu, își supse sângele și se duse, cu tovarășul ca un copil pe brațele îngrijorate. Dar nici așa nu putu s'o ducă mult, tot poticnindu-se și șovăind, și din nou trebui să facă

popas. Din nou mai fură, desnădăjduit, o mică bucată din drum, și din nou răsuflarea îi era abur firbinte și mistuitor, în cât se vedea silit să stea locului ca să întrebe pe rănit dacă nu vrea apă. Gâtul îi era amărăciune uscată și-i era foame cumplit: de aceea apucă în neștire o bucată de pâine și o înghiți. Cu asemenea trudă se apropie de seară. Purtă grijă de străin, îi spală rana. Curând somnul îl trânti alături de celălalt om. Noptea se sculă și se gândi la cruciulița de alamă. Ca scăpat dintr'un puț în tunecos, din gura lui se deslăpăra silabe tremurătoare. Undeva în el sălășluia un Dumnezeu.

Disdedimineață deșteptă cu vorbe grăbitoare pe omul care se văeta în somn. Trebuiau să plece mai departe, numai decât mai departe.

Celălalt se întinse și ceru ceva de mâncare. Da, mai era pâine și brânză și ceva pastramă. Putea să scape tot. Scoase câteva îmbucături uscate din sac și se înveseli când văzu că rănitul se așează pe-o parte și începe să mănânce liniștit. Mult nu se putea să mai fie până la un puț și nici orașul nu trebuia să mai fie departe.

Dar rănitul isbucni într'un râs, care sună ca un oțel cu muchi, se plânse apoi că mai era mult până la puț și că de-acolo trebuia să mai meargă cineva bine încă trei zile înainte da a ajunge în oraș. Între vorbe înghiți lacom îmbucăturile și adause încet că lui nu-i e mai bine.

Nu-i e mai bine? — Bâlbăi întrebarea, care era plină de părere de rău. Durerea se trăsesse cu totul în șold. De-aceea însă n'avea să mai iasă el de-acolo, zise străinul. Și după clipe chinuite: Trebuia să îmbuce și el ceva, altfel aveau să putrezească amândoi locului, înainte să treacă vreun călător pe drum.

El scutură din cap: Nu, nu-i e intradevărbă foame, dar are să mănânce o bucată de pâine. Rupse din codrul de pâine o halcă și urmări cu priviri iscoditoare fășia subțiată în depărtare a drumului. Și glasul lui se făcu o bolboroseală răgușită, când întrebă: Nu crezi că avem să dăm de oameni?

Poate, răspunse cel în suferință, care-și desfășase singur legătura și se uita la rană. Dar numai foarte puțin oamni și-ar lua inima în dinți să umble drumul ăsta. De obicei se hotărăsc mai bine pentru ochi mai mari.

Rana se căsca într'un cerc roșu aprins. Când văzu asta se sperie și se lovi cu pumnii în piept. Se trudi să așeze legătura cât mai fără durere. Străinul se uită la el ciudat, și spuse apoi că glonțul crescuse în el spăimântător. I se părea că iar fi umplut tot trupul.

Își întoarse ochii la cerul înorat care, un fioros pod, se întindea într'un ținut care i se arăta acum numai ca o urzeală de tăcută desnădejde. Pe când strângea rămășițele în sac, întrebă șovăind, dacă avea să plouă. Căldura se făcuse iară nesuferită. Norii aveau să se împraștie, fu răspunsul de prăbușire, al celuilalt.

El, ai cărui ochi se în flăcărare ca de necaz și furie înăbușită, se strecură sub rănit și se luminează pe neașteptate, că păcătoasele de suferințe ale clipei nimic nu însemnau în urieșimea vieții. Și fu numai supunere liniștită când soarele destrămă toți norii și arse din nou. Fu nevoie de mai dese popasuri decât de ajun. Plin de așteptare aleargă la câțiva pomi, socotind că ajunseseră la puț. Se odihni puțin la umbra săracă, și crăcile slabe și schiloade erau o binecuvântare, nemeritată și ca o nemângâere dumnezească. Înainte să se ridice, degetele i se jucară cu drag pe coaja aspră și noduroasă, pe când frunzele i se părură bune, ocrotitoare mâini de care el era nevrednic.

Pe urmă ceasurile se târără pustii și sângeroase, dar se simțea ca și cum cineva ar fi scos de sub zăvor o taiănă. Cerul care se învălvora albastru și bărăganul ars se schimbară înaintea simțurilor lui. La urma urmelor nu știa de ce mădularele îl dureau

așa de rău, pentru că povara pe care o ducea se făcea acum mai ușoară cu fiecare pas. Străinul îi spuse că e foarte galben. Atunci luă plosca și bău un pic din ea.

Iară mai lăsaseră îndărăt o bucată. Rănitul se văicări; el îngenuche alături și văzu departe pe drum, ivindu-se o umbră, în care deosebi curând o căruță venind încoace. Un tremur îl cuprinse și ridică mâna la frunte. Nu era părere; o căruță mare se apropia, abia la un kilometru. Un râs turbat ieși din el, zgudui brațul rănitului, care abia ațipise, îl întrebă, ce e de făcut? Trebuiau să se așeze deacurmezișul drumului? Prin creerul lui se involburară o sută de puține de scăpare. Trebuiau să amenințe pe vizitiu cu revolverul? Să nu-i facă altceva nimic, să-i ceară atât, să-i ducă în oraș? Dar puteau să-i ia drept derbedei, tâlhari. Hotărâră să-i cheme pe călători în ajutor încă de departe.

Bucurie și grijă înfrigurată tremurată în mădulele lor.

Căruța urui aproape, praful aburi drumul. Auziră glasuri care li se părea neaevea. Rănitul se încheștă strâns de spatele lui. Trupul îi era o praștie încordată. Atunci strigă la vizitiu, strigă tare că pățiseră aici ceva și nu puteau să meargă mai departe. Li cerea să-i fie milă de rănit.

Nimeni nu răspunse. Strigătele fură călcate ca niște păcătoase sub grelele și duitoarele copite.

Fie-vă milă de noi! strigă. Fie-vă milă! Nu vă facem nici un rău. Vă rugăm să vă fie milă! Văzu numai cum vizitiul se întoarse la cei trei oameni, cari stăteau în căruță și erau înarmați cu puști, cum fuga bidiviilor se făcu mai repede. Norul de praf îi izbi aspru ochii.

Fie-vă milă de noi! strigă încă odată. Dar căruța nu opri. Atunci se aruncă pe scară, apucă de un căpătâiu, îl strânse, încovoe spinarea încărcată. O groaznică izbitură îi ajunse trupul, un pleznet de biciu îi tăe degetele, se feri, dar un pumn îi dudu în piept. Căzu îndărăt! Se sculă iară, apucă încăodată căruța, din care nu-i șuerară pe la urechi decât oări. Un pat de pușcă îl pocni atunci în frunte, încât se impleteci. Și-și pierdu aproape simțirea.

Căruța se depărtă. Rănitul zăcea în praful drumului alături, blestema și plângea. El era țepăn și în cap îi vâjia înfundat. Multă vreme nu zise nimic și numai apoi chibzui cât de greu căzuseră și cât de mult trebuie să fi suferit tovarășul. El îl ridică băgător de seamă și îl așeză pe un loc, unde iarba, o blană roasă, era mai deasă. Și-i spălă după aceea rana și-i șopti mângâeri, când cel în suferință răcni de durere. Trupul aprins era o rană care se întindea de jur împrejur și nenorocitul gemea într'una că nu mai poate să rabde focul ăsta.

Li dădu cea din urmă înghițitură de apă, luă puțină coaje de pâine în gură și porni, pe când jeluitorul se bălăbănea de el ca o boccea spartă.

Se inseră. Gâfâi și merse. Soarele înălțase între nori un rug, se învălvoră orbitor, se scufundă în bărăgan și aruncă îndărăt o pălălae. Și el se opri locului și privi țintă minunea. Merse apoi mai repede, ceasuri, până când zări în depărtare grinzile negre ale puțului. Atunci își încetini pasul. Mai ținu un ceas până când ajunseră și băură. Apa era balsam și o atingere plină de har.

Zorii viitori, care se avântară peste rotundul în așteptare îngrozită, licăriră sticloși și neajunși, dar răsufletul pământului se păstră pipăit gîngăș. Umplu plosca, pe când privirile îi străluceau umede, îngriji de rănit și-l luă în spinare. Nori se întinseră albi pe cer. Dogoarea era mai de răbdat și ca niște clopote de aur înșirate în jurul puțului, copacii sunară limpede, în vânt. În curând se arătară cete noi de trunchiuri din depărtare și stătură ca niște sfinți rătăciți înaintea lui. Cu toate că durerea celui alt om

ardea și în el, copacii toți i se păsură mai aproape și ca înrudiți. Drumul nu mai era aici ca un bulgăre de pământ legat și înodat de picioarele lui, ci aluneca singur sub el.

Pentru că însă mai poposiseră de câteva ori, nu mai rămase aproape nimic din merinde. Îi fu foarte rușine când rănitul îl întrebă dacă asta era tot ce mai avea la el și când, ocolind întrebarea, trebui să zică da. Nu fu în stare decât să-și privească degetele scorojite și să adauge că era foarte sătul, foarte sătul.

Și în curând purtă iarăși pe tovarăș, care se sgârci în spatele lui, gemând ca o vită. Așteptă mai de vreme decât altădată noaptea, care se încurcă șovăind în puținii arbori. Ca o aripă atârna frunzișul peste întuneric. Rănitul horcăi. El se dădu înapoi speriat în fața rării, care se deschisese stacojie. Negreala se vărsă groasă pe cer și nicio stea n'o topi. Se făcu frig. Stătu de veghe și auzi strigătele de durere ale tovarășului. Târziu după ce se uitase multă vreme în întunecime, ploapele îi căzură.

O detunătură îl smulse din somn. Întunerecul îi curgea ca smoala în ochi, încât izbi cu mâinile împrejur, se opri îngrozit, se sculă în capul oaselor, se poticni. Merse împiedicându-se înainte și strigă. Ascultă. Mirosea ascuțit. Nimic nu se mișca și singurătatea se îngămădea de toate părțile, mare și aspră. Scoase chibriturile din buzunar, trase unul, se clătină și căzu în genunchi. Lumina galbenă se stinse. Aprinse altul, se târi de-abușelea, se apleacă și luminează cu mâini tremurânde fața mortului, din a cărui tâmplă șiroia sânge.

Ce-ai făcut, sărace? strigă el și zgâlțâi pieptul moale, îl ascultă, pieptul din care căldura din urmă se retrăgea, pe când întunericul îl năvălea din nou și fiecare sunet se îneca mic și sărac în întinderea bărăganului. Și iară zăngăni strigătul lui și iară rămase totul rece și înăbușit. Amuși. Atunci durerea se rupse în el și căzu peste mort și suspină greu. Tovarășul zăcea acolo, ucis și înțepenit. Și noaptea se strângea aprigă în jurul lui. Lacrimi mari îi curseră din ochi.

I se păru că deosebește în apropiere o umbră năpraznică, se înspăimântă, își duse mâinile la ochi. Îngenunche înfrigurat lângă mort, până când dimineața se ridică domol. Capul găurit ațintea ca o bucată motolită de groază. Orice gând se scurse, un slab, îndepărtat picurat. Își încordă întreg trupul, ca să poată chibzui. Nu se putea să-l lase aci pe tovarăș, se uită la mâini. Nu se aspriseră destul ca să fie bune de lopeți, și n'avea altă unealtă cu el. Ciorile nu trebuiau să rupă cu pliscurile trupul ăsta.

Se ridică, se uită, în jur și i se păru că pomii cei patru se apropiau. Dar era o amăgeală. Numai aripi luminoase de păsări sclipiră departe și vântul le legăna ca pe niște tovarăși de joc.

Dela mort încolo bărăganul se răsfiră nemăsurat. Se minuna în amarul lui, ridică hoitul în spate. Lăsă jos sacul și merse acelaș drum înainte, pentru că voia să-l ducă pe mort în oraș, ca să-l îngroape.

Din nou aerul nu-i turnă decât căldură în oase, dar trupul, al cărui cap îl apăsa pe umăr, i se păru mai ușor. Merse mai încet, se întoarse, pentru că se temea ca tovarășul atârnat moale, să nu cadă. Când poposea se uita în obrazul schimonosit și peste el, în bolta adâncă a cerului, a cărui mare liniște, o asemănare venită în întâmpinare, cânta la orgă fără sfârșit. Se miră pentru că văzu întâia oară că drumul lui, râul ăsta plin de taină care îl ducea, se vărsa departe în cer, lega pământul cu infinitul.

Simți că foamea și setea îl scobeau, făcu o mișcare din mână de îndepărtare și-și văzu de călătorie, punându-și cu grijă brațul mortului pe dupe gât. Apoi îi zise încet celui mort: N'am vrut să teucid. — Și-l încredință de asta cu un semn din cap. Curând ajunse iară la un puț și sorbi apa din găleată. Era târziu după amiază și amurgul prinse să adie. Adormi și se trezi numai când ploii albe de stele zgâriară vinele cerului. Stătea

țeapăn și ținea mâna mortului într'ale lui. Se simțea foarte vinovat și oropsit și se gândea la femeia care-l rugase plângând să rămâe la ea, când plecase acum câteva zile din sat. Dar astea erau îngropate prin cele petrecute, date la oparte.

De mult își ducea povara, când ziua cu draperii de nori fâlfâi în văzduh. Soarele, un glob uriaș vioriu, lovi în fereastra spaimei dimineții și o sfărâmă în țandări strălucitoare... Bărăganul își înalță fața către Dumnezeu și se luminează. El rămase locului și recunoscuse noua destăinuire. Merse din nou înainte, merse înspre o zare oarecare și pierdu drumul, de care fusese atâta timp legat, și nu-i mai păsa de el. Cercuri lucitoare, pe care le făcea un vultur puternic pe cer, luminară și mai mult aerul. Nu mai mănca nicio fărâma și mângâe numai câteodată părul mortului.

Și merse așa, zile dearândul, înăuntru în bărăgan neobosit și deslipit de viața trecută, se odihni noaptea ciucit lângă povara lui. În ținutul unde în sfârșit ajunsese, iarba creștea mai înaltă și-i cânta în jurul picioarelor. Florile erau pâlpăire gingașe și o privire liniștită pe lângă nevăzutele poteci. La răstimpuri bău din mici vine de isvoare, care călătoreau visând serafic, pe când păsările îl înconjurau cu zborul lor de flămuri. Se minună. Scutură din capul înălțat, zâmbi și privirile îi erau îndepărtate, când mâinile, îngălbenite îi pluteau înainte.

Vremea îl învăluie în limpezime. Bărăganul îl săltă în unda lui necunoscută.

C Â N T E C

DE

DRAGOȘ PROTOPOPESCU

Rariște de gânduri, rariște de brazi,
Inimă sicriul spargeți-l să cazi
Printre ei ușoară, ca de stea o schije,
Fără de durere, fără nicio grije.

Sparge-ți și cintarea, sparge-ți coardele
Ca să năpădească toate hoardele
De gingăanii scurt lovite de păreții
Pieptului, precum
Rătăciți din drum,
Se lovesc de cer în seri tîrzii, ereții.

Sparge-te de osul pieptului, să-l simți
Ca pe-un junghi în tine, cu plăsea și zimți
Sparge-te de coșul pieptului, să-i dai
De păreți zăbreaua lui de colivie
Să-și aprindă stele 'n mica lui stihie
Creerul, sub spuza lui de mucegai.

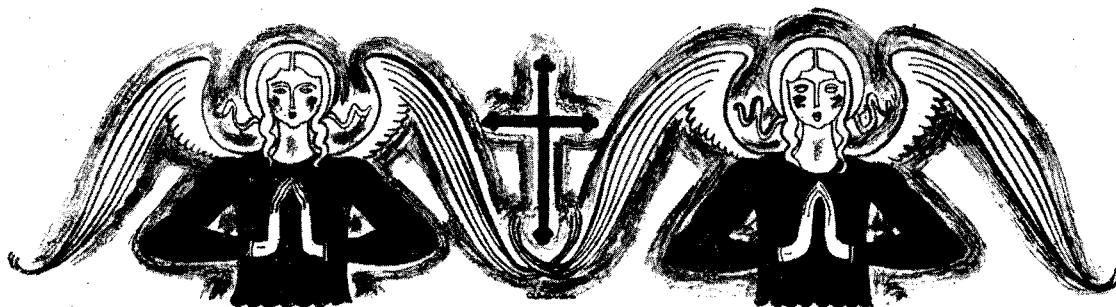
Și din trup zbughind și tu, în urmă-ți lasă,
Alb și zvelt, scheletul
Să pornească, bietul,
La plimbare 'n lung
Și în lat, la masă
Să se-așeze'n case mari de gospodari,
Să se furișeze printre lăutari,
La flăcăi la horă, în joc, să pună piedici,
Și să reapară Dumineca 'n predici,
Să se-arate altfel fetelor viteze
Cînd se crapă ceru'n nopți de Boboteze ;

Și să bată'n geamuri.
Să-l gonească'n zori cocoșii pe maidanuri,
Să se culce 'n lanuri
Și să'ntrebe 'n graiul vr'unui pitpalac
Cerul și pământu'n treacăt ce mai fac.

Și pe când pe tine gazdele te plîng
Și-ți aruncă'n groapă bulgări de țărină,
Binișor și vesel c'a scăpat de trup
Și cu-o față numai puținel mai cîrnă,
Ca un roi de-albine lunecat din stup,
Să se 'ntoarcă vesel băiețelu-acasă
Ușurat că singur are să rămie,
Și pe când pe tine gazdele te plîng
Și-ți aruncă'n aer bulgări de tămîie,
Și-obștea păcătoasă crede c'ai murit,
Cu o față doar ceva mai luminoasă,
Vesel să rinjească de un gînd năting,
Chinuînd din mîna albă-adusă coasă.

Și pe dedesupturi mici de infinit
Să se-așeze iară sufletel în casă.

S O N E T

DE

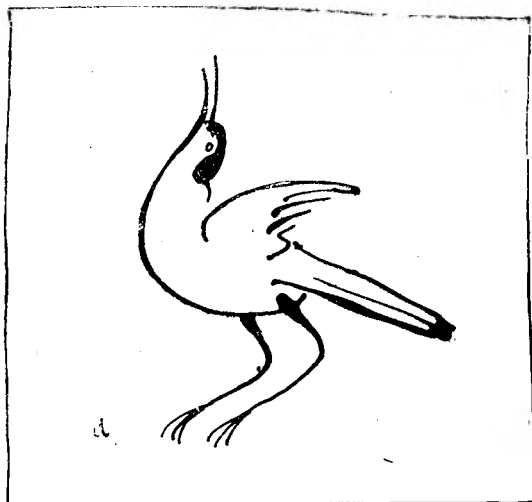
DONAR MUNTEANU

Măreața ta biserică — Isuse —
În forfoteala vieții de Sodomă,
Și 'nfige silueta de fantomă,
Ca o muștrare-a vremilor apuse...

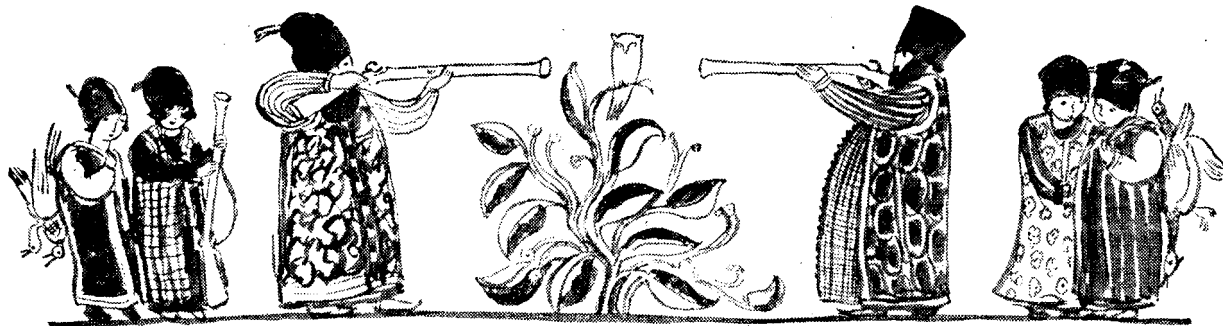
În jurul ei plutește o aromă,
O tremurare de dureri nespuse ;
Iar mărturiile credinței duse
Sunt crucile 'nvechite de pe domă.

...Și-un stol de porumbei, cu aripi albe,
Coboară din senin ca niște salbe
Și 'nconjură biserică 'n spirale ;

Se urcă—apoi în zări,—și se tot duce
Misteriosul stol pe nalta cale,
Albind pe cer o diafană cruce...

DIN INSEMNĂRILE LUI SAFIRIM

DE

N. M. CONDIESCU

- **E**-al meu...
- Ba e al meu.
- Ba nu:
- Ba da!
- Mie mi l-a dat.
- Minți!
- Auzi, — Maia, — că nu-i adevărat că mie mi l-a dat, țipă Matei.

Maia n'aude. E surdă.

Patru mâini, de diavoli înfuriați, încleștate pe trupul de cârpă al lui Ernest, — zuavul, — îl trag de cap și de picioare, isbutind după o încordată smucitură, să-l sfășie. Tărăța curge, prin rana larg deschisă a șalvarilor, roșii ca sângele. Un pluțuit de palmă, șterpelită repezit, apoi un chirăit strident, ca de potaie călcată pe coadă, lovește în timpanele bolnave ale bătrânei, care tresare și se încruntă:

- Fugiți de-aici și mă lăsați în pace, bătuți de oale ce sunteți... Doamne iartă-mă.
- El a dat, — urlă Matei.
- Nu vă e rușine, să vă fie... Copiii de oameni sunteți voi, ori țigani?

Furtuna, deslănțuită pe covor, la gura sobei, s'a potolit. Matei, se căznește să umfle la loc, cu țărăța scursă, burta lui Ernest. Eu, râd înfundat: „Bătuți de oale!”.

Aceasta a fost, — la necaz mare ca și la necaz mic, — cea mai grozavă vorbă de ocară, ce-a ieșit vreodată din gura bunicăi. Nu știu, de unde va fi scos-o dânsa, dar trebuie să o fi socotit grea ca un păcat, deoarece nu uita să ceară, — pe loc, — iertare lui Dumnezeu. Din vocabularul ei, înlăturase definitiv, anumite cuvinte. Pentru nimic pe lume, n'ar fi pomenit pe necuratul după numele lui de botez, după cum, buzele ei, n'au rostit niciodată, vorbele „iapă” și „scroafă”. Ii se păreau, prea de rușine. Zicea, — spre veselirea tuturilor, —: „partea femeiască a calului” și „nevasta porcului”. Dracii de copii, nu pierdeam prilejul, — mai întotdeauna căutat, — ca să repetăm cuvintele acestea, — tare și răspicat, — cât mai des, uneori până la exasperare, spre supărarea ei și marea noastră bucurie.

Soacră și bunică la cincizeci de ani, dar *femeie*, — cu simțurile trezite și cu toate atributele de cochetărie inerente sexului, — n'a fost niciodată, făptura aceasta blândă și nenorocită, pe care natura o sexualizase greșit. Pântecul ei, primise darul zămislirii altor

vieti, fără ca tinerețea ei să fi tresărit sub eternul fior al plăcerii. O veche prietenă îi spunea adesea :

— Katy, tu n'ai fost femeie... Mă mir, cum de-ai putut să faci copii și uneori, — zău, — îmi vine să cred că nu sunt ai tăi.

Glumele acestea n'o supărau. Se mândria că n'a fost ca toate celelalte, ispășită de dorinți și robită instinctului animalic. Surzenia, — venită ca o pedeapsă, prea de timpuriu, — o izolase de clocotul lumii. Cu delicatul ei bun simț, își dăduse seama că, o astfel de infirmitate supără și enervează :

— De ce să îndispui, cu prezența mea? Nu-i de loc plăcut, să silești oamenii să strige și să repete cuvintele. Astfel de lucru, nu se mai chiamă conversație. ci chin. Așa a vrut Dumnezeu cu mine...

Prefira, — cu voluptate și în amănunțime, ca o supremă mângâiere, — amintirile vremilor de belșug și de risipă, când banii curgeau gărlă în casă și când, poftele Conului Manolache, — tot mai aprinse și mai poruncitoare, — îi svârlea, asemeni boabelor de porumb la păsări. Într'o zi, banii n'au mai avut de unde să vină. Tarapanaua secase. O mistuise Conu Manolache, în joc de cărți și'n poftă, cu muerile. Toate prietenele bunicăi, l'au cunoscut, — după cum se cuvine, în dragoste, — pre boerul și prea puține fost-au acelea, rămase necercetate în de-amănunt, de către dumnealui. Mai târziu, — îmbătrânite, — tot dâsele, spuneau bunicăi :

— Fie, Katy, — Dumnezeu să-l ierte, pe Conul Manolache, dar mai rar, așa un crai., Te-a înșelat, toată viața, cu cine nici că gândești...

— Se poate, — răspundea ea, demnă și liniștită. — Eu n'am simțit aceasta niciodată... Astfel că, e ca și cum nu s'ar fi întâmplat...

Îl iubise mult, pe Conul Manolache, fără îndemn de simțuri răscolite, dar cu statornicia și umilința câinelui.

Am suferit mult până să-l iau. Umblau toate fetele bogate după el. Când a fost să ne logodim, m'am pomenit — știu eu de ce, — că nu mai dă pe la noi. Am căzut la pat și-am zăcut. Tocmai după un an, într'o seară de iarnă, m'am pomenit cu el :

— Mă erți ?

— Eu n'am ce să-ți ert. O.nul e stăpân pe voința lui și face fiecare, după cum îi îndemnul poftii inimii sale.

— Îndemnul poftii mele, este să-mi fii soție... Iartă-mă.

Peste trei zile, ne-am logodit. În ajunul logodnei, mi-a adus, zece săculeți cu galbeni :

— Asta, — ca să ai pentru nimicurile ce-ți vor face plăcere...

Iar în seara nunții, — ce proastă eram pe-atunci, — înainte de-a merge la biserică, zice :

— Ai vre-o pisică în casă ?

— Da de ce ?

— Trebuie neapărat. Când ne-om întoarce de la cununie, să dai poruncă, să mi-o aducă...

— Doamne ferește, — dar de ce ?

— La noi, în Albania, e un obicei, pe care eu, trebuie, — sub blestem, — să-l aduc la îndeplinire : ginerele, întors de la biserică, ia pisica, și în fața miresei, — dintr'o singură smuceală, o sfâșie în două, precum ca să însemne prin această cruzime, atot puternicia lui, — aspră și neînduplecată, — asupra femeiei ce și-a ales.

— Manolache, n'ai să faci una ca asta...

— Trebuie.

— Manolache, — am să mor... Nu pot să gândesc, necum să văd o astfel de barbarie...

— Dragă, n'am ce-ți face. Trebuie.

Tot timpul slujbei, n'am văzut de cât pisici sfâșiate de mâinile lui Manolache. Când am trecut pragul casei, se 'nvârteau toate în juru-mi. Așteptam cu groază, s'aud glasul lui Manolache, cerând pisica.

Dar, a început danțul. Și pe când jucam polka cu dumnealui, i-am șoptit :

— Manolache,— n'ai să faci ce-ai spus, cu pisica...

— S'a făcut. Zace sfâșiată, dincolo în săliță.

Mi s'au tăiat picioarele. Și-am poruncit Despei,— o fostă roabă, — să se ducă să vadă la fața locului.

Nici gând de-o astfel de oroare.

Manolache, — care urmărise toată scena, — a venit în spre mine și sărutându-mă, mi-a spus :

— Katy, ești o proastă...

Și într'adevăr, dragii maichii, în multe și multe, am fost o proastă...

În scurgerea zecilor de ani, trăiți sub oblăduirea dragostii nețârmurite ce ne-o purta, de câte ori n'am auzit noi, aceiași și aceiași poveste :

— Aveam, Maică, vapoare și șleपुरi, înșirate în porturi, de-a tot lungul Dunării. Făceau drum, prin toată Europa. De prin toate colțurile lumii, mi-aduceau căpitani de corăbii, tot felul de bunătăți : de la Parma, parmezanul cât roata carului ; de la Volo, măslinile ; de la Hio, mastică : de la Cipru, Tenedos și Mavrodafnis, vinurile dulci și siropoase ; de la Marsilia și Hamburg, pre cele franțuzești și pre acelea de Rin. Icrele de Chefal, îmi soseau învăluite în ceară galbenă, iar pateurile de ficat de găscă, în borcane de pământ ars ; incaltea, când începea vremea icrelor moi, ni le trimeteau cu putinele. N'aveam ce face cu ele, de trebuia să le împart, căci altfel, se împuțiau. Mânca toată mahalaua. Iar dela cele douăsprezece moșii, veneau toate celelalte. Gemeau cămările. Când aducea Manolache, banii de pe grâu, — pe-atunci, nu eșise încă bani de hârtie,— mă încuiam în cancelarie, și pe o masă de marmoră, — uite, pe asta pe care fac pasențe acum, — număram zile întregi la napoleoni, la lire și la galbeni, apoi îi turnam cu lopățica în săculețe, pe cari le așezam, cu țidule, în șipetele de fier...

În sărăcia, care strângea chinuitor copilăria noastră, basmul acesta, trăit aevea de Maia, rănia. Mai târziu, ajuns om, de câte ori încerca să mai evoace splendorile trecutului, nu mă puteam stăpâni de-ai spune, cu toată cruzimea :

— De ce ni le mai povestești, toate acestea ? Le știm... S'apoi, nu socoți că ne face rău, la gândul numai, că nici măcar un galben, din tot valul acela de aur, n'a ajuns până la noi ?

— E, așa a vrut Dumnezeu... El a dat, el a luat...

Toată viața ei, — crestată la început cu licăriri de bucurie, apoi răscolită de năpraznice dureri, — s'a tors, frământată de gânduri nemărturisite, ghemuită cu rănile-i sângărânde, în cutia albă a unui suflet de mucenică.

Între Maia și mamă-sa, Coana Profira, — „Babica" cum îi ziceam noi răsbunicei,— natura fixase deosebiri definitive, cari însemnau, — în pofida ori cărei evidențe, — o complectă negație a legăturii de sânge. Coana Profi, fusese femeie frumoasă, și cu temperament svăpăiat. Nu cerșise nimic vieții, dar știuse să-i smulgă, în biruitoare, toată voluptatea marilor clipe pe care le revarsă dragostea cea neîngrădită, desprețuitoare de legi, de consecințe și de anumite tocmeli ale conștiinței. Păstra acum, sub înfățișarea uscată a bătrâneții care mumifiază, o rămășiță de îngrijită curățenie și-o cochetărie de marchiză de prin al 18-lea secol, care impresiona plăcut. De sub bonetu-i îndantelat, răsăria figura încrețită cu volănașe de cute dese, cu goluri vinete și striate în obraji, cu buzele tivite, strâns trimese înspre gingiile fără de dinți. Bărbia, pronunțat arcuită și

ascuțită, căuta amenințător în afară, a țacălie de babă vrăjitoare. Din toată frumusețea ei cuceritoare, rămăseseră doar ochii, cărbuni nestinși, încinși de aceleași înflăcărări, cari mistuiseră atâtea păcate. Avea pe-atunci 80 de ani. Mărturisea însă cu îndârjire, numai 74. Cu privire la vârsta dumneaei, o neisprăvită ceartă avea loc, foarte adesea, între tata și Babica. Ca s'o necăjească, tata, vrea s'o scoată, cu orice preț, de 90 de ani:

— Nu mi-ai spus dumneata,—când am intrat în familia dumneavoastră, că la 1811, erai fată de 16 ani și găsindu-te la Viena, ai eșit înaintea lui Napoleon, cu un buchet de flori?

— Minciuni, — nu-i adevărat:

— E, — nu-i adevărat, — te faci că uiți...

— Nu-i adevărat, — în 1811, eram la doică...

— Ba ce doică!... Mă mir, ce te face pe dumneata, să-ți ascunzi vârsta, că, slavă Domnului, n'are cine să te mai ceară...

— Minți! — minți cu nerușinare, mai rău ca baronul de Münchhausen...

Și fulgerându-l cu ochii, Coana Profi, se îneca cu bălbăituri, roșie ca focul, topindu-și furia într'o tuse cu stropi.

Mă iubea mult. Ajuns la 18 ani, — și-a dat poate seama, că în mine a trecut ceva din mistuitoarea-i sete de continuă reînnoire a senzațiilor, și-a deslușit în sufletul meu, mocneala clocotului care o răscolise toată viața. Trăia acum, — dintr'o pensie mizeră, dată de Epitropia unei biserici, — și ajunsese să realizeze mici economii tănuite, franci înfășurați în cărpe legate cu ață. Această rezervă, a fost mântuirea mea, pe tot timpul cât am fost student.

— Babico, — împrumută-mi 100 de lei. (Nu trebuia niciodată să-i zici: „dămi“).

— N'am, — micu maichii, — n'am.. De unde, păcatele, să am...

— Lasă, — știu eu că ai. Nu ți-ii cer de tot, — numai să mi-ii împrumuți.

— N'am, — pentru numele lui Dumnezeu!

— Bine atunci, —

Și tăceam încruntat. După câte-va momente, oftam adânc și ziceam:

— E, ce să fac... dacă nici tu nu-mi crezi, aleagă-se ce-o vrea Dumnezeu...

Și dam să ies pe ușă.

— Ascultă,— dar să nu mai spui la nimeni,— am pus de-o parte, pentru o rochie...

Îmi făgăduiești că mi-ii dai peste o lună?

— Cu jurământ, — mă grăbeam eu.

— Să nu te uiți! — Întoarce capul spre fereastră...

Răzimată în baston, șonticăia înspre pat, scotocia cu oftaturi și revenia, cu grămăgioara de lei.

— Ține, — asta numai pentru tine, o fac, — dar să mi-ii dai, auzi?

Aveam grijă, să-mi plătesc datoria la vreme,— lucru ce-o încânta nespun,— pentru ca, peste două zile să-mi iau banii înapoi, tot sub formă de împrumut.

Când a murit, era gata să îplinească 100 de ani. Terminasem facultatea. I-am rămas dator, cu 200 de lei. A fost îngropată pe-o zi geroasă, cu sticliri vinete în văzduh și cu cristal de ghiață, pe aleea cimitirului. Trupul ei uscat se chincise cu totul: cosciugul mic și îngust, ducea, par'că, la groapă, un copil.

Între aceste două umbre, am crescut noi, rămași, mici de tot, fără de mamă. Tata, era mosafir în casă. Îl vedeam la dejun. Ne asvârlea câte-va glume, ne mângâia distrat, totdeauna zorit, și rare erau serile, când ne lua pe genunchi, să stea de vorbă cu noi. Din toată spovedania bătrânelor, — făcută de fiecare, după cum au înțeles rostul vieții și după cum s'a resfrânt într'insele trecutul, eu, — deoarece Matei, indiferent la tot ce n'avea curs imediat, îl plectiseau aceleași și aceleași reveniri, — am reinchegat durerile

și bucuriile acestor existențe, cari mi-au trecut în sânge, odată cu toate păcatele și toate darurile lor, acea legătură de totdeauna cu morții, pe cari ori cât te-ai căzni să-ii alungi din vârtoarea înfrigurată a luptei, pândesc la cotituri, hotărâtori și tragici în osânda pe care ți-o impun.

— Katy, valetul de pică... strigă Babica către Maia, care,— sub lumina anemică a lămpii cu glob alburii, aninată de tavan și însemnată în trei colțuri cu câte trei ramuri de sfeșnice, — face la nesfârșit pasențe complicate, cu două perechi de cărți, la masa rotundă de nuc, cu coaja crăpată și umflată, pe-alocuri.

— Valetul de pică, Katy... insistă Babica.

— Ci mai lasă-mă, maman, pentru numele lui Dumnezeu! — Văd eu, n'am nevoie de controlul dumatiale.

— Nici n'am văzut atâta ură... Nu pot să scot o vorbă. Ești o tirană și-ți face plăcere să mă *turturezi* (Babica are un fel special de pronunțare, pentru anume cuvinte). Și figura îi se schimonosește în scâncet, pe când cuvintele pe cari ar vrea să le mai spună, sunt sugrumate în gâtleej, de-o bolboroseală cu innec. Vechia discordie, începută cu zeci de ani în urmă, între mamă și fiică, se continua și acum, sub înfățișări mai puțin tragice, încărcată însă cu toate resentimentele pe care le îngrămădisise trecutul.

— Uite, — te las, — mă duc, ca să nu-ți mai fac venin...

Cu figura-i de smochină uscată, cu bărbia fuguiată și ascuțită ca un coturn,— mai amenințătoare ca de obicei, — cu buzele tivite și strânse înspre gingiile care morfolesc, cu mâna brăzdată de vine îngroșate cu sânge vânat, Babica sprijinită pe toiagu-i de corn și tremurând ca o piftie, a pornit-o cu pași șovăelnici. Boncăniturile toiagului, răsună în liniștea odăiei, afirmând o putere de viață care nu-și găsește încă astâmpăr, frământată în palpalile încă vii ale unui suflet care nu vrea să se dea bătut.

— Ci mai astâmpără-te, Maman,— mai șezi locului... La vârsta dumatiale, omul cere liniște și odihnă.

— Da ce-ți fac, dacă umblu? Ai vrea să mă vezi, cât mai curând, înghețată...

— Lua-m'ar moartea mai bine, Doamne iartă-mă...

Tăcere. Bunica își continuă pasența. Babica a plecat. Multă vreme, nu ne-am putut noi dumeri, de ce Maia, ceartă totdeauna pe Babica.

— De ce? Poate un copil să certe pe mama lui?

Mai târziu, — Coana Profira, îmi spunea:

— Katy, — cu toată lumea e bună, numai cu mine e rea...

— De ce?

— Știu eu!... Mă urăște.

Toate clipele unei vieți, pot fi înveninate dintr'un gest nesocotit, dintr'o vorbă nestăpânită, dintr'o atitudine, care nu mai poate fi uitată. Din astfel de scăpărări, s'a statornicit, între aceste două temperamente, cu totul protivnice, dihononia care le-a măcinat sufletul, nelăsându-le să se apropie, nici la marginea groapei.

Și tot mai târziu, întrebam pe Maia:

— Ce-a fost între voi? E bătrână acuma și are inimă bună...

— E bună cu voi; cu mine, n'a fost niciodată. Au îmbunit-o, neputințele bătrâneții. I-a rămas, însă, limba cu care afurisește și spurcă totul, când se înfurie. Să te ferească Dumnezeu de gura dumneaiei. Pe mine și pe bietul tata, ne-a chinuit cât a putut. Mică fiind, mă bătea, pentru cea mai mică greșală. — și greșeam des, pentru că eram suflet deschis, sburdalnică și vioaie. Toată nevinovăția unei copilării curate, cânta în mine.

Ca să mă umilească, care crezi că mi-era pedeapsa, în afară de bătaie? Mă pune să stau în genunchi ceasuri întregi, alături de Țurloi,— un țigănuș, rob,— și-mi pune fesul țigănului pe cap, — așa-i purta dumneaei pe copiii robilor. Țurloi, n'avea nici o vină. Întotdeauna miorlăia :

— Ce's eu de vină, să sufăr pentru dumneata?— Și începea apoi, să râdă de mine. Totul se sfârșia cu urlete și altă bătaie. A, cu ce plăcere, repezia maman, cu mâna ei, frumoasă și parfumată, scurt, din cot, palma care cădea lipicioasă. Simția, par'că o înfiorare deosebită, când bătea. I se îmbujorau obraji și i se umflau nările. Alteori, pune pe Țurloi, să mă palmuiască, și răcnea la el :

— Să i-le dai bine, că altfel, faci cunoștință cu Sf. Nicolae,— jordeaua de trestie, aninată lângă icoana de deasupra patului dumneaei, cu care brăzda dimineața, spinările roabelor.

La 18 ani, — logodită fiind, — pentrucă n'am vrut să îmbrac la o serată, rochia pe care mi-o hotărâse, mi-a tras două palme, în fața lui Manolache, care de-atunci n'a mai vrut să știe de dansa... Și surzenia tot ea mi-a dăruit-o. Îi intrase în cap că Manolache mă înșeală. Eram lehză după mamă-ta. A intrat la mine ca o furie, șoptindu-mi răspicat, cu o șuerătură de duh necurat :

— Proasto, — tu pătimești și zaci, iar Manolache își face de petrecanie, — uite, îl văzui eu acum, — cu guvernanta...

Cuvintele dumneaei, au căzut ca un blestem. Din clipa aceea am început să nu mai aud. Dar toate astea, încă n'ar îndreptăți, — nu ura, — ci răceala care s'a așezat, ca un sloi de gheață, între noi. Toate le-ași fi uitat, toate le-ași fi ertat poate... Gândul însă, că a chinuit îngrozitor pe bietul tata, lovit de dambla, din pricina purtărilor ei rele, — stă totdeauna treaz și neînduplecat, în inima mea. Răstignit în fotoliu chinurilor, lăsat neîngrijit, rămas numai cu flacăra ochilor, îl văd și-acum, urmărind toate câte le înțelegea. Durerea lui, mi-o mărturisea numai mie, cu gemete și cu bolboroseli, mângâindu-mă cu singura-i mână rămasă sdravănă. Felul ei de-a înțelege viața nu l-am admis niciodată și de aceea mi-a înfierat frăgezimea copilăriei și-a tinereței mele...

Din toate cele smulse sufletului bunicăi, am reinchegat, drama sguduitoare, delănțuită, pe vremuri, de poftele nesăturate ale unei femei frumoase, — fapt divers cu repetiri continue, pe ecranul vieților.

De zece ani, Jupân Țenea Dupin, stă ținut în fotoliu, pocit de paralizia care-i muiase picioarele, îi strâmbase gura și-i ciuntise puterea vorbii, — într'o noapte viforoasă, de pe urma unei grele supărări care-i fulgerase sufletul, spurcându-i-l cu mare ocară. Apropia atunci de 50 de ani. Venise în țară, de copilandru, de peste Dunăre, gonit de urgia Turcilor, cari îi căsăpiseră părinții. Muncitor și socotit, s'a înhămat la greul vieții, ca băiat pe pricopseală, în toptangeria unui negustor bogat și gospodărind fără de odihnă, a ajuns cu vremea, la parte, apoi tovarăș cu stăpânul. Când Dumnezeu, l'a chemat pe acesta, în lumea dreptților, Țenea era negustor cu vază și cu avere frumoasă. Un îndemn, încolțit într'însul mai de demult, l-a făcut să-și slobozească ahtul inimii și să roage pe duduia Pro ira, — fata fostului său stăpân, rămasă acum orfană, — să binevoiască a catădicsi, să-i devie soție. Profira era o fată frumoasă, crescută în pension la Viena, vorbind bine grecește, nemțește și franțuzește, rușinată oare-și cum de originea ei negustorească, pe care însă, — mai ales pe vremea aceea, n'avea cum s'o schimbe. Boerimea, stă încă stăpână pe averea ei, neavând nevoie, precum a devenit cazul mai târziu, să-și aurească hrisoavele cu banii fetelor de negustori. Și duduia Profira, s'a milostivit,— cu o bunăvoință de marchiză,— să-l ia pe Țenea de bărbat, după ce, mai întâi, fantezia

domnici sale l-a înobilat. Alegându-se de numele dumnealui,—sârbesc sadea — Dupin,— care însă pe franțuzește poate să sune și altfel, a hotărât dintr'u început, fără drept de împotrivire din partea lui Jupân Țenea, ba cât pe-aci să-l convingă și pe dânsul despre aceasta,— cum că tatăl jupânului, a fost un nobil francez, pribeag de pe urma revoluției, statornicit,— după multe peripecții născocite de mintea isteată a dumneaei,— în Serbia, ca dascăl de limba franțuzească. Și Jupân Țenea, a primit,— pentru el ca și pentru toți ceilalți,— această poveste care, ori de câte ori sta de vorbă cu cugetul său cinstit, îi se părea un fel de scoborâre în minciună, apăsându-l.

Coana Profira, se făcuse acum mai frumoasă ca ori când, plină de lipiciu și iubea mare nevoie mare. Era irământată de aprinderi cari, curând o îndepărtară de firea liniștită a lui Țenea, mai bătrân ca dânsa cu 20 de ani, cumpănit în fericirea lui, răzimată toată pe dragostea, din ce în ce mai teneinică, cu care o învăluia. Dorințele ei ciudate,— cu nesăturată poftă de reînnoire și cu izbucniri de frenetică dragoste, cari se topiau odată cu ultimul spasm,— o prăvăleau înspre aventuri de-o zi, cu riscuri îndrăznețe. Teama de-a fi surprinsă, urmările trecătoarelor ei iubiri, pe cari le închipuia tragice, îi biciuiau simțurile și-o încordau înspre noi plăceri. În smaraldul cu sclipiri aprinse al ochilor, tremurau chemări înspre bucuria unei voluptăți, pe care n'o dovedise încă. Adesea, privea cu o desprețuitoare ironie la bietul Țenea,— târât în vâltoarea afacerilor, devenit ursuz din grijile negustoriei,— și se căznea să dovedească într'insul ceva care s'o mustre pentru nelegiuirile ei rătăcirii. Nu găsea nimic. Surâsul lui blând o irita. Felul lui de-a o desmierda, ca pe un copil, îl prostea în ochii ei: Îl disprețuia, pentru felul umilitor, cum el se străduia s'o convingă de marea lui dragoste.

Suflet bun ca pâinea coaptă, făcut să fie slugă... gândea seara, privindu-l cum se căznea s'o alinte, cum cerca s'o desbrace, cum îi scotea ciorapii și-ii acoperea cu sărutări picioarele, oftând.

Foarte arareori,— din cine știe ce, așa cum se năzare firilor fonciarmente bune,— Jupân Țenea avea și momente de violență. Când l'apuca, se făcea stacojiu și'ncepea să strige de hăuia toată casa și se îngrozea toată suflarea din jurui, de la robii și până la dulăii curții.

— L'au apucat damblalele pe *mutu-meu*, bombănea Coana Profi... Mitocan și zurbăgiu năvălaş. Are să mi-o plătească scump...

Ș'ncepea să-și blestăme atunci născătoarea, și zilele și ursita afurisită, care o osândise să trăiască cu un om așa de păcătos. Plângea cu istericale și sughituri, se făcea că dă în leșin, de-o trezeau apoi roabele cu oțeturi și tot felul de mirodenii tari. Cu clănțănituri și scrâșniri din dinții ei de lupoaică, șuera :

— Ucigașule, — călăule, — ai să mă omori, fiară fără de inimă...

Jupânul, muiat ca o cârpă și rușinat, îi cădea la genunchi, îi strângea mânuțele în cuibul mâinilor lui păroase și îngâima întru ertare, cu inima frântă de durere :

— Profi, — dragostea mea... Profi, — iubirea mea...

Iar dumneaei, de-abia ridica genele-i lungi, de pe azurul marin al ochilor drăcești. Bietul Jupân, cobora atunci vlăguit, ca după o bolire lungă, în prăvălia mare și boltită, întunecoasă ca o pivniță și plină de mărfuri. Acolo, între catastifurile de pe cantor, căuta să se regăsească și să-și vie în fire.

La toate aceste întâmplări asista Maia, singurul lor copil, născută la un an, după căsătorie. Avea acum, 6 ani. Arămie la chip, ca și tată-seu, înfățișa o urățenie atrăgătoare, sclipitoare de inteligență și înțelegere — pricepând mai mult de cât i-ar fi îngăduit vârsta ei fragedă. Între mamă-sa care n'o iubea și între tată-seu pe care-l pricepea în durerea lui înăbușită, copilăria ei se petrecea tristă. Sufletul ei precoce, nu putea să primească răutatea înăscută și acea revărsare frenetică a prisosului de viață, care colcăia în Coana

Profira. Această neînțelegere, creștea odată cu Maia, făcându-și, pe nesimțite, — dintr'o parte, ca și din cealaltă, — drum înspre negura urii.

Porniseră Muscalii, război împotriva Turcilor. Se scurgea, de peste Prut, — pâlcuri, pâlcuri, — oaste împărătească, și se revărsa ca o negură peste tot cuprinsul țării. Pihotă cât iarba câmpului și călăreți de toate soiurile, întunecau lumina.

Puțea văzduhul a iuft și-a spirt. Polcuri peste polcuri, mășălaiau, — cu popasuri lungi prin cele orașe și sate, — în spre Dunăre. Jupân Țenea, primise în cvartir, — după obrazul de negustor încăput, cu palat de case, — pe comandantul unei divizii de Cazaci, din garda imperială, cu tot statul lui major: ofițeri bătrâni, ofițeri mai tineri, iar alți cu mustața de-abia mijindă. Toți însă, unul și unul. De luxul și risipa care s'a revărsat din belșug în casa Jupânului, a mers pomina. Ori cât s'a necăjit Coana Profi, să se întrecă cu oaspeții în rafinamente de gospodărie boerească, a rămas cu mult mai prejos. Toată argintăria dumneaei, adusă taman de la Viena, toată faianțeria și gleseria de cleștar, păliau, față de cele ale ghenărarului muscălesc.

De dimineața și până în noapte târziu, masa sta întinsă, în sofrageria cea mare, încărcată cu fel și fel de bunătați, gata să ospăteze, pe ori cine călca pragul casei. Un șef bucătar și patru ajutoare, — plus ordonanțele căzăcești, — de-abia prididiau cu gătitul. Șeful bucătar era un bețivan de frunte. Bea fără greș, după program, în fie-care zi. Când însă, era încunoștințat să gătească mai deosebit, ca pentru musafiri mai de seamă, începea să înjure și de necaz, bea pe nerăsuflăte, căm la vre-o 2 sticle de rachiu, ori de rom, după cum îi era mai la îndemână. Apoi, — după ce da cuvenitele lămuriri ajutoarelor, spunându-le ce să-i pregătească, se trântea pe banca de lemn din coridor și adormea tun. Când sosea ceasul, oameni lui îl deșteptau, stropindu-l cu apă, după care, cu ochii jărate, susținut de două ordonanțe, — căci altfel nu s'ar fi putut ține pe picioare, — începea să gătească mâncărurile, bolborosind, înjurând și spărgând. La ora fixă, masa era însă gata. Și ce masă! De primea ghinărarul numai mulțămiri și la rându-i chema pe bețivan sus, îi promitea răsând, o sută de cnuturi, dacă s'o mai îmbăta și-i svârlea în boneta albă ca neaua, un pumn de ruble.

De băuturi, nici nu se pote spune de câte feluri erau. Stau înșiruite, — pe o masă anume, de la vutcă până la vinurile și șampania cea mai scumpă. Și beau rușii, de svântau. Începeau de dimineața, când plecau după treburi; beau apoi la zacuscă, beau la masă și după masă, beau seara și beau toată noaptea. Când îi ardea rău pe gâtleej, se dregeau cu ceai. Două samovare mari, de argint, ardeau tot timpul, în antreul cel mare. Cum l'apuca setea pe vreunul, da drumul la șurup, umplea paharul, puneă o bucată de zahar pe limbă și sorbia băutura parfumată. Schimbaseră și obiceiurile casei. Pe Coana Profira, n'o slăbiau de loc. Care de care, se'ntrecea în galanterii și'n cuvinte de duh. Iar dânsa, gătită și înfiorată toată, se mândria să le arate cât îi de umblată, conversând cu dânsii, pe franțuzește. Lui Jupân Țenea, — furat de griji și de treburi, — nu-i convenea zai fetul ăsta, statornicit fără de întrerupere, în casa lui și la care, Coana Profira se simția atât de bine. De și cu respect pentru pravoslavnicele fețe ale luminatei împărăți, nu odată, i-a trimes cu gândul, pe țigănește, de unde au venit și adesea a ridicat ochi la icoane, rugându-se de Milostivul, să-i cotorosească mai repede din casă.

De și amărât tare în sufletul său, își da seama că nu se cade să-și dea pe față, nemulțămirea și gelozia. A încercat odată, să-i dea cu înțelegerea dumneaei, că nu-i frumos să stea toată ziua în mijlocul muscalilor, încondurându-se și primind toate glu-mele lor, dar și-a căpătat beleaua :

— Știu eu cum să mă port și cum trebuie să-mi țin rangul, n'am nevoie de lecții,— așa să știi dumneata... Eu nu's bătrână și nici nu sufăr de ursuzluc, ca dumneata... am destulă educație, ca să nu mă fac de râs, slava Domnului... Ba nu zău, ce-ai vrea? Să trec prin odăi, cu ochii plecați, să nu le răspund de cât la bună-ziua al lor, apoi să mă închid în iatac toată ziua, asta-i vrea, nu-i așa? Dar ce-ar crede atunci, despre mine, oamenii aceștia cari vin de la Curtea împărătească, din mijlocul unei nobilimi elegante,— și ce-ar crede, mai ales, despre dumneata? Ei, — ți-ar fi trebuit o slujnică sau o slută, care să se fi întrecut cu slugile, toată ziua, la deretecat și la cuhnie...

Strivit sub avalanșa de imprecțiuni, spuse repezit și cu ton de tragedie, Jupân Țenea, își strângea a frig, blana, o privia lung, trist și cu tâlc, — da din umeri, ofta și cobora în prăvălie, mormăind:

— Ce dracu de răboiu o mai fi și asta, numai cu chefuri, cu dănțuială și cu băutură?... Lua-i-ar talpa iadului, mai curând...

Numai Maia, — fetița tatii, cum îi zicea dânsul, — își da seamă de suferința lui, fără însă să priceapă adâncul pricinii și nu știa cum să fie mai cu grijă și mai iubitoare.

Printre ofițerii generalului, se găsea și un locotenent tânăr, prinț din neam mare, — zugrăvit de frumos și tare năzdrăvan. — Îl chema Kolia, — adică Nicolae, — Koliușka, cum îi ziceau camarazii. Generalul îl iubea ca pe un copil al lui și făcea mare haz de toate drăciile pe cari le spunea, ori le pune la cale Koliușca.

Într'o zi, — cam înaintea prânzului — toată casa a început să se cutremure de niște boncănături ca de ciocan, cari răbufniau, din spre scara cea mare, făcând să se sgâlție ușile și să clănțanească geamurile în cercevele. Dădură buzna cu toții într'acolo, pe când din curte lătrau furioși. Adam câinele și cu căteaua Eva. Și rămaseră buimaci, cu gura căscată. Koliușca, suia scara, călare pe năzdravanul lui „Donț“, cal dresat ca la circ, care urca treptele în salturi regulate. Coana Profi, s'a simțit dintru'ntâi, ca scuturată de friguri, apoi, — tot sângele îi-a năvălit în obraji și și-a auzit inima svâcnind să-i rupă pieptul. Apele, ucigător de fermecătoare, ale ochilor ei, au încremenit cu sclipiri, sorbind în adâncurile lor, frumusețea poficioasă a tânărului ofițer. Și-a simțit, privindu-l așa, abătându-se asupra-i, cu vuet de ape revărsate, patima cea fără de stavilar. Și îi s'a dăruit, — cu gândul, din clipa aceea, toată. L'ar fi strâns în brațe, acolo pe loc. Koliușca, a făcut ocolul sălei celei mari, — în aplauzele asistenței, — a luat-o apoi, pe coridorul cel lung, a vârat calul pe jumătate, — ca să-l poată întoarce — în odaia Maiei, care țipa îngrozită, și-a făcut drumul, cu acelaș meșteșug înapoi, coborând în curte, unde lătratul câinilor s'a pornit și mai afurisit. Jupân Țenea, privea la bazaconia asta, prin geamul canțelariei prăvăliei, care da în curte. Admirația și-a exprimat-o lapidar: „Mama lui de turbat!“

La Zacuscă, ciocnind cu Coana Profi, Koliușca îi șopti:

— Pentru dumneata, — iubirea mea, — am făcut aceasta.

Și se sfredeliră cu privirile, spunându-și, — fără de cuvinte — făgăduinți de mari plăceri răscolitoare.

Și-așa, — luă început, durerea cea îngrozitoare a lui Jupân Țenea, sortită să-l răpună.

V E R S U R I

DE

R. H A N

FATĂ DE PRIMĂVARĂ

Te prinde primăvara ca o rochie subțire
Imbrăcată la o despărțire,
Primul fluture tresaltă în soare,
Ca să te pot asemui caut o floare,
Caut o floare în vânt și 'n minte.

Fată mare, adu-ți aminte
Cum treceai încununată de albăstrele
Și'n gând nevinovată de tot,
Așa cum trec căprițele în turma de oi,
Cu fire de iarbă în bot.

Azi mersul ți-e catifelat
Și farmecul din tine crește pe 'nserat.
Atunci toate tainele se închid în gând
Ca mâinile pruncului plâpând.

TOAMNĂ ÎNTR'O GRĂDINĂ

În grădina destăinuită zilelor lungi,
A plutit toamna ca și când alungi
Sufând, semințele de pădăie.
Aci, ai fi gândit că nu poate ajunge solie
Și zorelele n'au de unde învăța să moară.
Peste belșugul frunzelor în lumina ușoară,
Flori în zori reci s'au deschis mai grăbite,
Au venit de departe albine ostenite
Și vântul a foșnit nedomirit,
Cu galben un prun, ca un urcior, s'a zmălțuit
Și s'a ivit în pânza lui legată ca un cort,
Un păianjen mare cu cap de mort.

U M A N I S M U L I N D I A N

DE

M I R C E A E L I A D E

I.

Titlul acestui eseu e neprecis și ambițiile lui imprudente, asemenea oricărei încercări de rapidă caracterizare a unui prea vast ansamblu cultural. Istoria întâmpină malițios pe cei cari socotesc că o pot prinde algebric sau expune în monstre. Totuși, istoria e, înainte de toate, depozitul viu al realizărilor, afirmărilor, negațiilor spirituale ale unui ins sau unui continent. Deși obscură, multiplă, paradoxală, neobosită, ilogică — nu există decât atât timp cât e rețrăită sau înțeleasă. Chemarea generală către această indeletnicire s'ar explica, poate, cercetând mecanismul cunoștinței istorice. Voința de degajare a trăsăturilor proeminente și de surprindere cauzală, e întâmpinată de instinctiva teamă a iluziilor expectative, teama de contribuția mai mult sau mai puțin conștientă a istoricului. Teamă care, deși comună oricărei spețe de conștiință obiectivă, predomină considerabil și explicabil în cercetarea unui trecut cultural.

Fără număr sunt ciudățeniile, falșele laude și stupiditățile ce s'au scris asupra Indiei. Asia poate fi sau nu o superstiție în ea însăși; dar, cert, e superstiție în ochii Occidentului. Iar prin Asia înțeleg nu continentul de aproximativă unitate, ci experiențele și terapeutica sa spirituală. Asia s'a bucurat de o tristă carieră în înțelegerea occidentalilor. Inaccesibilă celulei europene, a fost mutilată, vămuită, reconstituită și stilizată în sute de tâlcuiri. Acestea, datorită prodigiosului instinct european de a răspunde la toate întrebările, fie ele absurde sau iluzorii. Apusul a căutat categorii, asociații, mituri prin cari să explice materialul de enigme și surprize adus de călători, de filologi și de legende. Foarte interesante observații s'ar aduna cercetând metodic istoria spiritului asiatic în înțelegerea Apusului.

În ceiace privește India, sumar, s'ar putea spune că a fost prilej de trei mituri. Cel dintâi și cel mai zgomotos a fost mitul *originelor ariene*, probă de ceiace produce filologia când se aplică să reconstituiască istoria. Dela unitatea structurală a unui grup de limbi, s'a inferat unitatea rasei și a spiritului. Faptul nu e lipsit de adevăr, dar se întâmplă că elementele identice nu se surprind prin studiul lexicului și gramaticii, ci al noțiunilor,

al mecanismului logic, religios, metafizic. India a ajuns, astfel, obârșia legendară a poeziei, limbilor, religiilor. Un ilustru sanscritist, Max Müller, a fost în acelaș timp și promulgatorul unei iluzorii teorii mitologice. Filologii au cercetat limba și religia cu aceeași unealtă superstițioasă. Am arătat altădată câtă neînțelegere se strecoară în această confuzie de metode. Dealtfel travaliul recent în metodologia istoriilor religiilor și a filosofiei culturii, travaliu care începe să se popularizeze în Apus, dovedește cu prisosință că reînnoirile științifice pe cari le-am discutat cândva nu sunt nici izolate nici pasagere.

Al doilea mare prilej de neînțelegere al Indiei—mai precis, al Orientului în general—se datorește *teosofiei*, acelui amestec feminin și anglosaxon de devoție, falș mister, mistificării și ignoranță. Mitul inițierilor, al ocultismului filosofiei indiene, îl cunoaște oricine a deschis o carte teosofică. Totul e vag, mixt, confuz, iluzoriu. E zadarnic să repetăm că preținsele origini ale teosofiei în filosofia indiană „esoterică” nu-și găsesc un singur text drept sprijin. Esoterismul filosofiei indiene trebuie înțeles așa cum e : că învățătura se descoperă numai ucenicilor iar practica numai asceților. Invățătura e o taină fiind o asceză și o comoară fiindcă e o cale. Că aceste învățături și practice n'au nimic comun cu ceiace cetim în voluminoase monografii teosofice, alții au arătat din belșug, înaintea noastră (Garbe, Guinon, Evola, etc.) Toată vorbăria și propaganda teosofică au avut numai un singur rezultat pozitiv : să pogoare neîncrederea spiritelor mature asupra filosofiei indiene.

Al treilea mit e recent. E obositor de debătuta problemă Orient-Occident, în care s'au amestecat incompetenți și retori, diletanți și politicieni. Problema în sine e rău pusă, așa dar inexistentă. Există o primejdie asiatică ? Întrebarea își are rost numai în domeniul și din punct de vedere politic. Spiritual, Oriental e lipsit efectiv de geniul propagandei. Firește, înțelegem Orientul pur—iar nu contrafacerile sau colaborările. India a trimis în Occident umanitarismul lui Tagore, de evidentă obârșie engleză (Brahmo Samaj). A înapoiat ceiace a împrumutat cu două generații în urmă. Propaganda lui Swami Vivekananda a dat roade, umilitor de puține, numai în America. Cei câțiva budiști propriuziși din Europa nu contează. Prozelitismul asiatic neexistând din punct de vedere spiritual, Asia nu e o primejdie, nici încai o problemă. Prozelitism propriu-zis se pare că nu există decât în manifestările mentalității judaice și protestante. Iar dacă s'ar cerceta istoria religioasă a Europei după exodul babilonian, poate s'ar vădi profunda legătură ce există între spiritul profetic, judaic și protestant.

În orice caz, problema Orient-Occident e rău pusă, pentrucă ea există efectiv nu în Europa, ci în Asia. Aci se descoperă la fiecare pas urmele luptei între idealul modern și cel ancestral, luptă lungă, surdă, cu rezultate inegale. Anevoie s'ar putea spune că Japonia—pilda de toate zilele — e europenizată. Influențe, desigur, se găsesc destule —pentrucă Japonia e țara influențelor sincere, multiple și profunde. Dar spiritul japonez—cel din Ihinto și baroni—se trădează pretutindeni sub împrumuturile occidentale, se trădează până și în cea mai perfectă copie europeană : în costumul amiralului naval. În India problema e și mai dificilă. Cert e că, datorită noilor idealuri apusene, elita contemporană se depărtează de studiul izvoarelor și sărăcește astfel acel discret și subtil mediu cultural tradițional. Dar aceasta nu se întâmplă pretutindeni în marea peninsula, și nu cu toate clasele.

Ca să închem preliminariile, adăogim că și acest al treilea mit a contribuit real la răstălmăcirea și neînțelegerea spiritului indian. Nu luăm în seamă alte mituri minore : viziunea romantică, literatura exotică, motivele cinematografice—ele aparținând instinctului decorativ și necesităților iluzorii, atât de organice omului modern.

. * .

Totuși, orice încercare de privire sintetică, larg coprinzătoare și explicativă, e justificată, cu toate primejdiile prin care se strecoară. Orice intelectual care nu este un indianist își poate pune întrebarea: ce prețuește India? Cum se interpretează experiența în filosofia indiană? Cari sunt valorile date omului, existenții? Prin ce proces de maturizare s'au obținut aceste rezultate, și ce resorturi se implică? Contribuția Indiei în cultură se rezumă principal la *umanismul ei*; înțeleg propria-i viziune a creanței și vieții, bucuria și durerea lumii, luminile ce le poate aduce pentru desfătarea existenții și mângăerile ce le păstrează. Umanismul unei țări se recunoaște în cercetarea filosofiei, religiilor, instituțiilor și poeziei. Iar acest umanism se confundă cu fundamentele filosofice ale unei culturi, pentru că, ce e altceva filosofia decât activitatea care luminează, coordonează datele experienței și le transformă în concepte? Acest proces de simbolizare, așa spune, a experienței — experiență în toate sensurile — e contribuția originală a oricărei culturi și îi constituie valoarea specifică.

Problema, astfel privită, nu-și pierde dificultatea. E posibilă cunoașterea umanismului indian. Dar despre care Indie e vorba? Patru cinci mii de ani de laborioase eforturi spirituale au produs un prodigios număr de valori și terapeutice, diverse și adesea contradictorii. India nu e una. Nu numai atât; Indiile rigurose unitare nu mai sunt. Vedicul e pierdut. Ceiace se află în hinduismul modern e produsul religiozității medievale (devoționalism, vaishnavism, shivaism etc.) și e infiltrat cu contribuții populare aborigene, așa dar oposite spiritului indian. Din fericire, orice produs al acestui pământ e maxim, spiritualizat și luminat prin excepționalele însușiri de transcendere pe care le stăpânește creierul indian. Geniala predispoziție de a spiritualiza experiența, chiar cea brutal senzorială — dă oarecare unitate hinduismului. Dar în orice caz, diferențele de India vedică, de cea eroică sau filosofică, sunt evidente. A judeca cultura Indiei prin hinduism, ar fi deasemenea o greșală Hinduismul e o sinteză recentă și parțială, e devoțional și e mixt. Treizeci de veacuri, India a fost alta.

Aceleași dificultăți, nu se întâlnesc numai în studiul culturii indiene ci în al oricărui fenomen spiritual care își are o istorie. Dacă încercăm să cunoaștem spiritul creștinismului întrebări indente ne întâmpină. Care creștinism? Există aceeași serie de valori dealungul Istoriei culturii creștine și există aceeași articulație unică mărturisind transcendentul fapt al Duhului Sfânt—sau istoria a modificat, a amplificat și abătut originalul mesaj evanghelic? Cât de sumar am privi fenomenologia religioasă creștină se disting curente și profeții între cari anevoie s'ar găsi numitorul comun. Predicației evanghelice îi urmează paulinismul apostolic; explozia entuziasmului apocaliptic și ascetic al sec. IV urmează actului lui Constantin; Curente și crize (gnosticismul, milenarismul, ereziile sudice, etc.) sunt asimilate în marele organism al Bisericii Apusene ca să renască în „Evanghlia” lui Gioachimo da Fiore și experiența S-tului Francisc, iar mai târziu în ereziile iluminismului iberic și ale reformei.

Stăruim să nu fim rău înțeleși în această pildă. E firesc și evident că mesajul nu poate fi modificat substanțial, fiind transcendent și relevant. Dar istoria a tâlcuit și a valorificat divers acest mesaj, în efortul de a-l realiza. Istoric, uman, cultural — creștinismul e multiform, ca orice dinamism spiritual funcționând în timp. Și totuși, nu numai dogmele creștine își au o unitate fundamentală—revelată prin cuvânt și concilii, transmisă prin suprafiresca făptură charismatică a Bisericii—ci și acel creștinism monden (iertere-mi-se curajul), ceiace se poate numi umanismul creștin, păstrează structura originală. E adevărat că orice manifestare creștină, e îninteligibilă dacă se ignoră piatra-din-capul-unghiului: credința mântuirii prin Fiul Omului. Dar, nu e mai puțin adevărat că, chiar pentru cel care nu are nici experiența religioasă, nici pregătirea dogmatică -- creștinismul își

descoperă superba însușire de transcendere a experienței umane, de spiritualizare a vieții carnale sau sociale, de legare efectivă a sărmanelor resturi omenești de un cer care nu e nici pustiul înstelat al Elladei, nici divina intoxicație, incertă și abătătoare, a Asiei. Nu e locul aci să adâncim paralela, să arătăm siguranța și plenitudinea experienței religioase creștine alături de cele asiatică. În nici un caz nu vom asemăna aici creștinismul cu formele religioase indiene. Intemeiată pe corespondența motivelor legendare și pe identitatea imperativelor etic-sociale — implicând netăgăduita unitate a funcțiilor psihice în speța umană — comparația în acest caz, e lipsită de valoare științifică (uzând comparația *formelor*, iar nu a *criteriilor și conținuturilor*) și conduce la abuzurile câtorva monoideici vânători de filiații religioase.

Ceiace voim să rezumăm acum e numai aceasta: că, asemenea creștinismului (privit nu strict religios, ci dinamic, generator de cultură și istorie apuseană), India a elaborat un umanism ce se distinge prin aceleași calități de transcendere a experienței, de spiritualizare a actului și a cărnei. E un dar al creierului indian să transsubstanțializeze carnea în simbol, prin extaz; sau poate e un păcat ursit acestui pământ să coboare asiduu spiritul în formații carnale. O pildă, dintr'o sută; căsătoria copiilor, care pare atât de odioasă și sălbatecă în ochii apusenilor, e iluminată de acea potolită dragoste indiană, e prilej de admirabilă viețuire îngerească sau artistică. Altă pildă, pentru a vădi pogorîrea actelor spirituale în experiențe trupești: incertitudinea devoției indiene, a „intoxicației divine“ de care abundă producțiile teistice ale mediului-ev și școlile shaiviste, vaishnaviste, tantrice, — în cari dragostea se exprimă senzual iar experiența religioasă anevoie se distinge de erotismul cel mai imediat.

Repetăm, nu vom încerca în acest scurt studiu alăturarea celor două viziuni, indiană și european-creștină. Mărturisim, însă, că, deși cu inevitabile incertitudini și imperfecte mijloace, umanismul Indiei nu merită nici disprețul, nici ignoranța Europei. Ci, o simpatetică înțelegere, întemeiată nu pe breviare sau polemici, nici pe refaceri afemeiate — ci pe studiul direct al câtorva mari cărți și al principiilor fundamentale. O schiță premergătoare unui asemenea studiu publicăm acum. ¹⁾

* * *

Cea dintâi întrebare nu e asupra omului, ci asupra existenței. India și-o pune din timpurile upanișadice, și întotdeauna răspunsul a fost același: *existența e durere*. „Trupul e suferință, pentru că e sediul suferinții; simțurile, obiectele și ideile (sunt suferință) pentru că prin ele se împlinește suferința: fericirea (însăși e suferință) pentru că e asociată (sau urmată) de suferință“ (Aniruddhavritti II, 1. Pesimismul upanișadic e îndeobște cunoscut. V. *Katha-Upanishad* I. 1,28 și *Maitri* U. 1, 2—7). Excepția se găsește în școlile materialiste (Chârvaaka, Lokayata, cu relații firești în politică, *nitișashtra*) cari obișnuiau a spune: „Numai nebunii refuză plăcerea pentru că e întovărășită de suferință“ (Vers citat de *Mâdhava* în *Sarva-darșana-samgraha*, ch. I). Altminteri, oricâte diferențe s'ar descoperi între sistemele filosofice sau numeroasele terapeutice religioase, fundamentul e acelaș: viața e suferință.

Asupra naturii și cauzei suferinții, speculația indiană a produs o serie de rezultate identice. Pentru evrei, suferința e *pedeapsă*; pentru hinduși, e *iluzoria confuzie între suflet și fenomenele mentale*. Pentru cei dintâi, suferința e de natură sacră, religioasă, e senti-

1. Se înțelege că excludem complet aici aparatul critic precum și discuțiile tehnice. Am redus la minimum citatele și referințele originale. Traducerile sunt făcute după edițiile sanscrite dela Benares și Calcutta, supravegiate de profesorul nostru *Dr. Surendranath Dasgupta*, căruia îi aducem pe această cale sincerele noastre mulțumiri.

mentul înfricoșător, permanent și direct al micimei creaturii față de un Dumnezeu răzbunător, inaccesibil. Pentru cei din urmă suferința e o iluzie, o non-distincție, o falsă atribuție a caracterului experienței psihice unui principiu etern și imutabil, sufletul. Nu conducem paralela în adânc. E suficient de notat soluția metafizică, de gnoză, de cunoaștere discriminativă a Indiei — și divinizismul acut, mistic, transcendental, judaic. Mântuirea pentru judaism (și implicațiile lui în creștinism) e religioasă; viața sacră în așteptarea Judecării. Mântuirea pentru elita indiană — căreia îi repugnă *bhakti*, devoția mistică de obârșie populară—e o problemă logică și metafizică. Nici riturile nici studiul Vedelor, nici faptele bune, nici devoția nu scutesc pe om de transmigrare, de reintrupări fără număr, așa dar, de suferință fără sfârșit (*Sāmkhya Sūtras*, I. 82 și urmări). Călea strict religioasă, rituală, către liberarea sufletului de suferința vieții prin sacrificii vedice e criticată încă din timpurile Upanișadice (*Mundaka Up.* I, 2, 7—11); problema sacrificiului efectiv și sacrificiului mental, implicată în această upanișadă, e prea complexă pentru a o pomeni aici.

Existența e durere, durerea e ignoranță *avidya ajnāna*, non-discriminație, non-distincție, falsă atribuție, iluzie asupra esenței sufletului; terminologia și terapeuica problemei e studiată mai pe larg în studiul nostru „Introducere în filosofia Sāmkhya”, care va apărea în „Revista de Filosofie”, liberarea e *înțelegere* științifică, bărbătească, tehnică. „Nu există sistem filosofic în care mântuirea (*moksha*) să nu fie scopul Sufletului” spune *Aniruddha (Vritti*, I. 5). Iar, în ceiace privește existența sufletului, în afară de puținii materialişti, ea nu e pusă la îndoială de nimeni; se discută numai particularitățile sufletului (*Sāmkhya Sūtras*, I. 138). Așa dar, suferința fiind confuzia între experiența mentală (fenomenică, curgătoare, dureroasă prin schimbările stărilor) și suflet (principiu transcendent, fără contact direct cu viața psihică, fără experiență¹) liberarea se confundă cu emanciparea sufletului, cu acea maieutică spirituală prin care sufletul ia cunoștință de sine.

Aceasta e soluția Upanișadelor, elaborată ulterior științific și maxim de filosofia Sāmkhya, care nu e numai un excelent sistem filosofic subtilizat sub influența polemicilor anti-budiste, ci și un vast curent de idei, avându-și obârșia în Upanișade și fecundând considerabil spiritualitatea indiană. Atragem atenția că, pomenind de Sāmkhya, nu restrângem informația, nici nu primejduim prin arbitrare limitări, caracteristicile spiritului indian. Pentru că, ideile Sāmkhya se întâlnesc pretutindeni, în epică (Mahabharata), în Purane, Brahmane, mistică, etc. Ideea capitală e că sufletul e complet și substanțial deosebit de materie (*Prakriti*), așa dar de fenomenele mentale (*buddhi, manas, ahamkara*), curgătoare, dureroase, cari își au obârșia în *prakriti*, și cari nu sunt decât o producție subtilă a primordialiei materii (*Ishwara Krishna*, Karika 22). În Vedanta (și ceiace am spus asupra universalismului ideilor Sāmkhya se aplică, mai mult chiar, și la Vedanta) materia nu are un principiu în sine, e *iluzie*, precum iluzorii sunt existențele individuale și sentimentul personalității și experiențele mentale în general. Totuși, fie că materia e substanțială (*vasthu*, realitate; Sāmkhya), fie că e iluzie (*maya*; Vedanta)—e un dat al experienței. Așa dar, un opus al sufletului, care nu poate avea experiență, neavând categorii, nici contact real. Atât cât există materia (*prakriti*), există experiența — adică fluviul continuu al stărilor sufletești, nestabile, producând suferința prin iluzoria personalitate (*ahamkara*). Ca să se curme suferința existenței, trebuie să se curme experiența

1. „Sufletul e *nu, nu*: nu poate fi apucat... rupt... etc.”. *Brihadara-nyaka Up.* IV. 10. „E un suflet înlăuntrul meu, mai mic ca un bob de orez... mai mare decât pământul, etc.”. *Chandogya Up.* III. 14. Sufletul „e cel care există”, „unul fără al doilea” *Chand.* VI. 2. I. E. „veșnic pur, inteligent și liber” *Sāmkhya Sūtras* I, 19. E inactiv, etc. *Ishwara Krishna*, sloka 19.

Aceasta nu se realizează prin sinucidere, deoarece concepția indiană a transmigrărilor sufletelor prin virtutea actelor (*karma*) suprimă valoarea sinuciderii. Ea se poate împlini prin distrugerea efectivă, practică, științifică a experienței: e calea *Yoga*, pe care, însă, puțini o pot urma. Sinuciderea fiind exclusă, rămân cele trei cunoscute căi ale ortodoxiei indiene, pe cari le întâlnim pretutindeni, dar a căror superbă elaborare se află în *Bhagavad Gita*. Omul, după puteri și aptitudini, se poate mântui de durerea lumii și poate contribui la o completă liberare într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat — urmând una din aceste trei căi (*mārgā*): acțiunea (*karma*), cunoștința (*gnāna*) sau devoția (*bhakti*). Sinteza aceasta de formule și mângâeri pentru îndurarea existenței, joacă un rol considerabil în spiritualitatea indiană ortodoxă. Ea organizează o nouă ierarhie (nu prin naștere, *castele*, ci prin act) și dă o relativă unitate imensului număr de producții spirituale ale Indiei. Înainte de a cerceta cele trei *mārgā*, se cuvine a înțelege mai de aproape noțiunea sufletului și presupunerea lui indusă din experiența mentalului.

* * *

Experiența psiho-mentală e un dat al existenței cotidiene; sufletul (*atman, purusha*), deasemenea e un dat, dar nu al experienței. În afară de materialistii Charvaka (cari socotesc sufletul produsul proceselor fiziologice) și de budiști (cari neagă substratul animic al vieții mentale, reducând sufletul la funcțiuni și agregate, *skandas*) nici un curent filosofic nu-i pune existența la îndoială. Sufletul e o obsesie a gândirii indiene, e problema care se ivește sub conturul oricărei alte probleme. Către soluționarea ei, gândirea indiană nu se îndreaptă indiferent și pur speculativ, ci cu pasiunea unui rezultat ce angajează întreaga orientare a vieții.

Orice doctrină are o cale pentru atingerea absolutului. „Filosofia indiană e știința Absolutului, a Nirvanei“ (*Stcherbatzki*). Când pomenim de Nirvana nu ne referim numai la budiști. Conceptul și cuvântul se întâlnește în școlile upanișadice, și-a fost asimilat mai de toate filosofii indiene. Nirvana — care rezumă multiplele aspecte ale anihilării supreme — e o noțiune prea larg elaborată de școlile budiste, în deosebi mahayanice, ca să o putem studia aici. Ne mulțumim a spune că valoarea și conținutul ei, de Absolut experimentat, dincolo de dialectică logică și terminologie — se întâlnește pretutindeni, și constituie o dimensiune specială a spiritului indian. Astfel, asemenea tuturor sistemelor filosofice, școala Nyāyā cred că universul e durere (*sarvam dukkham vivekinah*), iar cauza durerii e falsa cunoaștere (*mithya-jnana*), adică a socoti sufletul ceia ce nu e (viață sensorial-mentală). *Mukti* (liberarea) după școlile Nyāyā-Vaisheshika, nu e nici perfectă cunoaștere, nici fericire, ci o stare fără căitătăți. *Ananda* (fericirea) e înțeleasă aci în sens negativ, de absență a suferințelor (*dosas, kleshas*). Anihilarea e scopul absolut (*apavarga*) și e numită *nishsreyasa*, „suprafericire“ (*Nyayasutras* I. 1, 2). Cele patru „adevăruri nobile“ (suferința, originea suferinții, distrugerea suferinții, calea care duce la distrugerea suferinții) nu sunt exclusiv budiste. Comentatorul nayayka *Uddyotakara* spune: „acestea sunt cele patru dogme cari sunt cercetate de orice filosof, în orice sistem de metafizică“ (*Nyayavārtika*). Repetăm, elanul către Absolutul nemijlocit, substanțial identic cu sufletul care îl tânjește — e universal în India și elaborarea sa filosofică depinde de valorile date sufletului. Sufletul și liberarea e leit-motivul speculației indiene. Deosebite sunt numai construcțiile filosofice la cari au dat naștere.

Problema liberării, ca toate problemele fruntașe ale gândirii indiene, nu se pune numai sub aspectul speculativ, desinteresat și oarecum diletant al cunoașterii — ci și practic, al realizării soluției în lume, a unei discipline de viață. Deaceia, în India, filosofia e o asceză, o cale care nu se învață din cărți, ci dela un învățător (*guru*) — nu pentru

glorie sau cărturărie, ci pentru potolirea acelei chemări către absolut care obsedează creierul indian. Apelul la ajutorul Yogei e comun tuturor sistemelor. Cunoașterea e un mijloc al realizării de sine, iar realizarea înseamnă în India mai întotdeauna *a fi*, iar nu *a face*. Cei mai pătrunzători gânditori au murit fără nume, asemenea sfinților creștini ai lui Papini. *A fi* se realizează prin meditație, dealungul acelor lungi și atroce procese intime, de lentă maturizare, lentă autoconstrucție. *A face* implică activitate, atitudine, aplicare în exterior — și acțiunea, în India, a fost întotdeauna socotită inferioară meditației (*Bhagavad Gita*, III, 17—18, V 7—13, 27—28).

În experiența inteligenței, a sentimentelor, a voinței (toate izvorâte din *prakriti* prin iluzoriul ego) nu se poate coprinde acel simț transcendent necesitat de cunoașterea sufletului. Nenumărate sunt mărturisirile de incapacitate rațională pentru descrierea sau înțelegerea sufletului, cu deosebire în Upanișade, unde speculația metafizică e încă nedibace și întrețesută de emoții cosmice sau balast sacrificial. „Tu nu poți vedea pe cel care vede, etc.” (*Brihadaranyaka* III. 4, 2). Sufletul e cel „în fața căruia cuvintele și gândirea fug, negăsindu-l” *Taittiriya*, II, 4); „necunoscut înțeleptului, cunoscut ignoranțului”. (*Kena* 11). „Nu prin cuvânt, nu prin gândire, nu prin vedere e apucat; el e! numai prin acest cuvânt se înțelege sufletul”. (*Katha* VI. 12), etc. etc.

Mai târziu, se poate dovedi existența sufletului prin inferență, și în Vedanta și în Sāmkhya (v. *Ishwara Krishna* sloka 17; *Sāmkhya Sutras* I, 66), dialectica vedantină asupra sufletului (*ātman*) identic cu *Brahman* (Creatorul Universului) sunt în general cunoscute prin popularizarea lui Deussen, a magnificului comentator Șankarācharya. Problema fiind strict metafizică suntem nevoiți s'o evităm în această sumară expunere.

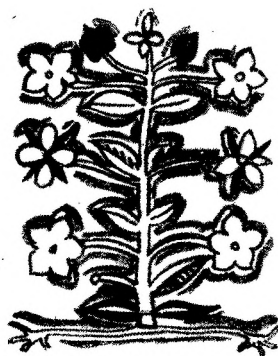
Sufletul (*purusha*) e presupus iar nu experimentat în experiența mentală (*buddhi*). Existența lui se poate obține și prin altă serie de inferențe; anume, cercetând relativitatea și durerea stărilor mentale. Viața mentală e bucurie schimbătoare, așa dar suferință. Spiritulalul e *ānanda*, e fericirea esențială, transcendentală, dincolo de categorii și experiențe; nu o stare, cu conținut ci suprimarea radicală a stărilor, a experiențelor, a relațiilor; anihilarea, extincția (*nirodha*) oricărui fel de raport; esența și existența singure (v. Nirvanā). Realizarea acestei *ānanda* se obține prin distrugerea vieții mentale. Distrugere care poate fi practică (yoga) sau teoretică (*jnāna*, *vidya*). Ceiace se înțelege prin yoga e rezumat în *Patangiali Sutram* I. 2: *cittavrittinirodha*, extincția fenomenelor mentale. E blocarea fluviului conștiinței prin meditația unui singur obiect, adică prin privirea unui singur punct (*ekāgra*). Eul iluzoriu se detașează de obiectele externe, nealimentat de procesul sensorial, intră în sine „asemenea membrilor unei broaște țestoase” și se întoarce în primordiala *prakriti*. Yoga e, practic, înlocuirea experienței mondene printr'o altă experiență, mai subtilă, care poate fi facil stăpânită, care nu turbură meditația (*samādhi*). În cele din urmă, și această experiență subtilă e distrusă—sufletul rămânând fără conținut, desrobot de iluzoriile atribute, liber și conștient de libertatea sa. E dela sine înțeles că realizarea acestei stări finale e dincolo de experiență, de viață; când ea se apropie, ultimile reziduri mentale, ultimele puncte de contact cu lumea, se distrug; sufletul liberat nu e în viață, ci în moarte; fericirea supremă e privirea propriului său cadavru, rămășiță desgustătoare a ultimei încarnări dintr'o serie fără sfârșit. După acesta — sufletul există prin el, veșnic dincolo de legile timpului și spațiului, fără să îndure iluzoria robie a transmigrărilor. Sāmkhya ajunge, cu mijloace teoretice, la acelaș rezultat: distrugerea existenței prin distrugerea experienței, cu ajutorul cunoașterii discriminative. Această distrugere nu trebuie confundată cu sinuciderea. În sinucidere, sufletul rămâne orb, obscur, și e întovărășit de fructele existențelor anterioare, de șuvoiul stărilor mentale. Nu suprimarea unei vieți, ci a principiului vieții e scopul filozofiei Sāmkhya.

Superficial privită, viziunea aceasta — întemeiată pe renunțarea la juisările sensorial-psihoice — pare pesimistă. Amintim, însă, că fundamentul gândirii indiene e *durerea existenței*. Orice se leagă de temporal, de fenomenal, de mental — implică durere. Conștiința și gândirea e durere pentru că e instabilă, oglindind curgerea universală. Durata e apăsătoare, *sentimentul timpului* e comun creierului indian — și e obsedant. Yoga vorbește de „distrugerea timpului“ și expresia își are o importanță capitală, luminând valoarea timpului experimental (iar nu matematic), către care India are o aversiune generală și violentă. Absența simțului cronologic, absența instinctului de orientare în timp, indiferența față de numărul anilor necesari împlinirii de sine — dovedesc experiența proprie a acestei categorii. Timpul e caracterul fundamental al vieții mentale, care e schimb și totuși continuitate. Liberarea de timp, e absolut, e Nirvana. Mentalul, ca și timpul e înălțător, fascinant, obsedant: odată început (prin naștere) nu mai poate fi oprit, aflându-se în noi și în afară de noi, proces misterios și subtil, pe care yoga îl suprimă distrugând punctele de contact între memorie, actualitate și obiect.

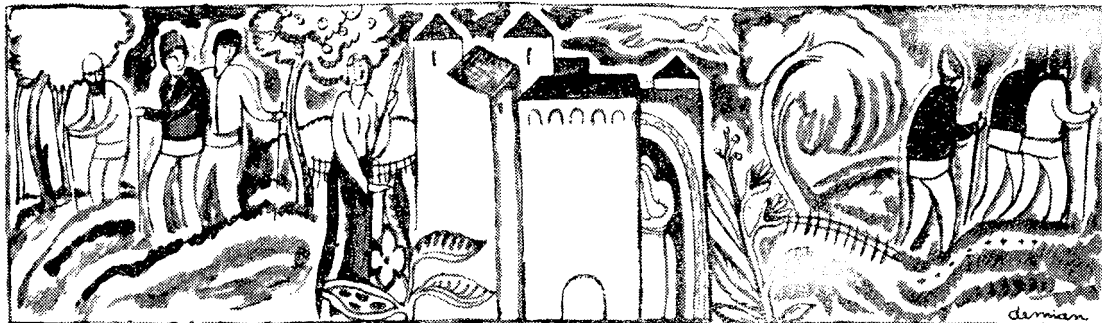
Acestea fiind datele problemei, soluția renunțării nu e pesimistă. Nu se plânge „durerea lumii“ cu acel sentiment mixt al lui Hafiz sau al elenilor, în care se strecoară părerea de rău pentru trecut și îndemn consolator către savurarea clinei: nu e regretul sau deziluzia existenței; nu se așteaptă un „mai bine“ a cărui nădejde e năruită de relele lumii. Punctul de vedere e complet deosebit de al viziunilor pesimiste propriu zise. Lumea e așa cum ne e dată; n'a fost și nici nu va fi alta, fie că e reală (Samkhya), fie că e iluzorie (Vedanta). A recunoaște durerea nu e pesimism, ci luciditate; a o exalta nu e optimism, ci nesimțire sau sentimentalism bun pentru femeie; a o suporta până la sfârșitul sfârșiturilor nu stoicism, ci iresponsabilitate, slăbiciune, lipsă de inițiativă.

Privită teologic, soluția extremă a filosofiei indiene e tehnică terapeutică bărbătească. Într'un anumit sens, e chiar optimistă. Există nădejdea liberării, pentru că există suflet, acest element transcendent și etern. Există posibilitatea liberării, prin însăși viața mentală, prin însăși *buddhi*. Mai mult, complexul de funcțiuni psihoice colaborează și se străduie pentru liberarea sufletului. Sufletul e inactiv și robia lui iluzorie, pentru că el nu poate avea nici un raport. Totuși, această iluzorie robie, sentimentul de „sufletul meu e durerea minții și a cărnei“ — constituie experiența vieții de toate zilele. Pentru cel care înțelege, *buddhi* și tot convoiul de funcțiuni psihoice lucrează numai pentru liberarea sufletului — asemenea sclavilor ce se străduiesc pentru binele unui stăpân care le ignoră și nu le cere strădania.

Întrebarea asupra originii existenței sau motivul iluzoriei robirii — e fără rost, e rău pusă și, după un vechiu obicei brahman, se răspunde prin tăcere oricărei întrebări rău puse (*Shankara ad Vedanta Sutras III, 2, 17*). E dincolo de cunoaștere, fiind dincolo de timp: e dincolo de înțelegere, fiind dincolo de *buddhi*. Viața și durerea e un dat; iar liberarea e posibilă prin justa distincție a principiilor ei. Aceasta e ceia ce se știe. Aceasta e problema și mijloacele cu cari poate fi rezolvată.

C R O N I C I

I D E I , O A M E N I & F A P T E DEZAXARE ȘI CONSTRUCȚIE

(DISCUȚIE)

I

ÎN legătură cu problematica ultimă care agită publicistica românească, d-l Brătescu Voinești ne oferă între *Firimiturile* banchetului său pe poetul Stix, sculptat în miez de pâine. Autorul *Puiului* și al lui *Niculăiță Minciună* are un suflet unde complexe maternale sunt puternic dezvoltate. Din ele a pornit acea iradiantă sensualitate sublimată în duioșie, care îi caracterizează suava-i literatură. A debutat cu amintiri ca o bunicuță la gura sobei, procesul de revoltă și de deslipire din complexe oedipiane fiindu-i total necunoscut. Grațiozitate și armonie, comprehensiune și abnegație feminină, rezervă insinuantă și potolit lirism — erau daruri ce îl indicau la o atitudine senină de sublim Nestor cu mâini abile la grelele dureri ale facerilor. În locul acestui oficiu, d-nul Brătescu-Voinești ia poziția lui Cato Censorius și a pamfletarului dat model poetului Stix. Dintr'o dramă metafizică și dintr'o dezaxare unde etica, estetica și teoria cunoașterii își dau mâna fără a avea decât un îndepărtat contact cu sociologia „ridicării noroadelor”, cântărețul claselor în amurg vede — dintr'o habitudine explicabilă, dar inacceptabilă — tragicomedia lui Julien Sorel. E o simplificare până la desfigurare a problemei. Ar fi putut vorbi de o nemăsurată vanitate sau de o ne bună dorință de a îmbrățișa totalitatea aspectelor din Cosmos. De haos. Dezaxare. Îndrăzneală. Dar a transforma tragedia lui Faust în dezaxamentele încântătorului Julien mi se pare o nedreptate

Ar fi prea lung să analizăm amănunțit motivele, care demonstrează împotriva convingerii marelui prozator,

atunci, când este controlată și raportată la fapte. Este destul să-i amintim omogenitatea dela noi și posibilitatea la îndemâna orîșicui de a se plimba în lung și în lat pe scena socială din moment ce zeițele s'au strâns cu daruri la leagănul lui, cum e cazul poetului Stix. Omogenitatea clasei conducătoare, unde reprezentanța nu se face pe baze precise, lipsa orizontalismului social din Vestul european cu criteriile lui stringente, principiul aclamațiunii din viața și dreptul nostru public, dau la o parte barierele puse în calea triumfală a seducătorului Julien sau a ediției lui indignate, poetul liric Stix.

Schița prezentată de d-l Brătescu-Voinești este o caricatură, care mi se pare, că nu a prins caracteristica fenomenului analizat: tinerimea actuală. Tabloul ei este sumbru: nu-l vedem în grațioasele și candidale primăveri botticeliene, nici în idilă erotică à la Watteau, ci mai degrabă în potopul rembrandtian de întunec și sânge. Vaga desnădejde care plutește în văzduhul ei este luminată de fulgerele speranțelor constructive sau dogmatice. Dar acceptarea sau numai privirea analitică a dogmei sau construcției este însoțită de obicei cu spasmuri, cu rictus otrăvit sau cu frivolitate iremediabilă. Taina grimazelor și a îndrăznelilor ultime este, în fond, chemare de iminent înec în valurile turburi ale crizei, chemare care bravează și strigă totdeauna după ajutor. Drama aceasta sufletească de un dureros patetism este privită cu ochi severi, fără elevația comprehensiunii și fără căldura iubirii. Paharul cu amariciune va trebui băut până la fund pentru formarea comple-

xelor de resentiment și ură, de dispreț pentru forme vechi și iubire absolută pentru nouile cuceriri

Ultima configurație sufletească arată deocamdată mai mult o tendință de elaborare. Conținutul cu care se va umple golul format nu este, încă, elaborat definitiv. Se știe ceace s'a pierdut și s'a dărâmat, dar nu e vizibilă arhitectonica nouilor construcții. Valul intinericului se lasă din ce în ce mai greu peste capetele turburi, aflate a doua zi după revoltă. Tristețe cumplită și vagă desnadejde, concomitent cu lupta contra lor. Resentimente și dorință de răsbunare. Activism, Tinerețe critică, dar cu oroarea criticismului steril, insetată de valori absolute și aflată în preajma falimentului. În atmosfera balzaciană din *Întunecare*, Cezar Petrescu cu nihilismul lui profund, încrucișat cu jemanfișm, regizat de o sensibilitate ascuțită și de *taedium vitae* a presimțit și redat câteva din aspectele și simptomele ultime, în partea finală a romanului.

O încercare de clasificare a atitudinii vechi și a deosebirilor față de lumea nouă se poate reprezenta sinoptic prin următoarele două scheme descriptive, care arată drumul parcurs interior de individ pentru acomodarea și determinarea poziției lui față de existențialitate :

- I Nescio
- II Tragicomedia raporturilor cu comunitatea
- III Atomizare {
  - a) oportunism
  - b) psihologism
  - c) agnosticism estetizant
- I Căutare
- II Disperare
- III Dogmatism {
  - a) simulat
  - b) din disperare
  - c) veritabil.

Punctele de plecare sunt felurite, dar structural identice, prin modul de punere al problemei și prin fatalitatea continuității și înglobării în aceiaș epocă. Diferențele sunt și ele radicale. Primul grup are un punct de reazem *in afară*. Lupta și datele problemei sunt în legătură totdeauna cu exteriorul. Peripețiile luptelor și rezultatele păstrează pecetea acestui dualism permanent : eul și raporturile lui cu exteriorul. Cercetarea biografiei lui sufletești este o neîntreruptă ofensivă-defensivă cu realitatea imediată, pe când tipul nou se caracterizează printr'un monism interior de-o exasperantă monotonie, de-o intensitate și aplecare spre lăuntric necunoscută și complect străină primului tip. Istoria sufletească a celui plecat dela *nescio* și trecut prin tragicomedia raporturilor cu comunitatea se caracterizează prin importanța acordată exteriorului. Imperiul lui intim este dominat de această obsesie sub formele cele mai felurite : fie ca datorie de conștiință a poziției lui individuale față de conceptul „popor”, fie pornind dela concluziile unei cercetări științiste a morfologiei sociale. În Apusul tradiției și conștiinței religioase evo-

luate se adăogă pitorescul crizei imortalizate de figura lui Renan, adică trăirea probabil insuficientă a valorilor absolute sau neputința acceptării radicalismului lor și intrarea în real printr'o aruncare peste bord a absolutului. Dela această treaptă se pășește conform temperamentului și întâmplării — sau presiunii sociale — în oportunism, psihologism ori agnosticism estetizant.

Este de prisos să spunem, că tipurile deosebite nu se întâlnesc în ideala lor puritate (inteligenta românească nu posedă *public* tipul dogmaticului absolut și religios), ci sunt în general imperfecte, se amestecă și se întâlnesc în linii comune. De exemplu, agnosticismul estetizant și dogmatismul disperării sunt frați gemeni, aflați în vrăjmășie de moarte. Linia lor familială este criticismul, adică nemulțumirea radicală față de stările prezente. În atmosfera agnostică, criticismul, pe lângă o lipsă de robusteță mai prezintă stigmatul ciudat al îndreptățirii definitive (oareșicum dela — sine — înțeles) și lipsa de indoială asupra eficacității implicate totuși în poziția luată. Cel plecat dela căutare și ajuns la *dogmatismul disperării* (expresia este just neclară, îmbrățișând cele două ramuri : dogmatism *din* disperare și dogmatismul necesității, al inevitabilului disperării) mănuește armele criticismului cunoscând inanițitatea lor. În primele faze ale căutării, indoileii și disperării, spiritul lui are discrepanțe și o lipsă totală de naivitate și prospețime. Figura lui *Medardus*, (eroul lui Hoffman din *Elxirul Diavolului*) — repetată în ediții numeroase de intelectuali europeni — este spiritualizată dar străbătută de un spirit, care nu mai are încredere în sine și în nimic. El trăiește fără umbra unei speranțe printre ruini totale. Lipsit de ultimele esențe și de o axă este în mod fatal, critic, fiindcă fără esențe și fără un principiu ultim nu se poate nimic organiza și nimic clădi. Imposibilitatea de a ajunge până la recunoașterea esențelor primordiale creiază conflictul și dezaxarea. Critica se îndreaptă nu numai în afară, ci mai ales către sine însuși. Exercițiul hiper critic dintr'o neîncredere în armele și posibilitățile sale de cunoaștere ocolește lupta dreaptă cu lumea exterioară și instituțiile ei pentru a se reîntoarce asupra-și cu furie și resentimente condensate și acide. Leit motivele se plimbă dela tonul minor și deprimant, uneori apatic, până la violența nietzscheană sau soleriană — pe un fundal de tristețe, bunătate și delicatețe. Furiile dogmatismului din disperare sunt scurte circuituri, capabile să provoace uneori mari incendii, alteori fulgere impresionante, dar trecătoare. Atmosfera generală este melancolia ; melancolie care este tandrețe dezabuzată.

Acestei categorii se poate aplica epitetul de *cant*, epitet peiorativ aplicat de incomprehensiunea continentală „perfidului” Albion. Dintre cele patru caractere ale spiritului englez : obiectivitate, cavalerism, umanitate și iraționalitate, magistral analizate de Kantowicz, cavalerismul, umanitatea și iraționalitatea sunt bunuri revendicabile și categoriei dogmatismului din disperare. *Cant*, noțiune care oscilează între ipo-

crizie și autoînșelăciune convine parțial acestei categorii: imposibilitatea de cunoaștere unitară și de renunțare la anumite valori duce la luarea unei poziții unde ipocrizia rece și silit calculată este însoțită în cazurile de naivitate improbabilă cu autoînșelăciune febrilă și convulsionată. Amestecul de naivitate avântată și luciditate perfectă (negativism radical convertit) găsit în acest domeniu dă impresia de mozaic și naște suspiciune — perfect explicabilă — în spiritele clare, geometrizzante și necomplicate.

Nu trebuie luat drept monedă bună tot ceea ce se exprimă public și numai ceea ce se dă la iveală. Subteranele intime sunt cu mult mai interesante, mai variate și mai pline de o încântătoare umanitate. Într'o discuție la Berlin, profesorul Petre Andrei dela Iași, a făcut o declarație senzațională, că raționalismul românesc este un refugiu al desrădăcinării. Observații înrudirea — cu tot războiul — dintre dogmatismul disperării și agnosticismul estetizant, drapat uneori în raționalism criticist, cum e cazul unui sociolog ieșean estetizant, plecat într'u înfrățire cu mulțimea având în geantă tabla de valori a lordului Alfred Douglas-Wilde ?

În trecutul ambelor tipuri se poate da peste o perioadă de nihilism total. Forțele de afirmație fiind stinse, iar viața nefiind decât afirmație, pentru ieșirea din acest cumplit impas se ivesc formule de tranziție sau disperare rece, unde se concretizează ca în puroiul unei răni adânci lupta unui organism atins mortal, sacrificarea celor mai dure componente ale sângelui și slăbirea lui.

Motivetele acestui aparent joc de-a-v'ați-ascunselea și refugiu într'o serie de valori sunt pentru filistin'ciudate și pentru omul liber rareori compromițătoare. În lumea extrem de pitorească dela noi, presiunea socială este minimă, iar opinia publică inexistentă. Călcarea normelor este la ordinea zilei și evadarea dintr'un tipar nu are nimic din tragismul altor lumi. Naturi artiste — Românul e născut poet, vă rog! — construcția personalității este lăsată la buna dispoziție a celui aflat în cauză. Conștiința omului anonim — omul public are sau două morale sau niciuna — a celui dintr'o imensă masă fiind inexistentă (și aci este sursa orbitei discrepante și a neadecvatului românesc, formularea pe anumite laturi a individului este indeobște datorită hazardului, jocului și spleenului.

Cercetarea motivelor care duc la inventarea artificilor eliminării și a formulelor tranzitorii dă peste problema deciziei, marea piatră de incercare a acestor construcții mai mult sau mai puțin livrești, cu conținut sufletesc mai mult sau mai puțin veritabil, (raporturile reale de forță, continuându-și sbuciumul și lupta lor).

Poziția criticistă în fața problemei deciziei e clară : exclude pe *aut, aut* în sens kirkegaardian. Multiformă și analitică, cochetăria criticistă (alimentată în forma românească de dialectica lui Gide) exclude chiar problematica lui *aut, aut*. Vom recunoaște dificultățile aproape insurmontabile în trasarea consecventă a liniei.

Curba și mixtura, formele insinuante ale noutății și senzualitatea heterogenului pun de bariere și deschid totdeodată ispititoare drumuri lăuntrice. Dar ceea ce uimește este incapacitatea de a vedea aici problema tragicul și acuitatea ei. Vina o poartă în părți egale opacitatea primară și lipsa de complexitate lăuntrică a reprezentanților criticismului pe de o parte, iar pe de altă parte dogmatismul disperării analizat, care a prezentat până acum rezultate parțiale și nu a descris drumul parcurs până a ajunge acolo. Intoleranța și lipsa de efort (poate pauperismul) și-au dat mâna desfigurând datele problemei.

Epicureismul estetizant și agnostic al criticismului mai exclude din structura sa formele noi și fecunde de viață, poate însăși fluidul orfic al vieții, rezervându-și o lume de păpuși mecanice. Mecanismul ei este în legătură cu transportarea metodei și criteriilor naturaliste în lumea spiritului. Distincția de o importanță capitală a două domenii antagonice prin structura lor fiind neglijată se ajunge la o confuziune ce nu putea fi evitată. Explicare cauzală și lege pe de parte ; înțelegere, extaz și inefabil pe de altă parte ; descriere din afara obiectului ; trăire în interioritatea lui ; adversități ireductibile, fără puncte de contact și fără o posibilitate chiar a aruncării unor punți de comunicație. Într'un domeniu: agregate mecanice. Dincolo: individualități și spirit. Concepțiune aditive a lucrurilor s'a mai adăugat un „neutonism” teoretic cu aplicațiuni în viața socială și a creațiunilor spiritului. Nu s'a observat că unei cauzalități și aditivului dintr'un domeniu se opune o teorie a totalității, unice în aparițiunea ei. O contemplare a substanței ultime înlocuiește explicația naturalistă cu caracter aditiv, împrumutată din arsenalul metodologic al științelor mecanice. *Primum spectare-deinde cogitare*. Contemplarea și trăirea interioară dă posibilitatea unei explicări complete și viziunea aparițiunilor spirituale în specificitatea lor. (Husserl). Numai astfel se poate explica esența suveranității, raporturile dintre libertate și limitele autorității statale, dozajul de drepturi și datorii ale Eului față de Stat. Problema pusă aditiv duce la o opoziție ireală de valori. Reciprocitatea de influențe și indentitatea lor structurală este negată, ajungându-se la atomizare și ireductibil, în locul unei evident lărgiri a conținutului lor int'm.

Capul Horn unde se sfărimă nava inferiorismului rămâne întotdeauna (ca o ironie și insultă față de esența lui) atitudinea față de fenomenul gregar : a c' se surprinde nobila lui panică, veritatea și mascarea. Interesant de observat tendința formației de sectă: învăluiti în splendidă izolare, în atitudin hieratice, cufundăți în cultul forței sau alte culturi esoterice se declară gata să năvălească la volan, condiționând lovitura de păstrarea distanței și a splendidei izolări ; e ceva copilăresc, copilăresc și grav, ca în faptele și gândurile eroilor lui Cocteau și ai falșificatorilor de monezi din marele roman al lui André Gide.

Forțele de integrare ale ordinii sociale și juridice (*Integrare*: expresie simptomatică a problematicei actuale din care Rudolf Smend a bătut monedă cu circulație intensă) sunt la un nivel ridicat în epocile închise și nesbuciumate. În cele de tranziție scad până la zero: atunci apar copii teribili ai lui Cocteau-Gide, Medardus, ca „*păsările furtunei*” prevestitoare ale cataclismului și ale serei de pomină, răpitoarele și viermii cadavrelor instinctele de fiară și sutașii forței. Ei sunt exponenții acțiunii directe. Seria de valori incluse în linia trasată energic și drept este trăită până în ultimile ei consecințe. Antiteza ascuțită și radicalismul atitudinii are un ritm fascinant, avânt și o bărbătească frumusețe de paradă. Un simțământ indescriptibil de forță, accelerată circulație și siguranță, animă și iluminează. Omul acțiunii directe a făcut din inima sa peșteră de tâlhari. Nimic nu poate fi mai înfiorător și mai dezolant, decât abdicarea totală și conștiința dela idealurile de dreptate și bunătate în folosul unei cauze lumești și temporare pe care omul violenței o ia asuprași cu autocrizme pentru a căpăta dreptul cruzimei și al faptei neînfrânate. În această ingenuitate pentru obținerea dreptului victoriei și al acțiunii ilimitate, spiritul contemporan își serbează alianța cu Lucifer, prințul întunecului și „tainicul lui stăpân” (Clémentel), mărturisind totdeauna disperarea lui definitivă de cunoaștere și renunțarea la afirmația elementară, pură și veritabilă.

Justificarea filosofică a acțiunii directe (expresia a fost răspândită mai ales de Sorel) se află într-o filosofie a iraționalismului. Tactica ei politică este un nobilism dinamic, având preferință pentru exploatarea forțelor infernale ale instinctelor și intuițiilor. Convingerea pe latură rațională și pe baze discuționiste este subvalorificată și chiar disprețuită. În orice caz, entuziasmul, veacului luminilor prelungit până azi în puterea și posibilitatea convingerii și în necesitatea luptei politicoase și amabile apare neapărat ridicolă. Acțiunea directă are credința violenței creatoare și urăște sistemul reprezentativ, care este pacific și ornamental. Într-un sistem de drept public decizia inițială (vezi Carl Schmitt) are de optat între acțiunea directă (formulele proconsulare) și reprezentare (impărțire a puterilor). Conținutul ideologic se polarizează și el tot pe două baze diferite. Exponenții acțiunii directe sunt aliații forțelor demonice și cu adevărat creatoare ale comunității ce pândesc în umbră și-și continuă jocul lor de fiare. Din când în când corectează jocul păpușilor reprezentative, le șueră în ureche o arie obsedantă (lege de aramă, interes național), îi hipnotizează cu priviri de șarpe sau le dictează ordine cu pumni de oțel în sărmăne maxilare de porțelan. Acțiunea directă preferă tinerețea pentru realizarea țelurilor sale. Sistemul reprezentativ apelează la octogenari nepericuloși. Imaculata Marianne își culcă în fiecare seară în patul împodobit de trandafiri, păpuși obeze cu mustăți de vată.

Deosebiriile dintre cele două tipuri sunt fără îndoială mari. Dar există între ele multiple linii comune. În primul rând sunt analogii de construcții pe fundaluri identice de prăbușiri inferioare. Regăsim pretutindeni acel *dogmatism din disperare și formularea dilatorie a deciziei*, construcții ale tristeții și ale falimentului lăuntric în luptă cu anarhia iminentă. Apropierea este și mai frapantă, atunci, când se face comparație cu vechea lume a patriarhalului, a stadiului de idilă și *organon*. Mihail Sadoveanu este în această privință ultimul reprezentant al ethosului comunitar organic și istoric românesc. Acolo se găsește substanța lui spirituală. El e omul pădurei, al foșnetului și al apei: de aceea rolul imens jucat în apele Siretului, dumbrăvile minunate și înțelegerea lui adâncă pentru om al simplu și evocarea neîntrecută a copilăriei armonice. Corabia cu comori și minuni a lui Sadoveanu se plimbă într'adevăr sub steaua polară a organicului românesc. El formează culmea și totdeauna sfârșitul organicului pur și absolut apărut în România. Pe această linie nu va mai fi, probabil, îngăduit de lucrat în stil așa de mare. Cele două linii: atomism și universalism, mecanicism și *organon*, unic și total se vor împleți și sintetiza, se vor combate și se vor amesteca, dar niciodată nu va mai fi posibilă construcția lină și pură, ieșind din adâncuri, neturburată și ireflexivă, elementară ca la început de veacuri, definitivă și complicată ca o vietate a lui Dumnezeu. Împăcarea dintre intenție și faptă, curgerea neîntreruptă și naturală între mădulele aceluiaș tot, sudura perfectă a părții încheată fără fissură, lipsa discrepanțelor și a concluziunilor — este o pozoabă fără repetiție și o *via regia*, închisă pentru totdeauna unor noi drumeți, rămasă doar ca amintirea unei lumi fericite și armonice. Această lume planează actualmente fantomatic în depărtări, trezind doar nostalgii fierbinți și doruri ce nu vor mai fi îndeplinite.

Atitudine față de lumea organicului (nu față de literatura lui) în perioada de secularizare a fost sau de dispreț profund și stupidă incomprehensiune, sau de încăpățănată rămânere pe vechi poziții și inactivitate, sau — o a treia atitudine și cea mai obișnuită dela Eminescu — de o elegie romantică. A patra atitudine de *înțelegere* a fenomenului, de descripție a resorturilor lui și de plasare într'un complex de împrejurări este cea mai adecvată.

Legăturile dintre indivizi în lumea aflată sub steaua organicului se făceau pe baze charismatice (Max Weber). Pe planul întâiu al vieții comunitare se află tipul patriarhului și al ctitorului. El era conducătorul: omul liniei și al atitudinii, fast și solemnitate sacerdotală, înțelepciune, blândețe și la momentul oportun mânie și judecată solomonică. Trecerea s'a făcut dela ctorie la contractualism modern. Legătura dintre ctitor-conducător și condus se întemeia pe fidelitate și iubire. În locul fidelității, care își are origini în v'ata rel gioasă, a luat locul conștiința comunitară — de grup restrâns sau larg — rămânând ca relațiile să se întemeieze charismatic prin iubire și orfism, Trebuie accentuat că

forțele emoționale și dinamice ale sufletului uman n'au dispărut, fiind existențialități ultime și definitive, Tehnicizarea lumii moderne a adus cu sine nu o schimbare de substanță ci numai de forme. Problema nu e de conținut, ci exclusiv o problemă a formelor: expresii variate ale unui conținut identic. Reprezentanța supremă a unei comunități a fost cândva colorată teologal, iar până în preajma veacurilor noastre a fost gândită în persoana principelui, care era posesorul puterii maxime a suveranității. Acum comunitatea nu mai gândește decât rareori în capete încoronate, ceva mai des în națiune și în viitor, probabil, pentru o epocă, în state organizate. Dar în toate stadiile, apropiierile sufletesti sub formele de conducere nu sunt influențe și comandamente, ci regăsiri de suflete.

Înțelepciunea orientală sub forma unui basm simbolic a caracterizat nostalgic goana sufletelor de-alungul a șapte vieți până la regăsirea și uniunea lor definitivă, la capătul unui drum al durerii și al bucuriei efemere, într'o armonie totală și fără de sfârșit. Această goană de regăsire într'o lume orfică este amintirea paradisului pierdut, fiorul eternității și al misterului.

Ctitoria în lumea organicului era operă individuală și faptul de conducător social. În contractualismul modern devine operă socială și obiectivare, în sensul despersonalizării. Ctitoria era filantropie socială colorată biblic și datorie de conștiință a conducătorului. Azi nu mai e filantropie, ci obligație contractuală a comunității față de individ sub forma restituției unor bunuri percepute. Filantropul și ctitorul clădeau o fântână — de pildă — pe propria lor socoteală și o inaugureau cu solemnitate relegioasă, impresionantă și mișcătoare. În acest gest se exprima simbolic cultul morților, solidaritatea dintre eu și comunitate, destinul ctitorului de a face legătura dintre veșnicie și actual. El plasticiza printr'un gest aceste trei fenomene de viață. Aici este taina prestigiului de care se bucură ctitorul și conducătorul (conducător, poate fi socotit aproximativă traducere modernă a ctitorului): el renunță de a avea o viață proprie, devenind o interferență de destine și un focar unde se centralizează forțele magnetice comunitare. În ctitor, se întrevide esența conducătorului (cuvântul modern și-a pierdut din patos): aceia de a fi un îndreptar de suflete și de a se îngriji de orientarea și de menținerea lor. El este refugiul estroptărilor sociale, iar poarta lui este continu deschisă durerii și perplexității.

În ctitoria de fântâni, așa de răspândită în viața noastră socială avem un caz tipic unde se ilustrează trecerea de la lumea organicului la contractualismul modern, arătându-se în același timp modul de păstrare a elementelor vii și eterne. În lumea veche, *sleirea*, adică inaugurarea unei fântâni, era cult religios și aclamație socială. Atmosfera generală era de iubire și încredință reciprocă. Era o desfundare a izvoarelor orfice din sufletul omenesc, înfrățire și îmbrățișare. Un astfel de prilej era prilejul sărbătoresc al iubirii universale, care în ultimă analiză e fundamentul și *divina necessitas* a

apropierii dintre oameni. Ctitoria era operă de conducător social. În contractualismul modern devine operă comună. Caracterul personal dispăre. Dar conducătorul re apare sub forma de organ executiv statal. Atmosfera orfică, problemă eternă și element primordial în procesul de formație al comunității, re apare și ea sub alte forme și alte denumiri. Inaugurarea unei conduite de apă sau al unui pod peste un râu poate fi — greșit — făcută fără nici o solemnitate și atunci este lipsită de simbol și semnificație socială. În loc să devină prilejul reinnoirii conștiinței comunitare și imbold pentru fapte noi trece cenușiu și neobservat pentru comunitate ca un fapt divers. Conducătorul de azi, adică urmașul ctitorului de ieri, a presimțit acest fenomen etern de viață socială și știe să-i dea proporțiile și perspectiva necesară.

Tipul ctitorului la începutul epocii contractualismului modern în România, păstrându-și patosul ctitoricesc și nepierzând obiectivitatea neutrală a contractualismului se află reprezentat în figura marelui Rege Carol I. El a contribuit hotărîtor la fundarea Statului român modern. Din educația avută în tinerețe, Regele Carol a păstrat ideea de ordine prusiană. Între forțele veacului al XIX-lea care se opun anarhizării treptate a elului european prin influența crescândă a materialismului istoric și prin dizolvarea liberalismului în agnosticism estetizant, trei elemente opun bariere de netrecut acestui val, contribuind la păstrarea unui echilibru provizoriu: ideea romano-catolică, ideea națională și ideea prusiană.

Prusianismul este una din aparițiunile cele mai rău famate ale publicisticii liberal-democrate din vremea noastră. Crimele și binefacerile ordinii și ideii născute în Prusia sunt încă în litigiu. Istoria nu și-a spus ultimul cuvânt, manifestările și influențele acestui mit și extraordinare realități nefiind definitiv lichidate, ci continuându-și drumul fast și nefast, subteran și public. Prusianismul este încrucișare de teutonism și slavism. Originea lui este în Germania răsăriteană unde influențele raciale slave sunt adânci. Amestecul de knut rusesc și blănă anarhie germanică (dovadă greutatea formării unui Stat unitar) a dat la ivdala formula prusiană unde supunerea și comandamentul se impletesc, se sintetizează uneori în totalități fecunde, alteori se împerechează dând naștere la repuganți avortoni. În spectacolul multiform oferit de această formulă cu un rol atât de important în determinarea destinului european nu trebuie pierdută din vedere linia generală și arhitectonica ei.

În România, prin Regele Carol, se pune problema Statului, ca problemă de ordine și de delimitare a raporturilor dintre eu și fenomenul gregar, după ce mai înainte fusese pusă *social* prin prima expropriere de Kogălniceanu și Cuza-Vodă. Pentru o dozare exactă a problemei și găsirea elementelor actuale și inactuale nu trebuie pierdută din vedere acest factor.

PETRE MARCU-BALS

SCRIITORI DE LÂNGĂ NOI

CÂND te apropii de Sofia în Decembrie, cum m'am apropiat eu, crezi întâiu că intri într'o stațiune de sporturi de iarnă. Munții se ridică la toate zările, albi. Trenul trece printre ziduri de zăpadă. Orașul e așezat la mai bine de 500 de metri. Deoparte Balcanul, Stara Planina, se duce până în fund, cu tot felul de mușuroaie și de văi, iar de dincolo îi vine în întâmpinare ca o singură muche, cu câte un gheb posomorât, Vitoșa.

Pe urmă vezi că nu e chiar așa, sau nu e numai atât.

Întâiu scriitor bulgar pe care l-am întâlnit a fost Jordan Iovcov. Avusesem o zi, aproape două, trăite după gândul meu. Vream să mă feresc de cunoscuți, ca să descoper locurile și ceea ce căutam, fără călăuză. Începusem. Ce uimiri proaspete, întâia folosire stângace a limbii, biserica Sfânta Nedelia, ridicată ca un vis bizantin de cupole, stâlpi și ocnițe mici chiar pe locul vechii catedrale sfărâmată acum câțiva ani de bombe, amintirile dintr'o vară pe care le regăseam!

Iovcov ședea la o masă rotundă într'o cafenea, Royal, care e mai mult Küblerul de pe vremuri al Bucureștiului, decât Capșa de astăzi, un loc de întâlnire după ora cinci al scriitorilor și ziariștilor. Ședea trist și absent. Am intrat fără voe în tristețea și absența lui, și uit de cruzime pentru cât mi-a dat în schimb.

Am vorbit numai decât despre Sadoveanu. Cred că el e cel mai bun cunoscător și cel mai cald prieten de peste hotare al povestitorului moldovean. Lângă el îl simți o mândrie a noastră și ți-e rușine de șovăelile de-acasă. Eu sunt un prea statornic, îndrăgostit și de aceea chițibușar cititor al lui, ca să fi putut fi incurcat de întrebările lui Iovcov, dar m'aș fi temut pentru altul. Nu era vorba numai de o prețuire pe deasupra sau largă, ci de amintirea unei bucăți oarecare, poate dintr'un volum de tinerețe, și de analiza ei, sau de luminarea unui amănunt duios. — Știi, cutare trecere! — Cum răsare luna peste vale, în cealaltă povestire! — Fata dela han! E minunat lucru că volumul în care scriitorul bulgar, după părerea a lor lui, s'a realizat mai deplin, sunt acele „Seri în hanul din Antimov”, luat din lumea dobrogeană și apărut în acelaș an și mai cu acelaș cuprins ca și „Hanul Ancuței”, în care deopotrivă Sadoveanu e mai Sadoveanu decât oriunde. Judecați de părerea de rău a lui Iovcov, care tocmai acest îmbălsămat mănunchiu de istorii de pe valea veche a Siretului, nu l-a avut. Mă bucur însă de bucuria lui, știind că poate chiar acum îl citește.

Iovcov e astăzi de vreo cincizeci de ani și a venit, când era numai de cinci, din satul balcanic al Kotelului, cu ciobani și oameni dârji, în părțile Dobrogei Noi. A fost prin multe locuri de-acolo învățător, și mă tem că ceva din durerile de azi trebuie să i se tragă din îndurările de-atunci. Și-aduce aminte și povestește, simplu cum e și scrisul lui, și de aceea atât de adânc, de multe întâmplări de graniță, de granița dintre cele două Dobroge de până la 1913. Ofițeri,

mici negustori, oaspeți veniți de dincoace dela București și despre cari se afla numai decât dincolo, Caraoerul, cu verdeța lui mai vie și cu căsuțele cu roșu, pe care i le știm, un fel de metropolă a bărganului dintre Dunăre și Mare și prilej de vis pentru un mic învățător bulgar ascuns după un tufiș al marginii lui de-atunci de țară, toate tremurau în vorbele puține ale tovarășului neașteptat. Știa pe acea vreme foarte slab românește. Are să scrie poate întâmplarea fetei, trecută dela postul de vamă român, cei câțiva pași până în Bulgaria, cu care tinerețea lui, uimită de atâta frumusețe și stăpânire de sine bucureștene, ar fi vrut să schimbe vorbe cu un înțeles mai adânc. A descoperit prea târziu că tâlmăciul pe care și-l alesese, un ciorbăgiu de șaptezeci de ani, furat de acelaș fior, în loc să-i spue de el, îi spunea de sine, și făcea să petreacă o urechiușe ștregară de niște cuvinte fără dinți, în loc s'o facă să se oprească la suspinul cel de demult al unei inimi primăvăratice. S'au dus astăzi toate. Iovcov e de cincizeci de ani și povestește într'o cafenea întâmplări de care nu se mai știe și care sunt ca poamele neculese și uitate într'un pom. Mai târziu a stat ani de zile la București, într'o însărcinare la legația bulgară. Acum vorbește în limba noastră destul de bine și știe să spue de frumusețile parcului Carol și ale altor grădini dela noi. Are rude și pământuri în Dobrogea. Se gândește să vie pentru puțin timp la ele. Mi se pare un pic al nostru.

A doua zi am cunoscut pe alt scriitor bulgar, pe care eram dornic să-l văd. Era singurul, împreună cu Vasov, citit de mine din traduceri germane încă dinainte de războiu. Mi se părea că trebuie să fie un patriarh, cu o barbă spulberată, de sfânt bizantin venit pe la Ohrida întâilor capi de biserică bulgari, cu glasul rar și de tunet. Erau de vină anii și întâmpiările așezate ca niște nămeți între acest odinioară de poveste, care e vremea universitară din preajma lui 1914, și zilele cu desăvârșire schimbate de acum. Când prietenul lui cel mai bun și marele meu portar cu chei de argint în lumea bulgară, Alexandru Balabanov, l-a oprit în stradă și mi l-a pus în față: — Elin Pelin! m'am prins încercând să mă uit împrejur, ca să-l descopăr. Nu era însă nimic de făcut: acesta era și nu altul, un om aproape de vârsta noastră, a generației care a trecut de patruzeci de ani, roșcovan și aspru la față, cu câte un zâmbet incurcat în mustața tunsă, ca o farfurie tare de țară, cu o pasăre și o floare albă în smalțul strălucitor. Ne-am dus ca să mai sfătuim, în casa caricaturistului Bojinov, casă bulgară cum era să mai văd la pictorii Denev și Tanev, la poeta Dora Gabe. Popor de țărani, trăit mereu în realitățile de port și de suflet ale satului, suntem, și noi și ei, ma de grabă porniți să nu le vedem. Omul descopere întâiu lumea deafară și abia la urmă pe a lui. „Cunoaște-te pe tine însuși” și bețiile introspecției vin abia la

un sfârșit de cultură. Costov, autorul dramatic și directorul muzetului etnografic, îmi spunea, lucru pe care nu-l cred întemeiat, că desenul cusăturilor noastre, mai puțin îmbâcsit și țipător, s'ar datora mișcării începute de Carmen Sylva încă de-acum șaiszeci de ani pentru îngrijirea artei populare. Treceam pe dinaintea vitrinelor cu țărani parcă dela noi, și pe dinaintea Macedonencelor în flăcări de purpură și de aur, între care trebuie să se păstreze în traducere țărănească strălucirea de haine a curții bizantine, pe lângă uneltele vieții zilnice dela țară, cu atâtea numiri întru totul la fel cu ale noastre, și vorbeam în răgazul pe gânduri al popasurilor. O mișcare asemănătoare a început la Bulgari numai de scurt timp. Scriitorii întâiu, și artiștii mai de curând, pun în circulație, nu numai pitorescul, dar și starea de suflet și de cultură a vieții primitive sătești.

La Bojinov se oprește uneori și Regele, ca să trăiască în acest mediu bulgar, câteva clipe, din care iese o nouă inițiativă sau cel puțin o schiță de portret. Noi nu ne duseserăm decât pentru o ceașcă de ceaiu, într'o după amiază de iarnă cu întuneric timpuriu, dar farmecul lucra. Printre scoarțele, fotele, ciorapii și blidele țărănești, aproape de vatra bătrână, Elin Pelin arăta într'adevăr vechiu și de totdeauna, scurtat puțin în sine și cu gândurile în altă parte. Îi priveam numai câteodată și-atunci ochii noștri sclipeau, ca un răspuns. Apoi ne întorceam fiecare în uitările dinainte. Dela o vreme și-a descoperit dragostea de copii și versurile lui pentru ei l-au făcut popular în lumea măruntă ca pe un personaj de basm. Când se duce la sat, omuleții îl urmăresc pretutindeni, ca pe o carte mare cu scoarțe de om, și-i spun la spate cântecetele pe dinafară. Bojinov ia dintr'un raft un volum puternic și-l răsfoește încet, rezemat de marginea mesei. E cartea de aur scrisă de Elin Pelin și ilustrată de el. Noi n'avem ceva asemenea. Însă scriitorul se face și mai fără vârstă și neavea. Strofele lui sunt niște picurări de izvoarăș printre pietre sau un cântec de pasăre fără nume într'o vâlcea neumblată sau numai glasul de tăcere al pădurii care crește secular cu toți copacii ei, ceva al Firii, desfăcut de timp și fără scop. Din cele două sobe ale odăii, una s'a stins. Se face frig. Elin Pelin se trage lângă foc, în colțul cu mai puțină lumină. Începe să-l cuprindă întunerecul. Mă uit la el cum se duce. Și numai din când în când ochiul lui care mă caută, sclipește. Și-mi mai dă de veste că Șopul vrăjitor e încă între noi.

Într'un muzeu vechiu, din piața rotundă a Țarului liberator, am urcat într'o zi cezoasă, cu zăpada înghețată, ca să găsesc pe Costov. E un om puțin obosit, care începe să se miște încet. În neclintirea lui, din mijlocul țărănilor aduși din toate părțile Bulgariei și așezați aici pe lângă pereți ca să pue sub ochi oglinda etnografică a țării, uneori îl incurcă cu acest popor închipuț. Și poate tocmai atunci îl înțelegeți mai bine. El nu e un creator singularic vorbind numai în numele lui. Are nevoie de această împrejurare încheată din toți ai săi, ca să cutremure. Râde

împreună cu ei. Îi învălmășește în neașteptate situații comice, cu voia lor. Petrec, fără supărare, cu toții.

Marele lui succes din urmă, Golemanov, are ceva caragialesc. E redarea vieții politice bulgare de astăzi, cu desnădejdea ei de parvenire. N'am văzut-o, dar am văzut în schimb, într'o altă piesă pe Sarafof. Sarafof e interpretul neîntrecut al lui Golemanov, L-am văzut, și am înțeles fără să văd. Sarafof se nîmerește să fie, pentru noi, și fratele revoluționarului macedonean amestecat într'un cunoscut episod de acum treizeci de ani. Nu odată în Sofia numele sună unui Român, evocatoare.

Acesta e, dintr'o linie, Costov, autorul dramatic și omul. L-am urmărit și în afară de cadrul obișnuit, de scoarțe și de porturi, într'o adunare de alți scriitori sau într'o sală oarecare, la un ceas de noapte, o cafenea sau un restaurant. Nimeni n'ar fi ghicit în trecătorul spre o masă pe care o bănuiai de zece ani a lui, cam încenușat, cam străin, pe directorul de muzeu etnografic de-adineauri. Dar odată cu el umblau, pentru ochiul care nu le vede numai pe cele de afară, făpturi de umbră, proiecții de intrupări adânci etn'ce, tipuri și forme, o întreagă lume alături, îl înconjurau și îi călcau în pas. Era ca într'o beție sau ca într'un fum de cincisute de țigări. Lucrurile, în valul făcut de mergător, se amestecau și se ascundeau sau se desveleau năprasnic. Făceau să râzi. Trecea în visuri un autor comic. Vedeți acum ce are să fie în mâinile lui episodul furtului dela Mitropolie, de Bulgari sub ocupație, al Sfântului Dumitru. Știu că lucrează la el. Nu odată la Sofia arta ne află.

Dela Costov la Nemirov e un salt. De vârstă, poate sunt de aceeaș, în jurul lui cincizeci, dar unul e un Bulgar din munte, pe când celălalt arată mai degrabă a Arbănaș înalt și drept, cu ochi albaștri bun vorbitor, lumeț. Își scrie cartea din urmă din trilogia lui de române, mai mult plângând. Frunze de romantism i-au căzut din copacii toamnei pe creștet.

S'a născut în Turtucaia, după alți copii, cari le-au murit acelorași părinți. Atunci el a fost aruncat în drum. Ochi iubitori pândeau din ascunzătoare. Un pescar român a venit din jos. A venit cu prăjina de plasă pe umăr, l-a văzut și s'a dus. Dar nu s'a dus departe. S'a întors îndărăt, s'a mai uitat la el odată a dat iară să plece și pe urmă s'a aplecat și l-a luat, cu un: „Hai, noroc!” Pescuise un om în drum în ziua aceea. Numai că atunci părinții au ieșit de pe unde așteptau, și l-au îmbrățișat. Era nașul soartei. Cobeia se spărsese. Copilul acesta avea în sfârșit să le trăiască.

Legăturile de suflet cu Românii aveau să se păstreze și mai târziu, în Ruscuc, unde s'a așezat și a trăit un timp, cu numele lui adevărat din tinerețe, Haralambiev. Nemirov e un pseudonim literar, Fără-Pace, ca o a doua încercare, după aceea din pruncie, de înșelare a ursitei. Unchiul era un lăutar vestit, care cânta la București, poate în vreo lăutărie ca aceea a lui Ochi Alb, cunoscută din acuarelele de pe la 1870

ale lui Sztamari bătrânul. În al doilea roman al trilogiei, „Intăile brazde” e descrisă această viață. L-am auzit pe scriitor, care nu știe românește, cântându-mi fără nici o greșală, cânte, de-ale noastre, de pe vremuri, care vor fi răsunaț cu aceleași suspinuri, prin saloanele boerești sau prin crângurile dela Herăstrău. O Românie de-acum patruzeci de ani, și mai de mult, tremura într'o odaie de taifas dela Sofia. Tremură și prin cartea scriitorului, din care cine știe dacă vom lua vreodată cunoștință.

Dora Gabe, poeta dobrogeană, ne-a chemat la ea, dintr'un alt capăt al orașului, cu telefonul, supărată. Trăisem o săptămână în aceleași locuri, fără s'o caut. Cunoștința noastră neașteptată, acum câțiva ani, în alte țări, trebuia înoită

Casa era așezată bulgărește. Am primit ceaiul la o măsuță joasă, care nu era măsuță, ci un fel de mangal sau căldărușă ciudată de aramă, acoperită cu o tipsie mare. Divanul sta așternut cu chilimuri vechi. Te-ai fi așteptat la cafele turcești cu aburi și, prin ochii închiși, la zângănit de hangere. Căutam, cu răutate, ca o disonanță în acest mediu făcut, și voit anacronic, telefonul.

Scriitoarea se schimbbase, de când o știam. Era atunci obosită și cu o spaimă în ochi, cari astăzi sunt catifelai și gânditori. Fenixul, pasărea egipteană a

lui Herodot, cea cu învierea din cenușă, era sigur de genul feminin. Poezia s'a înfrățit și ea rotindu-se pe aracii copilăriei sub un nou soare. Dela amintirile dobrogene în sfărâmarea unor scurte poeme în proză, până la strofele acestea, care sunt și nu sunt pentru copii, o inimă a învățat multe. Ea a rămas duioasă și subțire ca o ceașcă de porțelan. Nu pot s'o ascult sau s'o privesc, în feminizarea ei căutată, spre gingaș, incolăcire și mângâere, fără să văd alături pe cealaltă poetă lirică, Elisabeta Belceva, cu pseudonimul răsunător de Bagriana, hotărâtă, cuceritoare, zâmbind din gura cu dinți puternici, fără răs, cu toți dinții, ca o muscătură în vânt, de încercare sau din obișnuință. Strofa celei dintâi vibrează ferit ca o ceașcă de porțelan, pe când strofa de patimă a Bagrianei rupe veșminte și sparge porți, ca să iasă goală în lume. Ajung amândouă, dar una cu pașii mici, de pasăre care și-a legat aripile, puțin semitic și cu otrăvuri ascunse, pe când cealaltă, turanic și exploziv, cu salturi mlădioase de mare felină.

Dora Gabe imi variază în vreo cinci cărți ale ei tot atâtea dedicații pe când eu văd răsul cu dinții ascuțiți al celeilalte. Ceaiul se răcește, în ceașcă. Portrete de morți privesc din pereți. Poezia bulgară își ține plecate, fără bătae și atente, pleoapele cu gene lungi.

EMANOIL BUCUȚA

THOMAS MANN

ECHILIBRUL ponderat al burghezului conștient de sine și de misiunea spirituală și civilizatoare a Europei—aceasta e teama de predilecție a lui *Thomas Mann*, care a primit, în anul acesta, „cu unanimitate de voturi” cea mai de seamă distincție literară, Premiul Nobel. Nici un alt scriitor al Germaniei de azi nu l'ar fi meritat mai pe drept. De data aceasta, înaltul juriu din Stockholm s'a putut feri de acele gafe, prin efectele cărora au fost premiați altă dată scriitorii de mâna doua ca Paul Heyse, Karl Gjellerup, Yeats, Rabindranat Tagore și Grazia Deledda. Căci Thomas Mann, e fără îndoială, un puternic prozator de cea mai nobilă speță și mai mult decât atât: scriitorul cel mai reprezentativ al lumii moderne germane și un european dintre cei mai proeminenți. Opera lui artistică și constructivă în sensul unui nou umanism european clădit pe forțele cristalizate ale trecutului, depășește cu mult domeniul literaturii, domeniul artei abstracte. Thomas Mann e unul dintre cei mai rari umaniști ai timpului. E artistul rafinat și nespun de clasic în întreaga lui ținută, a nuvelei „Der Tod in Venedig”, e autorul celui mai internațional dintre romanele ultimelor decenii, „Der Zauberberg” și tot odată democratul republican, care a găsit convingătoare cuvinte de laudă pentru „Tatăl Ebert” și care, ca și fratele lui, *Heinrich Mann*, s'a impus pentru o cât mai strânsă legătură culturală între Franța și Germania. El e omul datoriei, ori de câte ori se ridică voci în jurul chestiunii supreme: coesiunea spirituală a continentului nostru. E oare de

mirat atunci faptul că întreaga opinie publică a Franței a salutat cu entuziasm știrea că Thomas Mann, autorul lui „Pariser Tagebuch”, a ajuns laureat al Premiului Nobel? Dacă un eseist european a reușit să realizeze în scrierile lui un program suprem de politică culturală, atunci și acesta a fost autorul tristului roman al „decăderii unei familii”, autorul lui „*Buddenbrooks*”. Evoluția spirituală, prin care a trecut într'o ținută exterioară întotdeauna liniștită și suverană, l'a dus dela izolarea individualistă a unui prozator îngrădit de propriile-i mijloace și de probleme stinghere, până la o afirmare puternic interiorizată față de comunitate, față de unele largi ale structurii sociale, față de tot ce e cu adevărat european.

Opera lui Thomas Mann e un complex larg și foarte variat, cu toate că prezintă un caracter unitar și pecetea sigură a unei voințe, care și-a știut rostul de la început. Fanatismul subtilului prozator n'a cunoscut decât ținte dintre cele mai grele. Deseori a fost comparat, cu C. F. Meylar și cu Gustave Flaubert. Omul acesta din zilele noastre, care trăește în anii de isbândă a radiofoniei și a cuceririi aerului, scrie tot atât de încet, tot atât de dificil ca sihastrul uriaș dela Croisset. Dela el a emanat și părerea cea mai justă despre scriitorul conștiincios După Thomas Mann scriitorul ar fi „un om căruia scrisul îi cade cel mai greu”. În ce privește însă viața exterioară, germanul e cu totul altul decât singuraticul Flaubert. E omul societății, care nu se ferește de apropierea politice, e că-

lăuza etică a două generații, e un orator sărbătorit, deși nu e nimic mai puțin decât orator. [Discursurile lui sunt minunate exemple de proză dinamică, dar suveranul scriitor nu dispune de organul și de verva necesară spre a le transmite publicului. De abia apariția în volumele clasice ale ediției complete editate de S. Fischer justifică, în întregime, ținerea acestor discursuri și conferințe.

Lipsa unei imaginații bogate conturează dela început structura prozaică a marelui romancier nuvelist și eseist. În anii din urmă, după apariția formidabilei compoziții a „Muntelui vrăjit”, eseistica pare a lăsa chiar nuvela și romanul cu mult în urma ei. Și câtă eseistică umanistă se desfată însuși în „Zamberbeg” și în cele câteva fragmente publicate din noul roman „Joseph”?

Cel ce a scris minunata proză cristalină, a nuvelei „Tristan”, discursul despre „Goethe și Tolstoi” susținut de avântul calm al unui simțământ nobil pentru esența umanității, e totodată europeanul sobru și delicat al „Jurnalului Parisian”. Pentru poporul german și pentru primele decenii ale secolului nostru, numele lui Thomas Mann reprezintă cu mult mai mult decât acela al lui Gerhart Hauptmann, și el laureat al Premiului Nobel. Căci figura lui Mann, apariția ei în haosul prefacerilor de după marele război, înseamnă o cheazășie pentru balanța spirituală a Apusului. Ținuta lui nu e îngrădită de orizontul operii. Pentru contemporanii germani, fiul acesta al unui senator din vechea cetate hanseană Lübeck și al unei mame de sânge creol, e cel mai bun mânuitor al limbei germane, alături de Rudolf Borchardt și Wilhelm Schäfer, și trebuie considerat drept solul conștiințios al mentalității celei mai sănătoase, care a pătruns dezvoltarea Germaniei noi, dela falimentul monstru al războiului și până la fortificarea sigură a Republicei. Toată opera lui e un foarte cumpătat manifest pentru o cât mai trainică organizare sufletească. Soarele lui Goethe se așterne și peste ideile lui Thomas Mann. Înțeleptul dela Weimar apare din când în când în slova urmașului târziu.

De aceea autorul atâtor discursuri, scrise numai pentru a mulțumi „chemarea zilei” — ultimul său volum de esuri și discursuri poartă semnificativul nume „Die Forderung des Tages” — se complace mai mult în admirația lui Flaubert decât a lui Dostoievski, se apropie mai mult de Conrad Ferdinand Meyer și Theodor Fontane și de eroii lor mai mult sau mai puțin monomani, de cât de sufletele rusești, în care strigă alte zeci și mii de suflete. De aceea e admiratorul caracterelor organizate, nu al „insuflețitorilor”. Și pentru el „Frații Caramazov” sunt solii fatali ai declinului omului occidental, pe care romancierul îl susține, văzând în echilibrul burghezimei, în fortificarea societății după principiile democratice, mijloacele cele mai puternice pentru menținerea clarității în judecata arbitrilor internaționali, ce nu va face cu puțință o rupere a stăvilarelor sociale din pricina unei năvăliri neașteptate a turburărilor anarhice.

Thomas Mann a povestit de multe ori cu câtă greutate scrie neîntrecutele lui pagini de proză densă și ritmică, în care locul acțiunii e de obicei schițat numai pentru a permite o mai precizată dezvoltare a conflictului omenesc. Nu odată conflictul se numește: luptă interioară între pornirile individualiste, izolate ale artistului și legile societății, din care face parte. Nu odată artistul burghez Thomas Mann a preferat să treacă de partea burghezului. E chiar îndrăgostit de atmosfera limpezită ce trăește în societatea hanseană. Se simte mai bine aproape de un „joli bourgeois à la petite tache humide”, decât alături de vre-o alură de artist, elin născocită și expusă. În arta lui orice nuanță e castă, e nobilă și — înainte de toate — reținută. Nici un gest de prisos, nici o aluzie, care ar putea să lipsească. Mann creiază pe platforma ce mai largă a vieții și totuși nu s'a hazardat niciodată prea departe. Dimpotrivă. Cercul a fost atâtea vreme strâns în jurul persoanei lui proprii dar s'a adâncit, fără de excese, fără de cuvinte ușor pronunțate. Însuși existența artistului i se pare deseori suspectă și de aceea nu se ferește de loc s'o ironizeze, să-l declare cu desăvârșire neaport pentru învingerica greutăților celor mai firești ale societății. (E tema celor două nuvele, traduse în românește: „Tristan” și „Copilul minune”). Un umor subtil pătrunde, ca la Thackeray și la alți prozatori englezi din secolul trecut, prin atâtea falduri mari și mărunte ale vieții, iar ironia nu se dă înapoi, nici când se întâlnește cu moartea, ca în atâtea pagini ale romanului „Der Zauberberg”, al cărei acțiune se petrece într'un sanatoriu izolat de tuberculoși, de pe una dintre ridicăturile localității elvețiene Davos, unde mii de bolnavi din toate țările Europei formează un fel de republică aparte, ce-și are și nevoile și legile și obiceiurile ei.

După cum am relevat, ilustrul prozator e stăpânul unei imaginații destul de restrânse, care nu vrea să cuture distanțe prea mari, dar care reușește să stabilizeze imaginea în cuvinte limpezite, liniștite. Tocmai imaginația aceasta restrânsă l'a determinat, de atâtea ori, să nu încerce călătorii prea forțate ale gândurilor și să rămână cuminte la elemente autobiografice, la zona exterioară a burgheziei, în care apariția artistului intervine ca un fel de mică nenorocire, a făcut din el un mare stilist, care, scriind cinci cuvinte, o singură propozițiune, de captivant și de recunoscut prin densitatea organizată a stilului. *Benhard Diebold* l'a caracterizat perfect pe *August Strindberg* în două cuvinte: fabula biografică. Cred că aceleaș cuvinte se potrivesc de minune și pentru Thomas Mann, care în cel mai vestit dintre romanele lui, n'a făcut în fond altceva decât să povestească istoria familiei lui, preschimbându-i numai numele în acela de „Buddenbrooks”. În toată opera lui, fondul principal și hotărâtor al acțiunii rămâne fabulă biografică,

Luptătorul Mann e solul unei idei umanitariste, ce n'are nevoie de confesiuni gălăgioase pentru a fi crezută. Rana-i e totodată dulceața tainică a vieții. E

un gentleman serios îmbrăcat, tatăl destul de supărat al unor copii, care n'au moștenit talentul și seriozitatea părintelui și care se expun cu pretenții de scriitori și actori în fața publicului german ce-i în'ură în aceeași măsură în care laudă autorul celor mai neperitoare romane germane din primul pătrar al secolului nostru. Conștiinciozitatea e minunea cea mai rară în scrierile acestui mare european, care, pornind de la Schopenhauer, Nietzsche și Richard Wagner, a recunoscut că liniștea cea mai rodnică crește în jurul figurii lui Goethe. De la Wagner a împrumutat ideea „Leitmotivului“, pe care a transpus-o în literatură, dela Goethe a învățat — o scrie însuși într'o prefață la romanul „Die Wahlverwandtschaften“—felul cum se poate lărgi cadrul interior al intuiției, fără o prea vădită intensificare a mijloacelor în afară.

Ultimul său roman, „Der Zauberberg“, e o oglindă a Europei ce-și caută echilibrul, ferindu-se de psihologia destrămoătoare a lui Tolstoi. Chiar dacă ar fi scris nu mai această carte, Thomas Mann ar rămâne o figură reprezentativă a secolului, căci opera aceasta de proporții cu totul neobișnuite înseamnă polul opus lui Dostoevski, înseamnă idealizarea poetică a principiilor fiziologice. În „Zauberberg“, autorul ne-a dat imaginea unei „anatomii lirice“, care ne deschide ochii spre atâtea zări încă necunoscute, ca și spre ținta misiunii omului apusean. Pe „muntele de vrajă“, un german tânăr, Hans Castorp, „om obișnuit“, de care pare oarecum îndrăgostit autorul, mângâindu-l cu epitete discrete, devine intermediarul dintre un evreu, un italian uma-

nist, un olandez și o rusoaică. Nici unul dintre ei nu câștigă partida marelui joc al vieții, dar recunoașterea atâtor fericiri și dureri firești devine încetul cu încetul platforma unei „existente nici decum importante“, prefăcându-se apoi, ca prin vrajă, într'o poartă uriașă, ale cărui aripi se deschid larg spre nemărginire, se deschid pentru cei învinși. E așa dar ceace se numește de obicei un „Bildungs roman“ un roman educativ, care poate sta cu cinste alături de celălalt „Bildungs roman“ al germanilor, „Wilhelm Meister“. S'a spus cândva că, Mann ar fi întreprins nespuse de însemnată faptă patriotică, prezentându-l pe Hans Castorp Europei, tocmai fiindcă figura lui reprezintă cea mai interiorizată și cea mai nepretențioasă specie de german, din câte cunoaște literatura modernă. Noi credem că fapta lui a fost și patriotică și umanistă, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, și ne place să confundăm ținuta eroului, a acestui „frumos burghez“ tuberculos, cu aceea a tineretului de pretutindeni, dornic de o aprofundare omenească a creșterii lui.

Decernat lui Thomas Mann, Premiul Nobel pentru literatură a recăpătat ceva din prestigiul lui de altă dată. Premiul ca atare nu ridică nivelul valorilor de acum create, dar e onorat, e ridicat la un rang mai înalt, fiind pus în legătură cu numele unui mare prozator și ilustru european. Înțeleptul umanist n'a avut de câștigat prea mult de pe urma premiului, instituția lui Nobel ne-a dovedit, însă că, chiar după foarte multe gafe, tot ar mai putea reuși să se regenereze.

OSCAR WALTER CISEK

C R O N I C A L I T E R A R Ă

OSCAR WALTER CISEK

CÂND, în primăvara trecută, *Deutsche Rundschau*, una dintre cele mai mari reviste germane, publica întâia navelă, *Tătăroaică*, a lui Oscar Walter Cisek, Emanoil Bucuța a scris aici cuvinte însuflețite, de salut, pentru noul scriitor de limbă germană ivit dintre noi. Peste câteva luni editura Gebrüder Enoch din Hamburg îi da la lumină volumul de cinci nuvele, intitulat cu numele celei dintâi: *Die Tatarin*. Iar critica, unde Cisek nu avea nicio legătură, făcea din necunoscutul de ieri un artist consacrat. Puțin a lipsit ca premiul Kleist să-i încunune pe deplin fruntea. Isbânda aceasta fulgerătoare, într'o literatură unde se tipărește enorm și unde scrisul mediocru n'are căutare, are o singură taină și o singură forță: talentul nou și original care se impune răspicat și masiv, fără să mai fie nevoie de pregătirile din culise ale reclamei.

Noua ipostază de novelist a lui Oscar Walter Cisek a fost și pentru noi, cari îl frecventăm aproape zilnic de zece ani, o revelație. Omul e mult în prietenie, puțin în vorbă și discret cu ale sale. Întâia oară ne-a

vorbit cu încredere despre viitorul novelist marele Theodor Däubler, care-i cunoștea o parte din ascunsele manuscrise. Sânt vreo patru cinci ani deatunci. Cititorii noștri cunosc și prețuiesc pe redactorul cronicei plastice care, cu exactitate matematică, a lămurit în paginile *Gândirii* evoluția picturii și sculpturii românești de după războiul Bucureștean de origine, dar școlit nemțește, Oscar Walter Cisek a învățat româna târziu și lucrul se simte uneori într'o întorsătură de frază, într'o dibuire de termen; dar ceace ne măgulește este că această însoțită limbă a patriei noastre și a lui o mănuieste totuși mai frumos decât mulți publiciști cari o știu din leagăn. Pentru ea, pentru propagarea literaturii noastre, el a pus o trudă îndelungată și exemplară de tâlmăcitor. Aproape nu e poet sau prozator român care să nu fi fost înfățișat de el și de tovarăsa lui de viață, Doamna Cisek, cititorilor de limbă germană. Un minunat interpret, pasionat și nobil ca un artist de sânge. Dacă se va ajunge vreodată la acea epocă de perfectă cunoaștere reciprocă între popoare, pe care

visează să se întemeieze splendida utopie paneuropenistă, Oscar Walter Cisek, în ce ne privește, va trebui pomenit ca un premergător. Alții visează, el e dintre cei cari realizează. Alții se doresc europeni, el este un european în sensul noii doctrine. În orice caz, meritul lui de-a fi sfâșiat pentru lumea germană zăbranicul obscurității ce învăluie soarele rămânesc e fără preț.

Europenismul acesta spiritual se regăsește, de altfel, spațial, ca o trăsătură distinctivă a volumului de nuvele. întâia, *Tătăroaica*, e un magnific tablou al Balcicului; a doua, *Despovârare*, după toate semnele, o halucinantă evocare a Bărăganului toropit de arșiță; a treia, *Vara descătușată*, peisagiul unui orașel maghiar; a patra, *Joc în soare*, un document al mahalalei bucureștene; iar ultima, *Oglinda cea nouă*, un film al vieții napolitane. Oriunde descinde, fantazia creatoare a scriitorului se simte familiară prin aderentele la specificul vieții locale ale unei remarcabile intuiții. Alt peisagiu, alt pitoresc, altă atmosferă, alți oameni, alte moduri de a fi, de a vorbi, de a reacționa. Și totuși, cartea aceasta, atât de îndrăzneată în libertatea alegerii subiectelor, nu e o arcă a lui Noe și nici un conglomerat de muzeu etnografic. După ce ai întors cea din urmă filă, înțelegi cum crește dinnapoi și de pretutindeni o concepție unitară, — suverană, cum ar zice Cisek, — care a gândit o și a construit-o astfel. O unitate în varietate, — nu numai de formă și de stil, ci de idee. Pitorescul acesta, atât de felurit și de violent colorat, e numai un vâl pestriț al Mayei sub care zace una și aceeași realitate, dezolant de monotona, dacă voii; o serie de variațiuni pe aceeași temă, propusă conștient și urmărită programatic. Cea mai mare putere a artei lui Oscar Walter Cisek cred că stă tocmai în această îndemănare, prea puțin obișnuită, de a minți pe cititor cu amănunte pitorești ca să-i desvăluie, abia la sfârșit, gândul întreg, unul și același în toată cartea.

Gândul acesta e curent astăzi în literatura germană, El se ține de revelațiile subteranei omenesti, ale freudismului. Prin el, Oscar Walter Cisek e perfect contemporan cu confrății, mai glorioși sau mai puțin glorioși, din Germania. Urmărind problema instinctului primar al sexului, Cisek îl intrupează în personajii obscure, primitive, rudimentare, bucăți rupte din viața uriașă și inconștientă a naturii, neșlefuite încă de lamele tăioase ale reflecției. Ele apar, aceste personajii, ca niște somnambuli — cuvântul revine des pe multe pagini — purtate și imbrâncite înainte de puterea oarbă ce se cere, orbește, îndeplinită. Ele trăiesc sub puterea impulsului primar, nu-l înțeleg, nu-l gândesc, și nici nu caută să-l înțeleagă sau să-l gândească. Sânt simple instrumente, sânt jucării duse prin lume de forța căreia nu știu să i se împotrivescă. Drept vorbind, instinctul acesta ce-și proclamă în orice moment suveranitatea e mai mult voință schopenhaueriană decât freudism. Personajile lui Cisek sânt femei: Muhibe tătăroaica, Rahela ovriceuța botezată, Sofica bucureșteanca, Eleonora

și Lucetta italienele. În alegerea lor e iarăși un gând programatic. Naturi feminine, deci pasive; femei din popor, deci sustrate eventualității reflecțiunii la care ar obliga un grad de cultură oarecare: bucăți de natură nealterată, inconștientă. Biete animale imbrâncite în căutarea perechii de instinctul atotputernic.

Ceeace caracterizează încă aceste personaje este nu numai somnambulismul — lipsa conștiinței de sine, — ci, deasemenea, lipsa conștiinței păcatului. Când desnodământul fatal s'a întâmplat, — cuvântul e la locul lui, — nu apare în sufletul lor nici părerea de rău, nici căința, nici mustrarea. Totul se petrece în seninătatea imobilă a lucrurilor menite să se întâmple cu necesitate. Ca hrănitul, ca adăpatul, ca respirarea aerului. Scriitorul nici nu insistă asupra acestui desnodământ; îl tratează în câteva cuvinte. Și aceasta e marea decență a cărții, care nu conține nimic trivial sau pornografic. Ceeace interesează sunt multiplele meandre ale jocului la care victima e supusă de puterea instinctului și purtată spre desnodământ. Deaceea, sentimentul etic hrănit de lectură este o intensă compatimire pentru Muhibe, pentru Rahela. Și aceasta e umanitatea cărții, trezită, prin contrast, de animalitatea eroinelor, castă fiindcă e inconștientă.

Gândindu-mă cu care scriitor român l-aș putea asemăna pe Cisek, mi-a venit în minte Gib I. Mihăescu. Dar asemănarea nu e decât aparentă. Eroii lui Gib Mihăescu au conștiința clară a păcatului, Îi săvârșesc tocmai fiindcă știu că e păcat și această știință le intensifică voluptatea. Mobilul acțiunii lor e o perversiune morală. Eroinele lui Cisek n'au ajuns la această conștiință și nici nu poate fi vorba de o voluptate, ci numai de o necesitate a firii. Eroinele lui se confundă cu natura; nu sânt nici morale, nici imorale, ci amorale :

*Un instinct atât de van
Ce le vine și la pasări de vre-o două ori pe an*

O singură dată apare fenomenul conștiinței morale în povestirea *Despovârare*, când vagabondul din Bărăgan, după ce a impușcat pe cellalt, e cuprins de o nesfârșită milă la spectacolul sângelui vărsat și al chinurilor, și-l poartă zile după zile în spate prin arșița pustie, până când inebunește. Sunt pagini halucinante, de o profundă și stranie emoție. Și o dovadă în plus a unghiului moral din care e privită viața condensată în această carte.

Să subliniem încă un amănunt semnificativ pentru concepția unitară a nuvelistului. Acțiunea celor cinci nuvele se desfășoară vara, în cadrul naturii, sub dogoarea biciuitoare a soarelui. Cer de Balcic însoțit, cer de Bărăgan însoțit, cer de București însoțit, cer de pustă maghiară însoțit, cer de Neapole însoțit. Pământul infierbântă tălpile, arșița dospește trupurile, instinctul e metal înroșit în jărat. Pretutindeni natura colaborează cu inconștientul și cufundă pe om, toropit, în marea fierbere fizică. Pentru descrierea acestor veri

inflăcărare, Cisek are o paletă de colori violente și variate la nesfârșit. Balcicul, în deosebi, e văzut în tablouri magistrale. De când Iser a descoperit acest colț de exotism oriental, pictorii noștri s'au încercat pe rând să-i pună soarele, stâncile și marea în cadre. Am urmărit tot ce s'a pictat deacolo în ultimii zece ani. Descrierile din cartea lui Cisek întrec orice zugrăveală. Lupta Muhabei în barcă, pe mare, cu peștele, e ca o viziune rubensiană de orgie fizică, iar fuga ei cu copilul, pe mângăruș, în besna nopții și a necunoscutului, are nu știu ce aer de legendă biblică, în sensul în care Ion Pillat năzuie să transfigureze Balcicul în versurile sale recente. Sunt imagini care domină și urmăresc strălucind de departe, târziu, după

lectură. Cisek a debutat în revistele germane ca poet expresionist. Unele poezii le sale îmi sună și azi în auz, ca acea muzicală, dezolantă și neuitată *Wüstenei* publicată în revista *Klingsor*. În proza lui de azi, elastică și succulentă, n'a rămas nici urmă din silniciile de rigoare ale expresionismului de acum câțiva ani. Dar a rămas întreg un poet cu respirația larg dezvoltată.

O carte ciudată această *Die Tatarin*, bătută de o lumină orbitoare, dar o lumină care toropește și pârjolește: spectacolul omului înfrânt de instinct. Și peste tot, strecurat pe nesimțite pe sub tufișurile verzi ale artei sale, firul unei înalte intelectualități.

NICHIFOR CRAINIC

C R O N I C A P L A S T I C Ă

LUCIAN GRIGORESCU

PUȚINI sunt artiștii care nu fac concesii, puțini își merită acest nume, atribuit dealtminteri cu mare ușurință tuturor industriașilor penelului. Între cei puțini și în primul rând al lor, suntem îndemnați să subliniem numele lui Lucian Grigorescu, a cărui atitudine de intransigență față de cerințele publicului și față de sine, poartă o valoare morală și propagă un exemplu binefăcător. Când scrupulozitatea pictorului înconjură ispitele pe care i le scot în cale cerințele gustului comun, ea nu îndeplinește decât o funcție disociatoare absolut necesară în dezvoltarea normală a unei personalități artistice. De cele mai multe ori însă îndărăjirea artistului se întoarce împotriva-i, creind dificultăți în drumul spre expresie urmat de temperamentul său artistic, inzestrat de fire cu multiple însușiri. Atitudinea aceasta traduce activitatea extremă a spiritului auto-critic, potențată la Lucian Grigorescu până la limita de unde însușirile firești pot tot atât de bine să se anuleze sau să își aproprie, încorporate unui sens artistic inobilat, o strălucire nouă și consistența obiectivității.

Vom spune, așa dar, fără teama de a fi rău înțeles, că arta lui Lucian Grigorescu trece printr'o criză. Ea durează de mai mult timp, iar expoziția actuală nu face decât să înmulțească punctele de vedere din care poate fi privită, indicând un număr mai mare de soluții posibile pentru depășirea ei. Elementele picturii sunt trecute de Lucian Grigorescu prin filtrul celei mai inverșunate analize, tinzând la degajarea însușirilor proprii de expresivitate, în raport cu formula temperamentului său artistic. Cu alte cuvinte, artistul ne pune în prezența nu atât a unei expresii picturale desăvârșit organizată, cât a câtorva calități de pictură, extrem de prețioase, ce ar urma să se integreze mai târziu felului său propriu de a picta. De aci reese și intelectualitatea aleasă a artei lui Lucian Grigorescu,

interesul ce-l arată dezvoltărilor logice ale metodei, fără considerația rezultatului, care poate rămâne și numai provizoriu.

Intelectualitatea pictorului își află un indiciu sigur în tratarea uneori lineară a culorii, deprinsă probabil dela pictorii francezi ai secolului al XV-lea. În unele peisagii dela Cassis, pictorul sprijină configurația fragmentului de natură pe profilul simplificat la extrem al câtorva ritmuri lineare. Culoarea însăși se profilează în contraste grafice, verdele peisagiului alternând de cele mai multe ori cu albul arhitecturii. Puritatea la care ajunge această dezvoltare lineară a planurilor de culoare atinge fură greș subtilitatea artei de alb și negru, ritmica devine aproape un program de ritm, cu valoare de sine. Aceasta se întâmplă și în compoziția intitulată „Concert”, atât de singulară, altminteri, în ansamblul expoziției. Îndepărtarea oricărei perspective din cuprinsul acestei pânze vorbește tocmai de sensul abstract pe care îl urmărea pictorul, în vederea izolării intențiilor de grafică a culorii, ce se cereau afirmate. Nu trebuie să ne înșele apariția, pentru întâia oară în pictura lui Lucian Grigorescu, a figurației omești. Asceza chipurilor înfățișate de el în „Concert” este în deplin acord cu stilizarea abstractă, intelectuală a culorilor, ori cât de cald ar fi timbrul lor.

Contrastând cu aceste aspecte ale expoziției, tehnica lui Lucian Grigorescu ne apare, în câteva peisagii, mai suplă, interpretarea materiei căpătând o orientare precisă spre jocul cel mai degajat al picturii. Astfel sunt câteva gouache-uri, în cari flexibilitatea materiei picturale înregistrează un plus considerabil pentru dezvoltarea de aci înainte a virtualităților artistului. Ele introduc pentru întâia oară o atmosferizare amplă în cuprinsul artei, altminteri atât de frustă a lui Lucian Grigorescu.

Între aceste două extreme, pictorul stabilește în câ-

teva peisagii urbane, un just echilibru. Ni se pare că cifrul viitoarei sale evoluții poate fi descoperit aici. Culoarea nu se mai mărginește la o amabilă enunțare, ci construindu-se pe sine construște forma, în timp ce pretextul oferit de fragmentele de natură nu se mai lasă redus la numitorul comun al unei ritmice lineare, cu încântări numai pentru spirit. Acum o tensiune o-menească, apropiată, frământă materia picturală, evocând la viață puteri amorțite, ce se dovedesc eficiente. Totul înrăurește constructiv, determinând sinteze plastice, desăvârșit închegate în aderența reciprocă a ele-

mentelor formale și coloristice. Cât de mult stadiul preliminar, al căutărilor, a condiționat totuși nivelul înalt al acestor realizări, o arată stilul degajat și nobil, evident în cele câteva peisagii urbane. Lucian Grigorescu a justificat astfel ca argumente noui interesul ce se îndreaptă tot mai mult spre un motiv compromis de nenumărate fabricate sentimentale și primitiviste. Peisagiul bucureștean capătă o valoare de circulație inedită, iar pictorul pare să-și fi deschis prin el o arteră de comunicație spre domeniul jinduit al rodniciei.

CÉLINE EMILIAN

SCULPTURA românească socotește un nume în plus. Talentul plin de frumoase promisiuni al d-nei Céline Emilian desvăluit în ultimii ani amatorilor de artă prin bucăți izolate expuse în cadrul Saloanelor Oficiale, se dovedește autentic și se definește organic la lumina celei dintâiu expoziții personale pe care o întreprinde artista. Desigur înfățișarea artei sale nu realizează imediat o impresie unitară, dar pentru privitorul atent felurimea aspectelor va căpăta curând tâlcul unei unități profunde.

Credem că înțelegerea stilului personal al artistei suferă, prin confruntarea silnică, — devenită obligatorie în critica noastră, — dintre arta feminină a d-nei Céline Emilian și canonul constructiv, afirmat ca un crez suprem de către marele ei dascăl, *Emile Antoine Bourdelle*. Fără îndoială, meșteșugul l-a învățat artista noastră de la el, spiritul chiar în care sunt concepute o bună parte din portretele expoziției de la „Cartea Românească” ne este familiar din frecuentarea lui Bourdelle, stăruesc ici colo o sună de vestigii din învățătura primită dela aceasta. Dar apropierea se oprește aici. Dozajul de realism și stil este cu totul altul în lucrările pe care ni le înfățișează d-na Céline Emilian.

Ceeace distinge stilul acesteia de stilul inrudit al marelui sculptor francez este o preocupare mai pronunțată pentru decorativitate și sensul cu totul inedit al culorii. Sunt acestea, firește, aporturi ale feminătăței, și un cronicar atent este obligat să țină seamă de ele întru cât concurează la o expresie proprie și determină particularitățile unui stil de sine stătător. Cele două însușiri distinctive pomenite mai sus apar și astăzi în opera artistei, chiar atunci când la baza înfăptuirii stă severitatea unui gând constructiv. Ele ni se înfățișau anii trecuți în figurinele mici de bronz sau terre-cuite ca o teoretizare amabilă a însușirilor firești, de care dă dovadă artista.

În aceste exemplare de artă minoră, culoarea nu

însemna adeseori numai o aptitudine, ci era exprimată direct, urmând exemplul figurinelor de Tanagra și al statuarei etrușce. Resursele de culoare descoperite în prefacerea la temperaturi ridicate a pământului ars, căpătau astfel prin alăturarea arbitrară a altor culori, o expresivitate nouă, aproape stranie. Și astăzi nota aceasta este subliniată într'un portret feminin conceput după canonul bourdellian dar apropiat privirii noastre prin câteva invenții picturale precum și reagul de măgele vopsit verde, ceeace contribuie la atmosfera de intimitate, atât de străină în genere sculpturii. Elementele decorative abundă și ele, ori de câte ori amănuntele realiste pretind să fie centralizate în sensul unei stilizări largi. Ne ispitește o apropiere între formula decorativă a figurinelor de odinioară, cu faldurii vestmintelor supuși în alcătuirea lor unei legi de simetrie și stilizarea portretelor ultime, a căror decorativitate ascultă de aceeași lege și trădează aceleași particularități. Firește, aceste lucrări din urmă înregistrează o ascensiune apreciabilă și se subsumează sensului arhitectonic, afirmat de Bourdelle. Ele măsoară știința puțin obișnuită a d-nei Céline Emilian, arată la ce ne putem aștepta dela tehnica sa și indică o atitudine bărbătească, în concordanță cu programele constructive ale timpului. Însă însușirilor native ale artistei sunt diferite și resursele din cari va porni să se desfășoare dinamica ascensiunii sale sunt cuprinse în diagrama formulată mai sus. O pildă care înseamnă un început de verificare aflăm în abordarea de către artistă a basoreliefului, ramură a artei așezată între sculptură și pictură, folosind suprafața plană drept fond al desfășurării de viață și ca o teoretizare a decorativului. Basmele noastre formează subiectul acestor basoreliefuri. Alegerea nici nu putea fi mai bună întru cât prin definiție basorelieful povestește, iar felul stilizării sale e propice atmosferei fantastice, ce se desprinde obișnuit din ele.

AUREL D. BROȘTEANU

D R A M A Ș I T E A T R U

T A B L E T E

NICAERI nu se câștigă mai cu greu pasul pierdut, ca în timpul stagiunilor în curs! Fără a putea fi urmărite în toate cotiturile lor, repertoriile au alunecat rând pe rând, încât astăzi se strâng însemnări abia adâncite.

„*Maior Barbara*” a lui *Bernard Shaw* a trecut cu un stăruitor succes, în excelente condițiuni. Piesa a-cesta tip, de gândire și construcție shawiană, în care personagiul principal, Andraw Undershaft, e rudă bună cu d-na Warren în zămislirea lor organică de către autor, va rămâne, cred, pentru claritatea și fronda ei mai puțin șuerată prin prea înalte azururi, în amintirea publicului.

Și la noi, ca și aiurea de altfel, a avut o izbândă plină „*Melo*” de *Henri Bernstein*. E o piesă vroită nouă cu un material de observație și de sensibilitate vechiu. E cea mai strălucită pildă de strădanie din partea autorului de a merge cu vremea, și nu numai pentru glorie și ritmul vremii. În realitate — virtuos croită, cu incheeturile însă desfăcute — acest mult apreciat „*Melo*”, e un infernal, plat și mediocru amestec de borcane și ulcele din laboratorul bine asortat a unui bătrân și priceput autor dramatic...

Evenimentul teatral însă, cel mai important din ultimul timp, rămâne reprezentarea dramei d-lui *Victor Eftimiu*: „*Marele Duhovnic*”.

Mâna sigură a d-lui Eftimiu a isbutit să lege, într'o logică și convingătoare înlănțuire fapte și oameni, pe cari dacă i-ai fi primit pe o listă, mai dinainte, amestecați, și-a: fi trebuit fantazie, inventivitate și meșteșug cât ale d-lui Eftimiu pentruca să isbutești să ieși din incurcătură. Rolul de limpezitor și de distribuitor de valori, care este acela al autorului dramatic în general cu simț scenic al evenimentelor și proporțiilor, a fost și de data aceasta întregit de autorul „*Marelui Duhovnic*”.

Pasiunea d-sale pentru marile teme, l-a pus și azi pe urmele unei importante probleme; viața clerului românesc. E adevărat că această viață, așa după cum reiese din întreaga piesă, e aceea a unei Români inexistente, — cam la fel cu indicațiile deviate ale unui Claudel de pildă când vrea să informeze că acțiunea piesei sale, se joacă în antichitate și scrie: suntem într'o antichitate ce seamănă cu aceea a acelor câțiva din evul mediu, ce și-o închipuiau!

Ceeace rămâne însă neîndoios realizat din „*Marele Duhovnic*” al d-lui V. Eftimiu este actul întâi.

E întreg construit dintr'o alternare de categorii — dramă, comedie, împinsă câte odată până la grotesc — care dacă n'ar fi isbutită, cum s'a întâmplat, ar fi fost un mare pericol. Actul se incheie tragic și e valabil chiar izolat, fiind de sine stătător. Legăturile mai departe, salturile în alte lumi, unde ajungem numai cu

câteva personaje, se fac mai în urmă, după cum am scris întotdeauna cu o remarcabilă abilitate. Însă substanța însăși a materialului, prețiosul său, diminuează. Nu e numai o încolăcire de evenimente cari strică nețezimea liniilor construcțiunei, dar regiunile prin cari poposim sunt din ce în ce mai puțin pure — cu privire la înălțimea problemei, vorbind firește. Într'o calculare laborioasă, ce ridică mult din farmecul spontaneității, caracterele însăș pălesc, și acesta este poate cea mai mare învinuire ce se poate aduce piesei. Dealtfel ar fi fost aproape imposibil să nu se întâmple astfel, „*Marele Duhovnic*” lăsând în general impresia, prin varietatea și imprăștierea materialului din care e alcătuit, că tehnicește, a fost un rămășag al autorului cu el însuș.

Toate acestea nu împiedică însă piesa să fie încă un trainic succes de public, ceea ce dovedește că d-l Eftimiu nu e numai un scriitor conștient și stăpân pe toate mijloacele ce pot asigura un succes, dar că ține să servească regește pentruca să fie servit la fel.

„*Marius*” o comedie a lui *Pagnol*, încearcă, dar pare-se nu isbutește să repete cariera fratelui său „*Topaze*”.

Vantardiză meridională și tot meridională chemare din larg sunt grinzile pe cari se construiește întreaga lucrare.

E interesant de sugerat, în treacăt, aci deosebirea între chemarea aceasta a mării, a zării adânci înregistrată de o sensibilitate nordică și una meridională. Alături numai de această temă a lui „*Marius*” pe aceea analogă, ca material sufletesc a „*Femeii mării*”, de Ibsen.

Nu numai deosebirea de la comedie la adâncă tragedie își poate găsi loc, dar însăș structura intimă a acestor două sensibilități sunt deosebite. În laborioasa elaborare învăluită în mister, din sufletul poeziilor, acolo unde, în clipa luminării și înmuguririi întregii drame, viitoarea lucrare a apărut înzestrată nu numai cu tonalitatea și ritmul ei, dar și cu categoria genului său bine precizată, acolo unde și de unde izvorăsc pentru totdeauna mișcarea dramei sau cântecul liric, acolo aceste două lucrări se deosebesc profund.

Lirismul meridional contrastează profund cu dramatismul nordic.

Oricum, lăsând observația directă la o parte, ceea ce aș numi reactivul naturalist al dramei, și privind în „*Marius*” această netăgăduită poezie a mării, diminuată însă, vom ajunge să lăsăm să ni se transmită o puternică emoție nu însă pentru mare, ci pentru port. Poezia din „*Marius*” este aceea a celor câteva hectare de apă liniștită în care se scaldă trupurile vaselor ce-au plutit, din răsărit și din apus, printre ghețari albi, sau pe deasupra purpuriilor colonii de mărgean!

Literatura franceză modernă, mai cunoaște și în lirica pură și în roman, emoția și tema aceasta.

„*Omul zilei*”, cele trei acte ale d-lui *Ion Sân Giorgiu*, este o celulă captivă de jur împrejur cu un dezolant cenușiu... Cenușiul adus în cunoașterea autorului de o experiență, pare-se, care l-a învățat că nu există nimic de preț nici în biata ființă omenească, nici în realizările ei.

Povestea, ajutată de noroc mult, a unui parvenit fără scrupule, iată piesa d-lui Sân Giorgiu.

Din primul tipar generos, al încheșărilor firești și sugestive nu face parte decât primul act. Restul se elaborează, se construiește, și lucrul acesta se face să fie simțit. Nu putem aduce în discuție nici o falsă me-

morie, dar ca muzică a inspirației, ca amintire a materialului ni-s'a dovedit încă odată ce greu e să te apropii de satira socială, fără să nu simți ridicându-se în spatele tău, umbra mare a lui Carageale și, câte odată, atunci când vrei să adaogi și un anumit element și pe aceea lui Ronetti Roman. Se dovedește astfel, cât de general valabilă era și observația și construcția și, mai ales, tonul fundamental, al acestor doi scriitori! Piesa bine îngrijită, prin materialul ei aproape senzațional, va interesa publicul, care, curios și bucuros de rău, ca întotdeauna, va trece astfel prin dublele culise ale teatrului și ale foteticeii.

ION MARIN SADOVEANU

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

GÂNDIREA intră cu numărul de față în anul al zecilea. Când cel care, într'o clipă de lucid entuziasm, a întemeiat-o, avea asupra-și toată grija ei, grea și multiplă, Cezar Petrescu obișnuia la fiecare început de an să sublinieze faptul că revista continuă să apară. Și bucuria cu care el încresta pe răboj noua biruință anuală, avea ceva din bucuria cu care Dumnezeu Genezii constata în asfințitul fiecăreia din zilele creației: Și a văzut Dumnezeu că e bine foarte. Numai că Dumnezeu rotunja din neant un Univers viu și strălucitor, ca Dumnezeu, pe când omul cel de sub vreme și neputinți, cunoaște cu amărăciune distanța dela a zice până la a face, dela voință la înfăptuire. Fiecare an încheiat al acestei reviste a fost în adevăr o biruință, socotind greutățile înfrânte. Nicio vreme mai neprielnică apariției unei reviste ca vremea de după războiu. Învălmășeală hoatică și mizerie suverană; public biciuit prea mult de problema zilei celei aspre, ca să mai poată închina ceva din ființa lui problemelor inactuale, dar sufletești, ale frumosului și ale ideii. Într'un fel, *Gândirea* apărea în condițiile din afară în care, cu o sută de ani în urmă, Eliade scotea din neant *Curierul* său, ce avea să devină părintele ziarelor și al revistelor românești precum îndrăznețul târgoviștean a devenit părintele literaturii naționale. Epoca de după războiu cu greu a suportat luxul dezinteresat al mișcărilor literare și intelectuale. Încercările de a reinvia revistele suspendate în 1916 aproape toate au căzut. *Luceafărul* ardelean, reinviat în București, apunea după un an și jumătate. *Flacăru*, ce cunoscuse un tiraj de record, a fost, după 1918, un simulacru. *Literatorul* lui Macedonsky o cometă fugară din care s'a văzut mai mult coada de cât capul. Trei singure supraviețuiesc: *Ramurile* craiovene care au părăsit fulgerele indicatoare ale d-lui N. Iorga pentru opintelile în vârtoape ale d-lui Tudor Arghezi, puternic poet, dar prozator scatoğraf; *Convorbiri Literare*, strigoii apărând în noaptea Sfântului Andrei, al gloriei de odinioară, și *Viața Românească*, singura excepție considerabilă.

Din încercările noi ale ultimei decade niciuna n'a rezistat. Curajul de a începe al multor grupări tinerești s'a dovedit superior curajului de a persevera. Generația de după războiu, multiplu talentată, dar furios de nerăbdătoare, se arată lipsită de metoda efortului dureros pentru a câștiga o biruință durabilă. Ea vrea să se împună categoric, dintr'o lovitură, unui public ce zâmbește totdeauna sceptic întâielor îndrăzneii ale tinereții. Zeci de cruciade literare, pornite cu trâmbețe înalte, s'au afundat astfel în nimic. Acești tineri confrăți, cari și poartă vina dezastrelor unor încercări repede părăsite, refugiați azi în colțuri de ziar, ar putea considera ceva mai obiectiv efortul metodic și greu care face din *Gândirea* singura publicație de după războiu, ce trece în anul al zecilea de existență.

Efortul acesta, al nostru, e intensificat de ținuta tehnică pe care am voit s'o dăm revistei. Am căutat să dăm o literatură selectă, am căutat să dăm o îndrumare ideologică — cât am izbutit rămâne de apreciat, — dar am căutat în acelaș timp să apărăm într'o formă care să onoreze în ochii oricui tiparnița românească, să creem un stimulent exemplar pentru progresul grafic și să educăm totdeodată retina intelectualului. Suntem azi cea dintâi revistă din țară care cultivă arta plastică și arta grafică. Prezentându-i-se o colecție din *Gândirea*, răposatul poet Hugo von Hofmannsthal a rostit, răsfoind o: Noi, scriitorii germani, am fi mândri să să avem o revistă literară ca a voastră. O comparație cu *La nouvelle revue française*, sau cu corespondenta ei de peste Rin *Die neue Rundschau* e în avantajul *Gândirii*. Și totuși, pe când revista franceză costă 50 de lei exemplarul, iar cea germană 120 de lei, a noastră are un preț de 30 de lei exemplarul, cu toată calitatea hârtiei, a tiparului și adaosul artistic. Am voit și am izbutit să dăm publicului românesc nu o revistă occidentală, ci o revistă care să reinvie prin înfățișarea ei vechea și glorioasă artă a tiparniței noastre religioase pe care o proslăvia în numărul trecut al acestei publicații un erudit ca d. Alexandru Busuioceanu, —

arta migălită de tagma acelor bieți călugări pe cari îi spurcă cu o furie patologică d. Tudor Arghezi în recenta sa carte de scandal, *Icoane de lemn*.

Firește, efortul nostru n'ar fi isbutit fără sprijinul oficialității. O revistă nu se poate întreține din venituri proprii. Mai ales în țara noastră cu populație de 17 milioane și număr invers proporțional de cititori. În străinătate revistele sânt editate de marile case de editură. La noi, fiindcă o revistă este aprioric o pagubă, casele de editură refuză astfel de întreprinderi. Rămâne Statul. El și-a luat asupra-și susținerea artelor. Din moment ce Statul înțelege să subvenționeze cu milioane teatre, particulare cu repertoriu boulevardier, implicit se angajează cu atât mai mult față de revistele literare. Cultura noastră modernă, întreagă, se grupează în capitole și epoci create în jurul revistelor literare. Istoria curentelor ce alcătuiesc această cultură e, de fapt, istoria revistelor apărute la noi. Dela *Curierul* lui Eliade însă și până azi nicio revistă românească de seamă nu s'a putut întreține prin ea însăși. *Semăntătorul* n'ar fi putut să apară fără sprijinul oficialității și nici *Viața Românească*. Dar, Doamne, câtă trudă și câtă umilință adesea pentru a convinge oficialitatea de nevoile unei reviste. Miniștrii noștri sânt atât de inocenți uneori în treburile literare! *Gândirea* a găsit totuși ecou din când în când. Cel care ne-a sprijinit mai efectiv a fost d. Al. Lapedatu, fostul ministru al Artelor, căruia nu era nevoie să-i explicăm ce este o revistă. Ce-a însemnat Spiru Haret pentru *Semăntătorul* a însemnat dânsul pentru revista noastră. Cum lucrurile acestea aparțin trecutului, un cuvânt de recunoaștere tipărit aici l-am simțit obligatoriu.

UNIVERSUL LITERAR, adaosal săptămânal al celui mai vechiu și mai răspândit cotidian românesc, a trecut în ultimii ani printr'o serie de transformări. Aș zice fericite, întru cât temeiul lor era o bună intenție de a ridica această publicație dela nivelul de suburbie, la un nivel literar. Transformările succesive au fost însă neisbutite în realizare. Pricina stă în persoana directorilor aleși și concediați pe rând. Cel dintâiu a fost d. N. Iorga; dar domnul N. Iorga, cu toată pasiunea ferbinte pe care o păstrează perpetuu literaturii, nu mai avea timpul necesar unei migale redacționale. Directoratul său n'a însemnat un salt decât prin contribuția scrisului personal; restul revistei rămăsese inform și neorientat. A urmat la conducere d. Perpessicius, literat fin, de gust eclectic, care însă înțelegea să facă din revistă un organ cu caracter mai mult modernist, ceea ce era rostul unei publicații de avangardă, iar nu al *Universului Literar*. Nici d. Camil Petrescu, succesorul său, n'a fost mai norocos prin tendința de a-l transforma într'un cenaclu lovinescian.

Universul Literar, pentru a îndeplini un rol efectiv, în mișcarea curentă, trebuia să fie eclectic în alegerea

materialului, obiectiv în informație și imparțial în critica valorilor; firește, păstrând linia generală, indicatoare, ce rezultă din caracterele dominante ale sufletului românesc. E ceea ce se pare că a voit editorul, constrâns să provoace atâtea transformări într'un scurt interval de timp. Astăzi, judecând după iscălitura care stăruie regulat la cronica revistei, conducerea pare încredințată eminentului ziarist d. Bartolomeu Cămpănuș, intelectual de bun simț literar și de vibrantă pasiune pentru frumos. D. Cămpănuș a înțeles să cultive mai departe ceea ce introdusese bun d. Camil Petrescu: regula de a înfățișa în fiecare număr un portret și o biografie a marilor personalități din trecutul culturii românești. Lucru considerabil de util, care actualizează programatic pentru generația prezentă marile noastre tradiții culturale. Cronica e amabilă, de un gust care, neambitionând să fie excentric, știe să rămână normal. Tineretul începător în versuri își are o pagină supravegheată atent, care poate deveni o pepinieră de noi poeți. E, de altfel, singura revistă care cultivă versul începător, expluzat cu o tâmpă dușmănie dela *Adevărul Literar*, unde singurul poet admis (după o matură cugetare) e d-ra Otilia Cazimir, scriitoare de talent, fără îndoială. Dar pentru a adânci mai mult rolul de inițiere literară și de formație a gustului, redacția *Universului Literar* ar trebui, poate, să prezinte cititorilor, programatic, contribuția în articole, nuvele și poezii, a tuturor condeielor de azi ce se încadrează în caracterul general al revistei. Cu această corectură, ușor de practicat, săptămânalul literar al *Universului* și-ar desăvârși, cred, menirea de inițiator atât de necesar la intersecția marelui public cu mișcarea culturală.

D. VINTILĂ RUSU ȘIRIANU scoate la Paris de aproape un an revista lunară, politică, economică și literară, pe care a intitulat-o, mai mult economic decât literar, *Bulletin franco-roumain*. Programul ei e cunoașterea reciprocă între Franța și România sau, mai exact, cunoașterea României de către Franța, fiindcă Franța n'are nevoie de acest Buletin ca să fie mai cunoscută în România. Dar noi avem, fiindcă noi suntem încă sub multe laturi necunoscuți într'o țară pe care o adorăm necondiționat, pentru latinitate, pentru ocrotirea politică acordată de multe ori, dar mai ales pentru Paris, cu tot mirajul seducător, intelectual și monden al celui mai strălucit oraș din lume. Când zice Paris românul înțelege Europa, înțelege: civilizația supremă. Pasiunea aceasta pentru metropola lumii (chit că New-Yorkul i-a luat locul în ordinea materială, iar limba engleză se instalează, flegmatică, în teatrele, cinematografele, magazinele și bioururile parisiene), a stăpânit într'atât pe anumiți factori de la noi în cât, la un moment de cumpănă istorică, s'a putut striga la București: „Mai bine să moară România, numai să trăiască Franța!”. Noi nu vrem, firește, să moară Franța, dar

vrem ca România noastră să trăiască. Vrem ca România să merite viața prin mari idealuri proprii și s'o justifice prin realizări în măsura acestor idealuri.

Noi vrem ca România să nu ducă o viață nedemnă de parazit entuziast al civilizației franceze. Nici francezii, — cei profunzi și serioși, — nu ne vor o simplă anexă, fără personalitate proprie, a Franței. Fiindcă sunt și de ceilalți francezi, ușurei și mondeni, publiciști superficiali și de viață, cari, după o raită prin București ne dau o notă bună în ziarele pariziene, că ne-au găsit bine cu limba și literatura franceză, — spre satisfacția maimuței elegante de pe Dâmbovița. Epoca raporturilor dela miluitor la miluitor trebuie s'o considerăm pe sfârșite. Franța e un popor care, după ce a urcat culmi amănitoare, stă pe loc; noi un popor în continuă și dinamică urcare, împins de energii primitive și viguroase ce-și pipăie, cu brațe întinse către viitor, formele creațiilor proprii. Aceste strădanii personale, autohtone, trebuie să le facem cât mai cunoscute acolo pentru a modifica atitudinea franceză față de noi din mărinimie istorică în considerație reală și pentru a stabili raporturi normale între România și Franța.

Buletinul d-lui Vintilă Rusu Șirianu tinde să adauge la Paris un plus de cunoaștere în acest sens. Scriitorul care trebuie felicitat pentru acest curaj bărbătesc, și-a creat uimitor de reperate legături personale în toate domeniile, iar revista sa aduce în fiecare număr colaborarea profesorilor celebri, a diplomaților de elită, a oamenilor politici de vază și a scriitorilor francezi, în raport cu problemele României. E un mod de a le provoca interesul și curiozitatea pentru țara noastră. Alături de ei, colaborarea românească apare prea întâmplătoare și nesistematică, prea mult turnată pe vechia arie a declarației de amor pentru Franța și atâta tot. Dar aceasta nu e vina redactorului, ci a unei mentalități ce încă ne mai stăpânește.

I. ARJOCA, un tânăr pictor, e la întâiul pas în public. Se vede, de altfel, dintr'o privire rotită peste conglomeratul de genuri și influlențe din expoziția sa. Peisagii de diferite dimensiuni, până la miniaturi, capete de expresie, nuduri, compoziții oarecum realiste și vaste panouri decorative, reflexe roze ale unui Olimp deal. Câte ceva din felurile încercări, încă scolastice de multe ori, ale unui talent în căutare de matcă originală. Fost elev al d-lui George Mirea, influența maestrului e vizibilă fără să domine supărător. Dar și frăgezimile inimitabile ale marelui Grigorescu își găsesc corespondențe directe în unele peisagii. D. Arjoca e pe linia unui tradiționalism pictural. Evoluția viitoare va arăta dacă începătorul de azi e un timid epigon sau o forță care, acceptând moștenirea unui principiu, va ști să-l reinvie într'o formă nouă.

Apreciabilă și vrednică de încurajat în această expoziție de debut — care aduce a un atelier, cu toate inegalitățile lui, deschis publicului, — e tendința de a

îmbrățișa lucrurile cu respirație mare. D. Arjoca trăiește în București unde pictura curentă, oricât de înzestrată, se reduce la peisagiu. Pictorii de azi sunt peisagiști. Nici portretiști, nici compozitori, fără să mai vorbim de o pictură cu anecdotă sau cu idee literară care e socotită deadreptul infamantă pentru un artist cu demnitate. În realitate, portretul și compoziția cu sau fără idee literară, prezintă o serie de dificultăți pe care pictorii le evită, alegând lesniciunile incontrolabile ale unui peisagiu arbitrar. E o raritate un pictor care să știe construi pe pânză un cal sau un berbec. În raport cu viziunile complicate ale lui Aman, cu grandioasele și amplele realizări ale lui Grigorescu, cu ambiția nobilă de a îmbrățișa istoria și visul a lui G. Mirea, pictura noastră actuală trăiește o epocă scăzută și lașă, de teme minore, lipsite de virilitate creatoare. La tânărul Arjoca, dimpotrivă, se observă efortul pentru compoziția complicată și pentru panoul de largi dimensiuni. El nu evită cu abilitate curentă dificultățile, ci cu franchețe și le propune spre rezolvare. E înzestrat, pentru aceasta, cu o fantasmă plină de grație și cu un simț al euristicilor plastice remarcabil. Viziunile lui de o puritate arcadiană vădesc un talent ce trebuie încurajat pe această cale.

KLINGSOR, excelenta revistă săsească din Brașov aduce în numărul din Decembrie o explicație cu d. N. Iorga, iscălită de d. Otto Folberth. D. N. Iorga a reproșat revistei brașovene că, în vreme ce se ocupă de literatura maghiară, nu dă nici o atenție literaturii românești. *Klingsor* respinge reproșul ca indreptățit și, cu întreaga colecție în mână, face dovada că literatura românească n'a fost trecută cu vederea. A dat numeroase traduceri de poezii și nuvele, articole asupra mișcării noastre literare, notițe și recenzii. A repetat apeluri către scriitorii români dar „nici un răspuns n'a pătruns încă peste munții inzepeziți“ din partea acestora. Ceva mai mult, cercul de scriitori din jurul lui *Klingsor* pregătește acum o *antologie ardelenască* de poezii pe ales din literatura celor trei popoare: român, maghiar și sas.

Desvinovățirea revistei din Brașov e perfect justificată. Noi o cunoaștem și o urmărim, de șase ani, dela primul număr. Un cavalerism elementar ne obligă să regretăm ieșirea d-lui N. Iorga. *Klingsor* se apără cu modestie totuși. Noi știm că, dacă a dat o atenție literaturii maghiare, în măsură incomparabilă a dat-o literaturii noastre. Nimic nu i se poate reproșa, dar suntem obligați să-i mulțumim pentru cât a realizat, cu dragoste, pe terenul unei apropieri între noi și sași. Putem adăuga la răspunsul lui *Klingsor* două dovezi:

1. În dorința de a ne împrieteni, *Klingsor* ne-a trimis câtorva scriitori români invitații de a colabora. Că lucrul nu s'a întâmplat întocmai nu e vina revistei brașovene, ci a noastră, a scriitorilor români. O recu-

noaştem. Dar onoarea acelei frumoase inişiative le revine confrărilor saşi.

2. Când ca membru al PEN-Clubului român, am lansat prin ziare chemarea către scriitorii minoritari de a ne strânge cu toţii în aceeaşi organizaţie, o lungă şi insufleţită discuţie s'a ivit cu participarea foarte numeroasă a scriitorilor maghiari şi saşi. Maghiarii au fost reprezentaţi în deosebi prin spiritul european al d-lui Kurcz Aladar, redactorul revistei *Erdelyi Helikon* din Cluj (ce păcat că nu putem ceti şi recenza această distinsă publicaţie!) Saşii au fost reprezentaţi în aceeaşi discuţie prin articolele vibrante, de aderenţă, ale d-lui Heinrich Zillich, directorul revistei *Klingsor*, poet, nuvelist şi eseist ramarcabil. Prin glasul său, grupul scriitorilor saşi s'a declarat pentru intrarea în PEN-Club, fără să formuleze dificultăţi. Dacă lucrul s'a tărgănat până acum, aceasta nu se datoreşte în niciun caz saşilor, ci — să mă ierte prietenul Emanoil Bucuza cel covârşit de ocupaţii! — conducerii PEN-Clubului nostru din Bucureşti. Noi am pregătit terenul, am purtat clarificările până în pragul tratativelor directe. De acolo înaintea era datoria comitetului bucureştean. Ceeace ne interesează aici e că saşii au răspuns aderând.

D. N. Iorga n'are dreptate atacând ţinuta ireproşabilă a revistei *Klingsor*, dar are o scuză: nu cunoştea toate lucrurile pomenite aici.

NICHIFOR CRAINIC

DOMNUL Lovinescu inaugurasă mai acum câţiva ani, la noi, genul amabil şi comod al „anticipaţiei literare”: obiceiul de a descifra în primii paşi ai unui scriitor, ca într'o palmă deschisă, linia destinului său literar. Confortabil şi facil, procedeul s'a dovedit, tot de atâtea ori, infructuos cât falş. Verificată popular, înţelepciunea elementară a zilei bune care se cunoaştea de dimineaţă se dovedea dificil de susţinut literar.

Căci, în genere, drumul unui scriitor este asemenea unei cărări de codru: netedă şi clară la început, dar, apoi, frântă şi ascunzându-se, până să ajungă la luminişul definitiv

Este şi cazul d-lui Alexandru Busuioceanu: atent ochiu critic, dublat de o rară şi certă intuiţie, d-sa a început prin a face critică literară. Sprijinit de o plurală cunoaştere a altor literaturi, d. Busuioceanu se aplicase, egal, faptului literar autohton şi strein. O serie de portrete ale lui Reiner Maria Rilke, Hofmannstahl, Spitteller, Shaw, alăturate unui început de frescă a literaturii româneşti, au dat volumul de eseuri „*Figuri şi cărţi*”, din care se detaşau neobişnuit paginile închinăte lui Părvan, Nichifor Crainic şi cea dintâi amplă şi completă considerare critică a lui Lucian Blaga.

A urmat apoi o linişte de doi ani, care a rodit însă volumul de traduceri din Witman, apărut la „*Cultura Naţională*”: preţios prin faptul că cititorul român lua

prima oară contact real cu un scriitor de dincolo de ocean cât, deopotrivă, prin vestibulul erudit şi cald al unui eseu introductiv; una dintre cele mai nelinişite şi frumoase prefeţe de carte din câte s'au scris la noi.

Dl. Busuioceanu părea, deci, total câştigat pentru literatură, căreia îi dăruise, dealtminteri, şi o serie de poeme în proză, grele de imagini şi sensibilitate, ca nişte alege smulse direct adâncurilor sufletului...

Când, brusc, renunţarea. O totală schimbare de preocupări: în locul criticului literar, arheologul — acest critic care caută adevărul în piatră şi în pământ; în locul scriitorului preocupat de imagini şi daltă verbală, cercetătorul stăruind în toate tainţele istoriei artelor.

În câţi-va ani de zile, şase studii: trei în limba franceză, două în cea italiană şi unul singur în limba română, „*Câteva portrete noi ale lui Mihai Viteazul*”.

Lângă acesta din urmă, d-l Al. Busuioceanu a aşezat, recent, încă o broşură: „*Pictura italiană înainte de Cimabue*”; un bogat comentariu la cartea lui Vasari „*Le vite deipni eccellenti pittori, scultori e architettori*”, care situa la Giovanni Cimabue începutul renaşterii picturii italiene — în vreme ce d. Al. Busuioceanu dovedeşte, documentat în paginile lucrării sale, existenţa unei destul de valoroase picturi primitive italiene cu mai mult de două sute de ani înaintea lui Cimabue.

Argumentat şi construit, acest studiu, prin buna calitate a scrisului său, face continuu să se strevadă, printre frunzişul de cifre şi date, amintirea mereu tânără şi nepotolită a pasiunii dintru început a d-lui Al. Busuioceanu, pentru literatură...

UNEI solicitări pentru o definiţie a talentului, Anatole France răspundea cândva: „*tot atât cât dar natural, talentul este rezultatul unei îndelungi experienţe*”. Şi cita, în sprijinul afirmaţiei sale, numele unor scriitorii care întreprindeau totdeauna, în vederea unei cărţi sau a unui roman, ample şi insistente documentări: Zola, Flaubert, Balzac.

Fireşte că formula aceasta nu poate fi exclusivă. Artistul-muncitor există. Dar existenţa lui nu exclude pe aceia a artistului spontan, pentru că totul nu este în fond, de cât o discuţiune de termeni: scriitorul care urmăreşte, pentru a spune astfel, asemenea unui bacteriolog al artei, cultura unui subiect într'o anume realitate, ca şi scriitorul care irumpe direct, sunt două manifestări diverse ale aceluiaş fenomen.

La cel din dintâi, observaţia se exercită material şi conştient. La cel din urmă, ea se rezolcă intim şi inconştient. În acest sens, Henri Massis notează în a sa „*Comment Emile Zola composait ses Romans*” un lucru extrem de just: „*chiar la scriitorii unde ne-am obişnuit să credem că totul a fost creat numai print'o mare muncă şi studiu, nu odată se întâmplă să*

ai surpriza de a întâlni, în locul muncitorului, artistul“.

Totul se reduce deci, adesea, la o chestiune de op-tică : unii văd cu ochiul liber, alții simt nevoia lenti-lelor care să-i completeze.

Pe de altă parte, literatura mai cunoaște cazuri în care amândouă aceste forme se impletesc, natural, în-tr'una singură : scriitorul care, deși se pregătește lent în decurs de ani, irumpe totuși brusc.

Este, în ultimul timp, un caz destul de des repetat, în literatura noastră : dd. Gh. Brăescu, N. M. Condiescu, Damian Stănoiu și Constantin Kirițescu.

Toți au pășit dintru început sigur, ca-și cum s'ar fi pregătit printr'o îndelungă ucenicie literară (ceiace n'a fost). Și, toți, au făcut, între altele, dovada unui spirit de observație, format și puțin obișnuit.

Explicația este simplă. Dd. Gh. Brăescu și N. M. Condiescu vin din armată, d. Damian Stănoiu din tagma călugărească și d. Const. Kirițescu din lumea puțin cunoscută a dascălilor : deci din domenii unde viața este masată, încă nouă, ca un hâțiș în care condeul n'a spart prea multe poteci, și alcătuită din contraste, care provoacă observația și efectul literar.

De aci, noutatea d-lui Brăescu, expresia aspră și rotundă a d-lui Condiescu, umorul ca și notația vie ale d-lor Damian Stănoiu și Const. Kirițescu : scriitorii în ai căror faguri de sensibilitate, viața și-a scuturat, fără știre și egal, florile ei suave și amare ; s'a înregistrat inconștient și a umplut toate măsurile sufletului — pentru această revărsare târzie dar definitivă de acum.

În cadrul acestor considerațiuni — pe care dealmin-teri le-a și provocat — se integrează, prin urmare, și „Porunca Zecea“ : după „Printre Apostoli“, a doua carte de literatură a d-lui Kirițescu, apărută la „Car-tea Românească“.

Situată la jumătatea drumului dintre nuvela mare și roman, recenta carte a d-lui Kirițescu cuprinde, ală-turi de câteva savuroase note de călătorie, aventura unui profesor secundar de provincie care râvnia un

directorat de liceu. Sunt o serie de întâmplări, văzute cu un ochi cald, din cari nu lipsește însă nici un a-nume accent de satiră. Mai ales dacă adăogăm că, în inima întâmplărilor urmărite, d. Kirițescu deschide câte odată ferestre spre unele neajunsuri politice și insufi-ciente etice, mai generale și proprii vremii noastre.

Fapt care adună cărței o valoare în plus.

TOT la „Cartea Românească“ a apărut, de curând, cartea d-nei Lucia Mantu „Umbre Chinezești“. Autoa-rea i-a alăturat subtilul „romane în fragmente“ ; adaos care cuprinde, lângă puțină cochetărie și oarecare ade-văr : sunt fapte reduse la linie, crochiuri de roman, siluete asemeni acelor deseneuri chinezești tăiate din hârtie.

Cartea d-nei Mantu este la fel unei ferestre lumi-nate, în pervazul căreia cetitorul, rămas afară, vede numai linia și mișcarea umbrelor din lăuntru. O carte întreagă de miniaturi, în care gândul este cioplit, ase-meni versurilor, cu pricepere și răbdare de făurar pa-sionat.

D-na Lucia Mantu rezolvă, am spune, prin scris, ceea ce jupănițele de altădată spuneau cu acul pe gher-ghefuri și în horbote.

Se cade astfel să subliniem insistent această stăruire feminină a d-nei Mantu : calitate devenită rară în lite-ratura noastră, în care cele mai multe scriitoare, re-nunțând la timbrul lor firesc, își îngroașă falș și bărbătește glasul. Se depersonalizează și masculinizează literar, tratând teme care le depășesc mai totdeauna resursele naturale.

În această privință, d-na Lucia Mantu este cea mai autentică prozatoare feminină a noastră de azi : deopo-trivă prin observație, cât prin matura artă literară a scrisului său.

AL. BĂDĂUȚĂ

S. MUTZNER

PRIETENIE

GÂNDIREA

L. ARJOCA

BRUMAR

GÂNDIREA

